

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

České ženy na cestě k emancipaci

Czech women on their way to emancipation

Diplomová práce

**Vedoucí práce:
Mgr. Jana Poláčková**

**Autor
Klára Horáková**

Praha 2011

ANOTACE

Magisterská diplomová práce „České ženy na cestě k emancipaci“ pojednává o změnách české společnosti, ke kterým docházelo zejména během 19 až 20. století a které se promítají i do současné české společnosti.

Tato práce se zabývá aktuálními genderovými tématy ve vztahu k politickému dění a rovným příležitostem mužů a žen ve veřejné, ale i soukromé sféře života.

Práce se zabývá třemi hlavními tématickými okruhy. První se věnuje historickému vývoji a tradičním pohledům na úlohu žen a mužů, druhá oblast je zaměřena na éru socialistického Československého státu a třetí část se zabývá současnou českou společností.

ANNOTATION

The master thesis „Czech women on their way to emancipation“ is dealing with the changes of Czech society which took place during the 19th and 20th century and which are influencing the contemporary Czech society until today.

This thesis is putting contemporary gender – topics in connection with political background, equal possibilities of men and women in the public and in the private sphere of life.

The work is dealing with three main topics. The first is speaking about the historical development and traditional opinions on the role of women and men. The second topic is focussed on the period of the Czechoslovak socialist state and the third part is focussed on the Czech society of today.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Gender, rovné příležitosti, emancipace, ženská práva, Česká republika, pracovní příležitosti, rodičovská dovolená

KEYWORDS

Gender, equal rights, emancipation, women´s rights, Czech Republic, working opportunities, maternity leave

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne: 18.6.2011

Klára Horáková

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Janě Poláčkové a Mgr. Marii Mrázkové za věcné připomínky a cenné rady.

OBSAH.....	5
ÚVOD.....	7

TEORETICKÁ ČÁST

1. SPOLEČENSKÉ OČEKÁVÁNÍ - TEORIE MUŽSKÝCH A ŽENSKÝCH ROLÍ

1.1 Sociologické pojetí - počátky „gender“ teorie	8
1.2 Mužský a ženský archetyp ve společenských stereotypech.....	10
1.3 Počátky demokracie? Platon, Sokrates a jejich postoj k ženám.....	13
1.4 Žena v Bibli jako zdroj věčného pokušení, nebo obraz Boží?.	15
1.5 Žena středověku a její pakt s ďáblem.....	17

2. VZNIK A HISTORIE FEMINISMU V ČECHÁCH.....

2.1 První vlna feminismu v 19.století.....	20
2.2 Emancipace českých žen počátkem 20.století.....	22

3. EMANCIPACE ŽENY V SOCIALISTICKÉM MODELU.....

3.1 Socialistický model emancipace v 50 letech.....	29
3.2 Proměny dogmatického modelu, příklon k hodnotám rodiny a jejím tradičním funkcím.....	30
3.3 Nástup normalizace - kulturní stagnace.....	33
3.4 Co dal a vzal socialismus české ženě.....	34

4. RODINA A MĚNÍCÍ SE GENDER ROLE PO ROCE 1989.....

4.1 Sociální postavení muže a ženy v manželství a rodině.....	39
4.2 Partnerství muže a ženy v současné rodině - péče o domácnost a dělba domácích prací.....	41

4.3	Svobodná matka jako dobrovolná životní a reprodukční strategie.....	44
4.4	Mateřství, péče o rodinu a možnost uplatnění se na trhu práce z pohledu žen.....	48
5.	RODIČOVSKÁ DOVOLENÁ V KONTEXTU GENDEROVÉ DISKRIMINACE NA PRACOVNÍM TRHU ČR.....	52
5.1	Přerušování účasti na trhu práce z důvodu péče o děti.....	55
5.2	Návrat matek do zaměstnání v kontextu fungování institucí.	58
5.3	Mateřská a rodičovská dovolená v EU.....	60
6.	ŽENA NA ČESKÉ POLITICKÉ SCÉNĚ.....	62
6.1	Genderový audit a vyrovnávání rovných příležitostí mužů a žen v české politice.....	66
6.2	Problematika úspěšnosti genderového auditu v České republice.....	69
	<u>PRAKTICKÁ ČÁST</u>	
7.	POSTAVENÍ ŽEN V ČESKÉ SPOLEČNOSTI Z POHLEDU MATEK NA RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ.....	72
7.1	Výzkumný záměr a metodika vlastního šetření.....	72
7.2	Soubor respondentů.....	74
7.3	Zpracování odpovědí.....	75
7.4	Shrnutí poznatků.....	87
	ZÁVĚR.....	89
	POUŽITÁ LITERATURA.....	90
	SUMMARY.....	94

ÚVOD

Ve své magisterské práci se zaměřuji na téma genderové problematiky. Sleduji vývoj a proměny tradičních rolí českých žen ve společnosti na pozadí historického vývoje až po současnost. V mé práci se snažím popsat a přiblížit některé genderové stereotypy, jejich popularitu a současný vývoj. Práce je rozdělena do následujících okruhů:

1. Společenské očekávání - teorie mužských a ženských rolí
2. Vznik a historie feminizmu v Čechách
3. Emancipace ženy v socialistickém modelu
4. Rodina a měnící se gender role po roce 1989
5. Rodičovská dovolená v kontextu genderové diskriminace na pracovním trhu
6. Žena na české politické scéně.
7. Společenské postavení žen z pohledu matek na rodičovské dovolené- kvalitativní výzkum

V jednotlivých kapitolách se snažím popsat vývoj emancipačního modelu české ženy- její práva, postavení a možnosti realizace. Přestože jsem si vědoma šíře tématu, pokusím se zde poskytnout ucelený obraz vývoje tohoto fenoménu v Čechách a nastínit nejpalčivější problémy, předsudky a překážky, které ženy na cestě za svobodou musely - a stále ještě musí překonávat.

Ženám jako takovým bylo znemožněno podílet se na veřejném dění a správě země po velmi dlouhé období našich dějin. Od dob starověku až po 19. století byla ženská práva velice omezována a ženy byly vnímány jako méněcenné bytosti oproti mužům. Až v průběhu 19. století se stává ženská otázka celospolečenským tématem. Emancipační úsilí bylo velmi intenzivní zejména ve Velké Británii a Spojených státech, odkud se šířilo do dalších zemí. Politická práva české ženy získávají až při vzniku Československa, kdy jsou roku 1920 zakotvena v Ústavě státu. Dále česká společnost prochází mnoha ideovými zvraty, které formují i pohled a přístup k ženám.

Praktická část je založena na hloubkových rozhovorech s matkami na rodičovské dovolené a jejich reflexí společenského postavení žen v dnešní postmoderní kapitalistické společnosti v kontextu genderové problematiky.

1. SPOLEČENSKÉ OČEKÁVÁNÍ - TEORIE MUŽSKÝCH A ŽENSKÝCH ROLÍ

1. 1 Sociologické pojetí - počátky „gender“ teorie

Za jednoho z významných představitelů problematiky teorie mužských a ženských rolí je považován Talcott Parsons, který se rovněž zabýval studiem rodiny. Rodinu pojímal jakožto jednotku industriální společnosti. Pojem “role“ se v jeho pojetí vztahoval spíše ke společenskému očekávání chování mužů a žen ve společnosti. Talcott Parson se tedy snažil sledovat a popsat normy, které definují maskulinní a feminní osobnost. Při procesu socializace bylo považováno za jeden z nejdůležitějších úkolů osvojení si rolí příslušného pohlaví každým jednotlivcem. Případné odchylky od normy (např. homosexualita) byly chápány jako výsledek výchovného selhání.

Při snaze objasňovat rozdíly v postavení žen a mužů zavedl Parsons pojem *instrumental / expressive leadership*. *“Zatímco instrumentalita byla spojována s vedením v oblasti pracovní a ekonomické, expresivita souvisela s vedením domácnosti a výchovou dětí. Teorie rolí přitom poukazuje na obecně sdílený předpoklad, podle něhož se na instrumentalitu mají specializovat muži, zatímco na expresivitu ženy.”*¹

Jedním z velkých přínosů Parsonovy práce byla identifikace a popis rolového konfliktu, do kterého se v současné době dostávají jak ženy, tak i muži. Uvedený konflikt pramení ze skutečnosti, že v industriální společnosti jsou na ženu kladeny dva principálně rozporuplné požadavky. Na jedné straně zde dochází k výraznému oddělování rodinného a pracovního života, přičemž od žen je vyžadována především (expresivní) orientace na plnohodnotné plnění úkolů spojených s mateřstvím a rodinným životem. Na straně druhé je industriální společnost orientovaná na univerzalistické hodnoty, podle kterých je potřebné všem lidem zajistit rovné podmínky pro rozvoj a uplatnění jejich schopností. V souladu s touto tezí by se tedy ženy měly plně realizovat i v oblasti pracovní. Avšak tento princip rovnosti je prakticky popírán lpěním na tradičním vymezení mužských a ženských rolí.

Přestože Parsonova teorie s pojmem *gender* explicitně nezacházela, upozornila na společenské zdroje existujících nerovností v postavení žen a mužů. Vytvořila tak předpoklad k dalším kriticky zaměřeným přístupům. Za jednu z nejvýznamnějších studií je z hlediska historického

¹ Křížíková, A., Pavlica K.: *Management genderových vztahů*, Praha 2004, s. 18-19

považována studie Ann Oakley: *Sex, gender and society* (1972). Autorka v ní definovala pojem “gender“ a “pohlaví“. Dle autorky je pohlaví kategorií biologickou a vrozenou, gender je sociálním konstruktem předepisujícím, jakému chování se mají muži a ženy ve společnosti naučit. *“Otázky co je to pohlaví, jak jsou strukturovány základní rysy mužské a ženské identity, užití pojmu “gender“ jako vyjádření kulturní a sociální podmíněnosti rolí, chování či norem vztahujících se k ženám a k mužům se stávají klíčovými. Intervenují nejen do akademických věd, ale i do oblastí spjatých se sociálním chováním a jednáním, jako jsou rodina, škola, pracoviště, média, struktury politiky a moci. Feministické proudy a jejich dopady na myšlení, ženská hnutí, organizace a veřejnou sféru vůbec - to vše je významnými teoretiky sociálních a politických věd pokládáno za jeden z převratných a klíčových momentů společenské proměny současného světa.“*²

² Oakleyová, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, Praha 2000, s. 10

1. 2 Mužský a ženský archetyp ve společenských stereotypech

Je možné zjistit, kdy se poprvé začaly utvářet základní názory na to, co je mužské a co je ženské? Základní archetypy jsou každému z nás vštěpovány od útlého dětství, aniž bychom si tuto skutečnost nějak více uvědomovali. Již v porodnicích přidělují barevné dečky a oblečky podle pohlaví - růžové náleží holčičkám, modré chlapcům.

„Bylo experimentálně dokázáno, že rodiče a ostatní dospělí jsou při vnímání a hodnocení novorozenech dětí ovládnuti pohlavními stereotypy a otřelými klišé o pohlavních rolích....Muži a dospělí, kteří se málo stýkají s dětmi, mají přitom sklon k extrémnějšímu hodnocení než ženy a dospělí, kteří se s dětmi vídají denně.“³

Jako zajímavý se ukázal výzkum, který se zaměřoval na přístup matek k novorozencům podle toho, zda jsou mužského, či ženského pohlaví.⁴ Ukázalo se, že matky zacházejí s kojenci opačného pohlaví jinak. V jednom z pokusů bylo šesti matkám dáno jedno dítě nejdříve oblečené jako chlapeček a poté to samé dítě oblečené jako holčička. Na dívky se maminky častěji usmívaly, dávaly jim na hraní panenky a obecně jim miminka připadala „roztomilá“. V druhém pokusu bylo maminkám dáno to samé dítě převlečené do chlapečkových šatů. Ve druhém případě matky na dítě reagovaly odlišným způsobem, předkládaly mu „typické klukovské hračky“ jako jsou vláčky, autíčka a podobně. „...Zatímco u malého chlapce můžeme slyšet poznámky typu „to je kluk jako buk“ či „to je cvalík“, holčička bývá označována za „roztomilou“, „sladkou“ nebo „jemnou“. Avšak mezi jednotlivými dětmi žádné větší rozdíly ohledně váhy nebo výšky nebyly.“⁵ Je tedy zřejmé, že podle podobných vzorů se také projevuje všeobecné chování k příslušníkům buď ženského, nebo mužského pohlaví.

Naskytá se nám tedy otázka, zda vůbec v nasměrování vývoje genderové identity hraje roli biologie. Osobně souhlasím s názorem, že proces kulturního učení v otázce mužské či ženské genderové identity je pro identitu jedince naprosto stěžejní.

³ Karsten, H.: *Ženy- muži*, Praha 2006, s. 49

⁴ Horáková K.: Bc. práce: *Proměna mužských a ženských rolí v české moderní společnosti*, Univerzita Karlova, Praha 2009, s. 13-14

⁵ Čermák, J.: *Postavení ženy ve společnosti se zaměřením na Českou republiku*, E-polis.cz, 2003. Dostupné na <http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/33-postaveni-zeny-ve-spolecnosti-se-zamerenim-na-ceskou-republiku.html>

Meyer Rabban ve studii *“Sex Role Identification in Young Children“* zjistil, že ve věku čtyř let děti správně identifikují své pohlaví a podle toho si vybírají *“správné“* hračky.

Ve vedení dětí k výběru hraček mohou tedy rodiče zcela vědomě podporovat příslušnou genderovou identitu. Schopnost dítěte vybrat si vhodné hračky z hlediska svého pohlaví, nebo jejich častá preference, je signálem, že si dítě vytvořilo jasnou představu o své vlastní genderové roli.⁶

Velmi zajímavým fenoménem, který může nepochybně vést k utváření názorů malých dětí na mužské a ženské pohlaví je role pohádek. Pokud se zaměříme na sledování rozdílů mezi jednotlivými rolemi žen a mužů v příbězích a pohádkách, není možné si nepovšimnout jasných rozdílů v jednotlivých úlohách žen a mužů. Dalo by se říci, že mužské postavy častěji zastávají zajímavější a důležitější role oproti ženským. Postavy mužského rodu častěji podnikají nejrůznější tajuplné výpravy a různá dobrodružství, většinu času tráví mimo domov, provádí mnoho různých činností, při kterých využívají svou sílu a důvtip (hloupý Honza, kocour v botách, Ferda Mravenec, Neználek, Tři zlaté vlasy děda vševěda, Dlouhý, Široký a Bystrozraký...atd.) Pokud se zaměříme na konkrétní role postav, nejčastěji se jednalo o krále, soudce a prince, podnikavé hochy a jiné hrdiny, kteří si ví v každé situaci rady a vždy jsou schopni zasáhnout svou silou, popř. složitou životní situaci vyřešit pomocí svého důvtipu.

Ženským postavám je často dáváno do vínku spíše submisivnější postavení. Ve většině pohádek jsou často nuceny do dlouhého, pasivního čekání na své muže - zachránce a hrdiny. Své čekání si krátí různými domácími pracemi, jako je předení, vaření atd..Až na několik výjimek (např. chytrá Horákyně, Liška Ryška, Včelka Mája...) jsou častěji ženy v roli pasivnější oproti aktivnějším mužům.

Obecně se k tomuto tématu vyjadřuje L.Oates - Indruchová, když cituje Simone de Beauvoir: *“...in traditional thinking women are the flesh, the body is associated with female characteristics and the mind with male.“*⁷ (pozn. překlad: *“...v tradičním vnímání je žena spojována s tělesností, tělo je spojováno s ženskými vlastnostmi a duše s mužskými.“*)

Za novodobé archetypy mužů a žen můžeme považovat i některé postavy prezentované v mediích. Je jisté, že obraz pohlavních rolí je z velké části utvářen jak audiovizuálními, tak tištěnými médii. Pokud se zaměříme na pořady v českém televizním

⁶ Horáková K.: bakalářská práce na téma: *Proměna mužských a ženských rolí v české moderní společnosti*, Univerzita Karlova, Praha 2009, s 13-14

⁷ Oates- Indruchová, L.: *Discourses of gender in pre- and post 1989 czech culture*, Pardubice 2002

vysílání, zjistíme, že v seriálech, které jsou vysílány v dopoledním i odpoledním čase se velmi často opakuje model, kdy je žena - „hrdinka“ v roli chudé dívky, uklízečky, zdravotní sestry...atd. zamilované do bohatého podnikatele, politika, lékaře... Jinými slovy : Žena je krásná a milá, muž drsný, cílevědomý a bohatý.

Další z obrazů, jež média často prezentují, je obraz ženy zachycený v soukromé sféře- tzn. při péči o dítě, při vaření atd. Naproti tomu jsou muži častěji ukazováni ve sféře veřejné, častěji se vyjadřují k odborným tématům a jsou zváni jakožto profesionálové do veřejných diskuzí. Tento fakt mimo jiné zmínila v diskuzi radia Radiožurnál Anna Babanová, koordinátorka projektu „Rovné příležitosti v pedagogické praxi“.⁸

Pokud se zaměříme na média tištěná, zjistíme, že českým nejčtenějším deníkem, s největším počtem výtisků je Blesk magazín se čteností 1,5 miliónů čtenářů denně. Obraz ženy prezentované tímto časopisem v podobě „dívky Blesku“ a mnoha dalšími pejorativními titulky a kliše vypovídá sám za sebe. Jak je možné, že tento bulvár, má tak vysoký počet čtenářů a čtenářek, jímž je zcela lhostejné, jak se zde prezentuje obraz ženy? *“Praha – Nejvyšší čtenost si mezi českými deníky udržel Blesk, který během posledních šesti měsíců do března přilákal v průměru 1,37 milionů lidí . Na druhém místě zůstává Mladá fronta Dnes s 892 tisíci čtenářů, třetí Právo četlo v průměru 448 tisíc lidí.“*⁹

⁸ Sochor, V., přepis pořadu rádia Radiožurnál: *Liší se postavení ženy a muže v médiích?* Radiožurnál 2007, dostupné na: http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-mediich/radiozurnal_-lisi-se-postaveni-zeny-a-muze-v-mediich_

⁹ Median projekt a GfK Praha, výzkum čtenosti celostátních placených denníků během roku 2010, dostupné na <http://www.ct24.cz/media/89138-nejvyssi-ctenost-si-udrzuje-blesk-poslechovost-pak-impuls/>

1. 3 Počátky demokracie? - Platon, Sokrates a jejich postoj k ženám

Naše současná společnost považuje za kolébkou evropské civilizace klasické Athény, jakožto místa, kde se zrodila demokracie, svobodný projev, tolerance, filozofické debaty atd. Pokud se však budeme snažit tuto dobu podrobněji poznávat, zjistíme že tento obraz je poněkud zkreslený. Pojmy jako “demokracie“ a “rovnost“ jsou v dnešní postmoderní společnosti chápány zcela jinak než tak, jak tomu bylo v Athénách. Občanské svobody měla jen omezená skupina obyvatel. Ženy byly vnímány jako o něco málo hodnotnější než majetek a nebylo jim umožněno vykonávat žádné právní úkony. Od narození až do smrti byly vykazány do ženské části domu tzv. gynaikonu a zřídka se vymanily z monotónního života. Vyjimku tvořily slavnosti patronky Pallas Athény a Demeter, kdy ženy mohly tyto festivaly navštěvovat (samozřejmě v doprovodu muže). Některým řeckým ženám se přesto podařilo uniknout takovému životu, avšak ty byly považovány za anomálie společnosti. Např. Sappó vedla dívčí kroužek, který uctíval svou hudbou a poezií bohyni Afroditu a devět múz. Jménem básnířčina rodiště (Lesbos) je dodnes označován homosexuální vztah mezi ženami.

Pokud se podíváme do starší minulosti evropského regionu, objevíme zde kulturu mínojsko - mykénskou, jejímž centrem byla Kréta. Riana Eisler, která vychází především z teorií archeoložky Marie Gimbutas, je přesvědčena, že tato kultura neměla strukturu patriarchální, nýbrž strukturu, kterou autorka nazývá partnerskou. *“Muži a ženy měli stejný společenský status, a nebyly nalezeny známky toho, že by tato kultura byla zaměřena na dobývání a tak vysoce si cenila maskulinní vlastnosti a vojenské ctnosti, jak tomu bylo v Řecku.“*¹⁰

Je tedy možné určit, kdy došlo k onomu obratu v postojích a hodnotách společnosti? Pokud se od historických dat a hypotéz přesuneme na symbolickou úroveň, jistě nás zaujme myšlenka Riana Eisler, jež poukazuje na zajímavý symbolický obrat doložený textem Aischylovy trilogie *Oresteia*. Ve třetí části tohoto díla, zabíjí Orestes svou matku Klytimestru za to, že spolu se svým novým druhem zosnovala vraždu jeho otce. Orestes byl postaven před veřejný soud. V momentě, kdy si již Apollón s obhajobou Oresta nevěděl rady, zavolal Pallas Athénu, která příběhem svého zrození (neprodila jí matka, ale vyskočila svému otci Diovi z hlavy jako dospělá) dosvědčila Apollónovo tvrzení, že děti nejsou spřízněny se svými matkami. V této hře zaznělo: *„matky nejsou ploditelkou toho, jež zveme*

¹⁰ Kalnická, Z. 2009. *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Opava: Slezská univerzita v Opavě, s 17

dítětem, ona jen střeží to, co svěřeno jí druhem jejím bylo v její lůno, když nedopustí bůh, aby zhynul plod.“¹¹ Na základě projevu Pallas Athény je vyřčen verdikt o nevině Oresta a je zaveden nový pořádek založen na patriarchální společnosti.

Proměnu, jež vedla k rozdílnému postavení žen a mužů a zároveň hodnotově nadřadila maskulinní vlastnosti, můžeme pozorovat také ve vývoji názorů řeckých filozofů. U Platóna se setkáváme s myšlenkou, že žena je oproti muži méně dokonalé stvoření. Avšak podřadnější než muži nejsou všechny ženy, jelikož jsou i takové ženy, které mají rozvinutější rozumovou složku duše oproti některým mužům, kteří mají naopak rozvinutější složku žádostivou.

Aristoteles vycházel především z biologické odlišnosti žen a mužů - tedy z povahy jejich „fysis“. Ženské tělo považoval za méně dokonalé. Biologickou nedokonalost ženského těla považoval i za příčinu nedokonalých - typických vlastností ženy: žárlivost, hádavost, atd. Příroda tedy stvořila muže jako dokonalé a vyvolené k vládnutí oproti nedokonalým ženám, které mají být ovládány.

¹¹ Kalnická, Z. 2009. *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Opava: Slezská univerzita v Opavě, s 18

1. 4 Žena v Bibli jako zdroj věčného pokušení, nebo obraz Boží?

Obraz ženy v Bibli není jednoznačný a můžeme na něj nahlížet z několika možných úhlů pohledu. Velice záleží také na tom, zda budeme hovořit o ženě ve Starém, či v Novém zákoně, ve kterém díky Ježíšovu poselství došlo k výraznému posunu myšlení a to nejen ohledně „ženské otázky“. Je však nepopíratelné, že biblické texty vznikaly již v patriarchálně uspořádané společnosti.

Samotný text Bible podává dva příběhy o stvoření světa a člověka a často v něm můžeme nalézt odlišné výroky, které si vzájemně odporují. Velice tedy záleží na interpretaci a na snaze pochopit poselství, které chce Bible čtenáři předat. Hodnocení významu Bible a křesťanství pro vývoj Evropy s ohledem na postavení žen je někdy diametrálně odlišné - od těch nejpříkřejších, které hovoří o tom, že žena v Bibli je podřízena muži a vyžaduje se po ní pouze poslušnost a pasivita - přes feministickou teologii, která poukazuje na množství různých interpretací Bible, až po chápání křesťanství a Bible jakožto směru bojujícího za rovnost mužů a žen. V každém případě má text Bible nepopíratelně vliv na utváření postojů a hodnot celých společností napříč dobou. Textem můžeme argumentovat v případě, že chceme doložit „přirozenou“ podřízenost ženy, avšak tou samou knihou můžeme této tezi oponovat a na základě Bible věřit v rovnoprávnost mužů i žen.

V běhu dějin se pak evropská kultura setkávala s konfliktem mezi dvěma hlavními koncepcemi rodové identity ženy. První teorie hovořila o ženě - hříšnici. Byla to přeci Eva, která podlehla svodům ďábla a která tím nese následky např. tím, že zažívá velkou bolest při porodu atd. Oproti tomu druhá hovoří o neposkvřené Panně Marii bez prvotního hříchu. Pohled na ženy se pak často pohyboval mezi těmito dvěma extrémy a jelikož pozemská žena nikdy nemohla dosáhnout ideálu matky - panny, byla vnímána jako „poskvřená“ žena k větší náchylnosti k hříchu. Zejména díky manicheismu se rozmohla tendence považovat vše tělesné za hříšné a sexualita byla vnímána jako něco nečistého s níž byla žena spojována jako zdroj žádostivosti. Zároveň se postupně začal posazovat celibát, což mělo vliv na přesvědčení, že soužití se ženou je něco méněcenného oproti životu v celibátu. Postupně se také utvrzovala představa, že soužití muže a ženy by mělo sloužit pouze k zachování rodu a tento názor panoval ve společnosti po dlouhá staletí. Zlom ve vnímání institutu manželství nastal až díky Druhému vatikánskému koncilu (1962-1965), kdy se za prvotní cíl spojení muže a ženy

začalo považovat vzájemné pouto lásky, které má být znamením Boží lásky vůči člověku a z této lásky pak může vzniknout možnost dále předávat život.

Právě dvacáté století bylo svědkem mnoha církevních změn v přístupu k ženám a to zejména díky již zmíněnému Druhému vatikánskému koncilu. Domnívám se však, že proces hledání postavení žen v církvi není ještě u konce.

1. 5 Žena středověku a její pakt s ďáblem

Žena v období středověku získává zcela jasné postavení - jejím prostorem je výlučně péče o rodinu a domácnost a práce při zajišťování obživy pro rodinu. *“...Ve středověku se žena ještě více přimknula k tradiční roli správkyně domácího krbu, rodičky dětí a kuchařky. Díky katolické církvi se podíl ženy na mocenských strukturách zmenšil na nulu. Je zajímavé, že z čarodějnictví, které bylo oblíbeným soudním rozsudkem již od 12.století, byly nařčeny téměř výhradně ženy a obviněných mužů bylo velmi málo. Na osočení z čarodějnictví doplatila také i nejvýraznější žena středověku – Johanka z Arku. Ovšem i v této době se objevují ženy, které mají zřejmé politické a mocenské ambice...”*¹²

Mezi velice temné období, které je zmíněno v citaci je období masových hnutí tzv. „honů na čarodějnice“, které propukly na přelomu starověku a novověku v celé Evropě. V Českých zemích byly čarodějnické procesy převážně na území Slezska a severní Moravy popř. převážně ve městech s německým obyvatelstvem. Jako první případ je znám proces z roku 1540, kdy byla v Náchodě upálená jistá stará žena. Následovaly procesy v Berouně, Plzni, Chrudimi..

Za masové procesy na našem území bychom mohly označit proces v Jeseníku roku 1622, při kterém bylo obviněno a následně upáleno třicet pět žen. Dalším velkým procesem bylo upáleno několik desítek obětí v Nyse roku 1636. Poslední a nejhorší vlna procesů proběhla v letech 1951-52, kdy přišlo o život kolem 250 obětí. Oběťmi se stávaly zejména bohatí obyvatelé měst a vesnic. Při těchto procesech se v Českých zemích „proslavil“ zejména velkolosinský a šumperský inkvizitor Boblig.¹³

V Čechách čarodějnické procesy trvaly do poloviny 18. století. Poslední tři „čarodějnice“ byly na našem území upáleny v Krupině roku 1741.¹⁴ Po tomto procesu zasáhla Marie Terezie, která při výslechu zakázala mučení a nařídila, aby jí byl předložen každý obžalovací spis z čarodějnictví.

Proč se čarodějnictví vyskytovalo více u žen než u mužů? Autoři již zmíněné knihy „Kladivo na čarodějnice“ se domnívali, že žena je lehkověrná a jelikož je ďábel muž,

¹² Čermák, J.: *Postavení ženy ve společnosti se zaměřením na Českou republiku*, E-polis.cz, 2003. Dostupné na <http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/33-postaveni-zeny-ve-spolecnosti-se-zamerenim-na-ceskou-republiku.html>

¹³ Cimala, P: seminární práce: *Čarodějnické procesy na Rokycansku*, MU Brno, historický ústav- filozofická fakulta 2006,dostupné na: http://vlastovka.org/?page_id=1380

¹⁴ Kalnická, Z.: *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Slezská univerzita v Opavě 2009 s. 34

přirozeně si pro své svedení vybírá ženy, které snadněji podlehnou. „Ženy jsou ve všech silách duše i těla nedostatečné, a proto se není možné divit, že v porovnání s těmi, s kterými zápasí – d'ábel - se dopouštějí více hanebných činů. Důvod vychází z přírody, protože žena je tělesněji založena než muž - jak je viditelné z mnoha tělesných nečistot. Žena zůstává nedokonalým zvířetem, stále lže.“¹⁵

Historické pozadí honů na čarodějnice spadá do období zlomu pozdního středověku a začátku novověku. Někteří autoři jej vnímají jako poslední vzepjetí zanikajícího středověku, jako pomstu archaického patriarchátu vůči výjimečným a nekonvenčním ženám. Šílenství honů na čarodějnice poukazuje na strach společnosti, která má obavy z žen, ženskosti a jejich rostoucí moci. Na druhé straně např. Vodáková přichází s hypotézou, že upalování čarodějnic je naopak záležitostí novověku a snah vymýtit vše iracionální, co by zabraňovalo vítězství osvíceného rozumu. V tomto období se mimo jiné dostává do sporu rozvíjející se rozum a vyhasínající moc církve. Bylo tedy nasnadě vymýtit ze společnosti výjimečné ženy, které měly blízko k přírodě, magii a byly si vědomy své síly v přirozenosti, a to jak pro církve, tak pro státní moc.

Během honů na čarodějnice se podařilo mužům upevnit svou nadvládu a výlučný přístup i k určitým vědám a řemeslům - např. medicína, pivovárství aj. Mocenský a právní aparát, který se díky procesům vybudoval a upevnil, dal vzniknout právnímu státu s jasnou hierarchií, který získal jasnou moc nad ženským tělem, jazykem, sexualitou, veřejným životem a autonomním využíváním svých přirozených sil. Ženy byly díky čarodějnickým procesům konečně „zkroceny“ a mohly se tak stát poslušnými členy novověkých států.

¹⁵ Kramer, H., Sprenger, J.: *Kladivo na čarodějnice* in Kalnická, Z. 2009. *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Slezská univerzita v Opavě, s. 39

2. VZNIK A HISTORIE FEMINISMU V ČECHÁCH

Pod pojmem feminismus si řada lidí představí jednotné hnutí, avšak ve skutečnosti se jedná o mnoho různých sociálních teorií, politických hnutí a filosofických proudů. Obecně bychom mohli feminismus definovat jako hnutí usilující o rovná práva žen a mužů, který se snaží najít příčiny této nerovnosti a nabízet možná řešení tohoto nežádoucího stavu.

Feminismus v českých zemích je spojován především s úsilím o vyšší vzdělání žen, které se následně stalo východiskem k uplatňování nároků na práva politická a občanská. Tzv. „první vlna feminismu“ probíhala přibližně od poslední třetiny 18.století do roku 1930. Její představitelky volaly po přiznání všech základních práv, které moderní společnost „přiznávala“ všem lidem, avšak ve skutečnosti byla nejzákladnější lidská práva a práva politická prisuzována pouze úzké skupině mužů a žádným ženám. Jednalo se například o právo volit, právo na vzdělání, majetek atd. Stěžejním požadavkem, který stojí na pozadí veškerého úsilí, bylo právo na svobodu, což se chápalo jako možnost být autentickou bytostí s možností rozhodovat o své osobě.

Ženy se svými požadavky poprvé veřejně a masově vystoupily během Velké francouzské revoluce a přednesly je Konventu, který je okamžitě vykázal a na důkaz své moci sáhl k ještě většímu omezení ženských práv. O století později se v Anglii zmohlo hnutí žen usilujících o volební právo, kterým se začalo říkat sufražetky (od angl. suffrage-volební právo).

Moderní měšťanská společnost, již se začala ustanovovat začátkem 19.století, přinesla větší rovnoprávnost vyšším stavům díky občanským zákoníkům. Avšak postavení a možnosti jedince byly předurčeny jeho rodem, jelikož muž byl chápán jako autonomní osobnost, který je schopen uvažovat svým vlastním rozumem, svobodně se rozhodující a nikomu se nepodřizující. Avšak žena zaujímal zcela opačné postavení - možnosti seberealizace mimo domácnost byly velmi omezené, očekávala se od ní podřízenost jejímu okolí a hlavně svému muži, jejím hlavním úkolem byla péče o domácnost.

2. 1 První vlna feminismu v 19.století

Počátky feminismu u nás jsou spojovány s hnutím za politická a občanská práva žen koncem 19.století . Tehdejší feministky a feministé usilovaly především o větší vzdělanost žen, jenž bylo mimo jiné potřebné k dosažení a získání politických práv.

Jednou z velkých osobností 19. století byla bezesporu Magdaléna Dobromila Rettigová(1785- 1845), autorka divadelních her, básní i kratších prozaických děl, dnes spíše známá svou knihou *Domácí kuchařka*. Tato výjimečná žena pořádala besídky pro ženy a dívky, kde se společně věnovaly literatuře, debatovaly o politice a zajímaly se o veřejné záležitosti.

Později na literární scénu vstupují ženy jako je Božena Němcová, Karolína Světlá, Eliška Krásnohorská...Tyto ženy si již jasně uvědomují nedostatečné vzdělání žen a usilují o změnu situace.

V šedesátých letech 19.století do českého politického dění začínají pronikat hlasy amerických hnutí, především díky zásluze Vojtěcha Náprstka, který se po svých cestách po Americe chtěl podělit o své zážitky s českými ženami. Založil tak spolu s Karolínou Světlou *Americký klub dam* v domě u Halánků (dnešní Náprstkovo muzeum). Členství v klubu v tehdejší době patřilo k dobré vizitce české, vlastenecky smýšlející vyšší společnosti. Spolek působil v letech 1865-1948, jeho působení bylo obnoveno až v letech 1996.

*„Ženy se scházely na přednáškách, které se týkaly všech oborů (od astronomie přes medicínu, psychologii, chemii, fyziku, geologii, botaniku, zoologii, ekonomiku, právo, filozofii, náboženství, historii, umění, literaturu až k výkladům cestovatelů), přednášejícími byli odborníci jako Jaroslav Goll, Otakar Hostinský, Jan Evangelista Purkyně a už také T. G. Masaryk.“*¹⁶

Tato organizace měla čtyři hlavní cíle:

1. Získat tolik vědomostí a zručnosti, aby se každá členka v případě potřeby dokázala sama uživit.
2. Podporovat dobročinnost
3. Podporovat nové myšlenky a stroje a jejich zavádění do domácností
4. Pečovat o děti a mládež.

¹⁶ Kalnická, Z. 2009. *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Opava: Slezská univerzita v Opavě, s 84

V roce 1871 založila Karolína Světlá *Ženský výrobní spolek český*, který i několik let sama řídila. Jejím cílem bylo pomáhat dívkám z chudých rodin, zajistit jim vzdělání a vést je k praktické i ekonomické nezávislosti.

Další významnou ženou byla Eliška Krásnohorská, která se zasloužila o založení prvního dívčího gymnázia Minerva. Toto soukromé gymnázium bylo založeno roku 1890 a bylo prvním dívčím gymnáziem v Evropě. Studentky musely zprvu žádat o možnost vykonání maturitní zkoušky. Po schválení žádosti mohly dívky maturitu vykonávat pouze na chlapeckém gymnáziu a neměly možnost dále pokračovat studiem na vysokých školách. Několika peticemi zaslányi Říšské radě se dívky v čele s Eliškou Krásnohorskou dožadovaly možnosti studovat na vysokých školách, což se jim podařilo až roku 1897, kdy mohly začít studovat na filozofické fakultě a o rok později - tedy 1898 mohly studovat také farmacii a medicínu.

2. 2 Emancipace českých žen počátkem 20.století

Roku 1903 vzniká v Praze *Ženský klub český*, který se stává kulturním centrem a mimo jiné se soustředí i na osvětovou činnost a politický život žen. V tomto klubu působila také Františka Plamínková, jedna z nejvýznamnějších žen českého feminismu. Usilovala o zrušení celibátu učitelek, rovnoprávnost žen a mužů, za volební právo žen atd. Byla členkou *Ženského klubu českého* a *Výboru pro volební právo žen*. O několik let později v roce 1923 založila i *Ženskou národní radu*, jež měla za úkol dohlížet na rovné zacházení v praxi - roku 1920 bylo v Ústavě Československé republiky paragrafem 106 zakotveno, že „ženy jsou politicky, sociálně a kulturně postaveny na roveň mužům“.

Velký význam pro ženské hnutí během počátku 20. století měl T.G. Masaryk, který stál za formulováním Washingtonské deklarace, do jejíhož textu vložil jako jeden z cílů nové republiky dosažení rovnosti mužů a žen. Tato myšlenka byla také zahrnuta do Ústavy Československé republiky v již zmíněném paragrafu 106. Ženám se tímto otevřela možnost studia na vysokých školách a postupně začaly pronikat do oborů a povolání, která byla dříve doménou mužů. Přesto však mimo jiné mzdy zaměstnaných žen byly nižší než mzdy mužů a názory společnosti v otázkách rovnoprávnosti se měnily jen velmi pozvolna. Skutečná a obecně přijímána rovnoprávnost mužů a žen teprve čekala na svou realizaci.

Problematice postavení žen a mužů ve společnosti se T. G. Masaryk věnoval v mnoha přednáškách a pracích - např. *Mnohoženství a jednoženství* (1899), *Moderní názor na ženu* (1904), *Postavení ženy v rodině a ve veřejném životě* (1907) atd. Masaryk prosazoval názor, že muži a ženy jsou si skutečně rovni ve všech žitých oblastech - tedy nábožensky, politicky, hospodářsky, ale i rozumově, mravně, citově... Kládl však důraz na to, aby se nezaměňovala *rovnost s totožností*. Úspěch žen v boji za rovnoprávnost viděl Masaryk v tzv. „Mravní svépomoci“¹⁷, která spočívá v neustálém sebevychovávání v citlivosti na rodové problémy a osvobozování se od tradičních a stereotypních názorů na dané pohlaví. Ženám také doporučoval zakládat spolky a organizace, ve kterých se mohou více vzájemně podporovat. Sám byl v podpoře takovýchto hnutí velice aktivní, často zde přednášel, vedl odborné debaty a finančně spolkům přispíval na jejich chod. Osobnost T. G. Masaryka byla bezesporu jednou z nejvýznamnějších v českých moderních dějinách a jeho osobnost sehrála v emancipaci a demokratizaci společnosti zásadní roli.

¹⁷ Kalnická, Z.: *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Slezská univerzita v Opavě 2009, s 87

Z žen, které byly počátkem 20.století aktivními v boji za rovné postavení, bych zde zmínila jistě i Charlottu Garrigue-Masarykovou, která byla významnou a výraznou členkou mnoha ženských spolků. Působila v *Americkém klubu dam*, ve spolku *Domovina* pro záchranu svedených dívek a v ženském Sokolu. Další z významných žen této doby byla již výše zmíněná Františka Plamínková, která byla v letech 1925 - 1939 zvolena třikrát senátorkou v Národním shromáždění, mimo to působila jako novinářka a věnovala se převážně problematice rovnoprávnosti a ženských práv, pořádala přednášky po celé Evropě i USA. Přátelila se s rodinou Masarykových.

Ženský klub stál také u zrodu myšlenky postavení vlastního domu, jehož projektantkou byla první česká architektka Milada Petříková, která jako první žena ČSR byla promována na ing. Arch. na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství ČVUT v Praze. Dům v ulici Ve smečkách 26 byl dokončen roku 1933.¹⁸ Byl zde zřízen velký přednáškový sál, kanceláře ženských organizací, klubovny, restaurace a ubytovna pro ženy a dívky.¹⁹

Františka Plamínková po okupaci odmítla emigrovat a pokračovala v činnostech Ženské národní rady. V roce 1939 byla poprvé zatčena a po šesti týdnech propuštěna, nicméně byla pod stálým dohledem gestapa. V souvislosti s heydrichiádou byla podruhé zatčena a dne 30.6.1942 popravena na Kobylišké střelnici.

Po druhé světové válce *Ženský klub český* obnovil svou činnost, avšak po roce 1948 byla jeho činnost definitivně ukončena a některé jeho členky zatčeny, mezi nimi i Milada Horáková, která byla za svou „protistátní činnost“ popravena 27. června 1950.

¹⁸ Masnerová, J.: *Vzpomínka na paní architektku*, dostupné na:
<http://sites.google.com/site/damskyklubcvut/zeny-cvut/milada-petrikova-pavlikova>

¹⁹ O navrácení *Ženského domu* usiloval *Ženský klub český* spolu s mnoha dalšími ženskými organizacemi (např. Akademické sdružení žen, Čs. společnost moderních žen, Nová humanita, YWCA, Pražské matky...) během 90. let, bohužel neúspěšně.

3. EMANCIPACE ŽENY V SOCIALISTICKÉM MODELU

V následující kapitole se pokusím přiblížit situaci, v které se ocitaly tisíce žen v období socialismu. Nejde mi o to, zachytit dobu jako takovou a zkoumat genderové uspořádání na základě dobových článků z novin a časopisů, z oficiálních dokumentů a usnesení KSČM a podobně. Snažím se uchopit toto období spíše sociologicky a přiblížit jednotlivé dobové situace a jejich dopad na populační křivku, psychiku a politiku a další oblasti žitého života. Z množství nashromážděných faktů, které jsou na různých místech v odborné sociologické literatuře, lze poskládat poměrně ucelený příběh povahy a vývoje genderové problematiky v období socialismu. Dle mého názoru je to zároveň jediná možná cesta (spolu s hloubkovými rozhovory, které jsou součástí mé práce), jak se alespoň přiblížit k systematickému zmapování vývoje genderové identity žen. Dosud totiž neexistuje žádná publikace, která by se tomuto období z pohledu gender věnovala, což je dle mého mínění velice zarážející, připustíme-li, že 44 let socialismu zcela ovlivnilo nejen generaci našich babiček, matek ale zcela zákonitě i generaci naší a možná i generace další.

Dlouhým obdobím, které trvalo téměř půl století a předcházelo nástupu kapitalistické společnosti, bylo období tzv. socialismu. K tomu, abychom pronikli hlouběji a mohli se snažit popsat život žen v socialismu, je potřeba rozlišovat mezi totalitní ideologií a žitým životem, v němž se lidé v rámci totalitního systému, a v konfrontaci s jeho vymezením a hranicemi, nacházeli.

*„A tak i život ve zdech socialistické ideologie a totalitní moci byl pestřejší a barvitější, než tato moc na první pohled dovolovala - a v jejím sledu rekapituluji i ony paušální pohledy na minulost, které jsou jen jinou formou ideologie a ve své podstatě důsledkem čtyřicetiletého tréninku v zglajchšaltovaném myšlení a zjednodušeném posuzování společenských jevů a systémů. Jestliže se o toto rozlišování chceme pokusit, neznamená to, že tím chceme obhajovat totalitní moc, která nám minulých čtyřicet let vládla. Chceme tím ale zabránit tomu, abychom s odsouzením systému neodsoudili a nezhodnotili také onen žitý svět, který zde lidé, v našem případě konkrétně ženy, vytvářely, a který je, bez ohledu na politický systém, hodnotou sám o sobě.“*²⁰

²⁰ Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009, Gender studies 2009*, s. 12

Vývoj postavení žen v období socialismu je zpravidla rozdělován do dvou přibližně stejně dlouhých etap: 50.-60. léta a 70.-80. léta. O jiném dělení do tří základních období hovoří Wagnerová. Toto dělení shledávám jako výstižnější a přiblížím jej v následující kapitole. Každopádně se autoři shodují na tom, že emancipační fáze nastala ihned po převratu režimu. Většina autorů a autorek se shodují na tom, že za tímto krokem stály především úzké zájmy politického režimu. Zároveň však přiznávají, že v tehdejší marxisticko - leninovské ideologii byla jistá forma emancipace žen obsažena. S. Gail a G. Kligman ji popisují takto: „*Ve většině komunistických států střední a východní Evropy byly ženy na začátku definovány primárně jako pracující, což byla dramatická revize předválečných představ. Byla to součást širších snah o homogenizaci a vyrovnávání populace, které měly za cíl odstranit všechny sociální rozdíly, včetně genderových, ve snaze vytvořit „nového socialistického člověka.“*“²¹

Emancipace ženy je v marxisticko - leninovské teorii jedním z hlavních cílů socialistické revoluce. Dělnická třída se tedy nemůže plně osvobodit nebude-li osvobozena nejprve žena. Znamená to tedy, že změna společenského postavení ženy se váže na změnu celého společenského systému a bez jejíž změny není uskutečnitelná. Tato myšlenka je v základu jistě správná a potvrzuje ji zkušenost celého západního feministického hnutí.

Změnu systému, o kterém hovořila Leninova teze však marxistická teorie chápala jako zrušení základního antagonismu mezi kapitálem a prací - tedy soukromé přivlastnění si zisku za práci kolektivem vlastníkem výrobních prostředků. Díky odstranění soukromého vlastnictví byla podle představ tehdejších teorií změna společnosti již nastolena. „*Historická porážka ženského pohlaví, kterou podle Engelse znamenal vznik soukromého vlastnictví rozdělením původní obcí, měla být překonána znovuzařazením ženy do produktivní práce a tím osvobozením od ekonomické závislosti na muži.*“²²

Ústředním bodem marxistické teorie byla oblast produkce a trhu, kdy se jako pokrok doby chápalo přesunutí pracovních kapacit z „neproduktivní“ oblasti domácností do oblasti produkce. „*Marxistická teorie emancipace ženy tím ovšem zůstala plně poplatná myšlení klasiků raného kapitalismu, jako byli Adam Smith nebo David Ricardo. Stejně jako oni, byli i teoretikové marxismu oslněni možnostmi industriální produkce statků a podřídili jí všechny ostatní aspekty lidské existence související s nutnou reprodukcí pracovní síly i reprodukcí lidského rodu a sociálního prostoru..... Právě v tomto bodě, kde si kapitalismus a socialismus stály nejbližší, v podcenění oblasti reprodukce, narážel i marxistický model ženské*

²¹ Gail, S., Kligman: *Politics of duplicity*, Berkeley 2000, s.47

²² Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009, Gender studies 2009*, s. 13

emancipace na svou hranici. Znamenal - v socialismu stejně jako v kapitalismu -, že biologická funkce ženy pro ni má na trhu práce negativní sociální důsledky.“²³ Těmito negativními důsledky je např. platová diskriminace, neochota zaměstnávat ženy ve vedoucích pozicích, neochota zaměstnávat ženy s malými dětmi atd.

Zaměříme-li se na příjmy mužů a žen, zjistíme, že docházelo k poměrně značným rozdílům v jejich výších, a že genderová segregace v zaměstnání, ať už z hlediska přístupu k řídicím pozicím, nebo celkové skladby profesí, nebyla ničím neobvyklým.²⁴ Obdobná situace panovala i v politické sféře a v řízení socialistických podniků, kde byly v celkovém měřítku ženy méně zastoupeny a zastávaly nižší pozice.

Socioložka Eva Fodor hovoří o tom, že ženám byly v socialistické společnosti přisuzovány takové profese, které byly nejen odlišné od mužských, nýbrž byly vnímány jako podřadné. „*Přestože byl na povrchu bezgenderový, měl ideální komunistický subjekt znatelně maskulinní vlastnosti a ženy nemohly nikdy zcela splnit požadavky na něj. Konkrétně, kvůli svým reprodukčním povinnostem, které zůstaly tvůrci socialistické sociální politiky nezpochybněny, ženy nikdy nemohly být vnímány jako stejně spolehlivé a oddané věci komunismu jako muži. Proto jejich vynucená účast ve světě práce a politiky mohla být pouze segregovaná a podřadná.*“²⁵

Dvojsečnost socialistického modelu emancipace, kdy na jedné straně stojí ekonomické zájmy státu a na druhé snaha o zrovnoprávnění pohlaví, popisuje také Ivo Možný: „*Ženám byla jejich pracovní mobilizace předložena jako dosažení rovnosti, jako cesta jejich emancipace: rovná šance na zaměstnání a rozsáhlý, energicky realizovaný program na osvobození ženy od handicapu mateřství výstavbou sítě školek a jeslí, jež přijímaly dítě od tří měsíců (kdy tehdy končila mateřská dovolená) a nabízely i celotýdenní péči, to bylo něco, o čem jejich vrstevnice, pokud hájily egalitární princip v západních společnostech, začínaly teprve snít.*“²⁶

²³ Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009*, Gender studies 2009, s. 13

²⁴ Vodochodský, I: *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*, 2008 dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012707>

²⁵ Fodor, E. in Vodochodský, I: *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*, 2008, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012707>

²⁶ Možný, I.: *Rodina a společnost*, Praha 1999, s.154

Dle Aleny Wagnerové časový objem neplacených prací v oblasti reprodukce a regenerace až o třetinu převyšuje počet hodin odpracovaných v celém národním hospodářství. Dalo by se tedy říci, že svět práce placené žije z práce neplacené. Za socialismu nastává změna v přivlastňování si této neplacené práce - oproti reprodukci směřující k rozšíření soukromého kapitálu, směřuje k celospolečenským cílům a nemá již takový charakter vykořisťování jako dříve, nicméně tzv. „druhá směna“ žen v domácnosti v podstatě vykořisťováním byla i nadále.

Někteří levicově smýšlející teoretikové si problém domácích prací a zvýšených nároků na ženy uvědomují, a proto se snaží přenést domácí práce, péči o děti a jejich výchovu na společnost a stát. Toto přenesení povinností ženy současně chápou jako stěžejní bod na cestě k „osvobození ženy“. Proto dochází k zakládání nových závodních jídelen, prádelen, jeslí, školek atd.

Bohužel, přes všechny tyto snahy marxistickým teoretikům uniklo, že základním problémem je nerovnoměrné rozdělení základních domácích prací přímo v rodině a také celospolečenském smýšlení o povinnostech ženy (mimo běžné zaměstnání ještě péče o děti, zajištění stravy a péče o domácnost) a povinnostech muže (zaměstnání a občasná výpomoc převážně technického rázu). Oblast, ve které se pohybovala žena, vyžadovala každodenní a více rutinní činnost oproti mužovým povinnostem. Dalo by se tedy zjednodušeně říci, že místo toho, aby socialistický systém ženám ulehčil na jejich „cestě za osvobozením“, naopak jim ještě k jejich tradičním rolím přidal do pomyslného zavazadla zátěž ve formě pracovní povinnosti. Nutné je i neopomenout frustraci z odloučení od dítěte, které již od útlého věku bylo odkládáno do jeslí (ve kterých bylo zřídka spokojené).

Většina autorů a autorek se shodují v tom, že se v rámci socialismu nepodařilo proměnit tradiční způsob fungování rodin a domácností, v nichž naprostou většinu povinností a úkolů i nadále zůstávala na ženách. Tato „darovaná svoboda“ představovala tedy spíše dar danajský, kdy vedle větší samostatnosti a sebedůvěry ženy získaly břemeno fyzického a psychického vypětí, únavu a stres z dvojího zaměstnání v práci i v domácnosti. Jiřina Šiklová o této situaci hovoří následovně: „V době socialismu přinejmenším dvě generace žen viděly, že je nemožné zvládnout paralelní role – to znamená udržovat domácnost a být zaměstnány – což mělo vliv na pocit viny a trvalou frustraci, protože nebyly schopné zvládat ani jednu práci k svojí spokojenosti (...). Jesle a školky byly k dispozici, ale jiné služby pro domácnost, včetně

dopravy do zaměstnání, fungovaly neuspokojivě a ženy snažící se zvládnout obě role nedosahovaly v zaměstnání stejných výsledků jako muži.“²⁷

Otázkami ohledně větší angažovanosti mužů v rámci rodiny se bohužel společnost nezabývala ani v pozdějších dobách komunistického režimu. Jednou ze světlých výjimek byla Libuše Háková, která jako první v československém kontextu upozorňovala na to, že „*společnost, která trvá na striktním dělení mužské a ženské role, v podstatě omezuje svobodný rozvoj příslušníků obou pohlaví*“.²⁸ Proto prosazovala koncept komplementarity, kdy jsou žena i muž rovnocennými partnery a chtějí a umějí zastávat obě role v domácí i veřejné sféře. To byl ovšem také jeden z posledních příspěvků do diskuse o ženské otázce, kterou už začala pohlcovat normalizace.

Jak jsem již zmínila v úvodu této kapitoly, emancipace ženy byla od počátku součástí socialistického politického programu, jež se po nástupu režimu začal realizovat ve všech zemích socialistického bloku. Rovnoprávnost začala být do společnosti zaváděna shora. Stěžejním okamžikem byl bezesporu rok 1948, kdy v tehdejší Československu proběhla měnová reforma. Měnová reforma sehrála velkou úlohu zejména proto, že pro chod rodiny se stal druhý příjem (tedy příjem žen) potřebnou součástí rodinného rozpočtu.

K otázce zrovnoprávnění žen a mužů se vyjadřovala společnost samozřejmě již před válkou a s blížícím se koncem války úvahami o novém společenském uspořádání se tato myšlenka stala součástí mnoha teorií. K otevření pracovního trhu pro ženy přispěla samozřejmě samotná válka, jelikož ženy byly obsazovány do pozic, které byly dříve přístupné pouze mužům. Pracovní povinnost měly všechny svobodné dívky i vdané ženy s jedním starším dítětem. Některé z žen zůstaly v zaměstnání i po válce, a to zejména z důvodu získání finanční nezávislosti.

V roce 1949 vstoupil v platnost nový zákon o rodině (na jehož přípravě se podílela i poslankyně Milada Horáková), který byl připravován již od roku 1947. Tento zákon byl na svou dobu velice pokrokový a obě pohlaví ve všech aspektech života (v rodinném i pracovním právu) zrovnoprávňoval. Stal se tedy odrážecím můstkem na cestě ke společenské emancipaci žen. Jen pro srovnání uvádím, že obdobný zákon o rodině v SRN vstoupil v platnost teprve roku 1977. (ještě v šedesátých letech byl muž oprávněn vypovědět pracovní místo své ženy bez jejího souhlasu).

²⁷ Šiklová, J.: *Feminism and the roots of apathy in the Czech republic. Social Research*, 1997 64/ 2, s. 267

²⁸ Háková, L.: *Úvahy a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, Sociologický časopis 1970, s. 436-448

3. 1 Socialistický model emancipace v 50.letech

Padesátá léta jsou obdobím, kdy panuje snaha vše podřídít ideologii systému. Zaměstnání ženy se chápe jako způsob její emancipace. Podle výroků tehdejšího prezidenta A. Zápotockého tedy ženy dokazují svou rovnoprávnost nejlépe svým zapojením do pracovního procesu.²⁹ Bohužel se z ideje osvobození ženy stává pouhé „osvobození“ ženské pracovní síly a jejím povinným zařazením do pracovního procesu. Nastává tedy převrat, kdy narůstá počet pracujících žen a zaměstnanecká role ženy se chápe jako primární a role mateřská se vnímá jako sekundární. Ideál výchovy je spatřován v kolektivních zařízeních jako jsou jesle, mateřské školky, ozdravovny atd. Tyto zařízení však nejsou (přes proklamaci režimu – čisté prostředí, kontakt s vrstevníky, odborná péče atd.) společnostmi přijímány.

Nástupem žen do zaměstnání však prudce vzrůstá vzdělanost a kvalifikace žen. V roce 1955 nastupuje každá čtvrtá žena do zaměstnání - o deset let později je to pouze každá desátá žena. V sedmdesátých letech má již maturitu více žen než mužů.

Tématem, které mezi prvními vytvořilo velký tlak na ideologickou základnu byla diskuze o legalizaci potratu. Toto téma se začíná objevovat kolem roku 1956. Tak jako v jiných zemích je hlavním argumentem ochrana zdraví ženy, které je ohroženo podstoupením ilegálního a neprofesionálního potratu. Do té doby převládá názor, že socialistická společnost se dokáže postarat o každé dítě, které bylo počato, osvěta ohledně antikoncepce prakticky neexistuje a nechtěné otěhotnění je společenské tabu, o kterém se nemluví. Dalším argumentem pro legalizaci interrupce je čest socialistické ženy, která by utrpěla, pokud by se musela uchýlovat k ilegálnímu potratu.

Debata se uzavírá roku 1958, kdy vstupuje v platnost potratový zákon, kdy však musí žena žádat o povolení přerušování těhotenství tzv. „potratovou komisí“.

²⁹ Zápotocký, A.: výrok dostupný např. na: <http://www.ta-gita.cz/aktualne/zeny-za-socialismu-prosly-tremi-fazemi/>

3. 2 Proměny dogmatického modelu, příklon k hodnotám rodiny a jejím tradičním funkcím.

Během období komunistického režimu se model emancipace samozřejmě proměňoval a v konfrontaci s žitým životem lidí se opouštělo od některých utopistických snah. Na příklad nebyly nikdy realizovány návrhy na kolektivní domy se službami, jelikož se po prvním zkušebním pokusu o realizaci takového domu v Litvínově³⁰ ukázalo, že takovéto domy by byly pro stát finančně neúnosné a představa kolektivní výchovy dětí jen doplňované občasnou výchovou v rodině nebyla pro rodiny přijatelná. Neujala se ani tolik proklamovaná „osvobozená domácnost“, jež měla zajišťovat nejrůznější služby včetně úklidu.

V šedesátých letech dochází k postupnému prodlužování mateřské dovolené a k celkovému zhodnocování péče o dítě. Z původní 14 týdenní mateřské dovolené se v roce 1968 prodlužuje na 26 týdnů. Bohužel pracovní doba žen s dětmi však i nadále zůstává neměnná - tedy osmi hodinová. Možnosti zkrácených úvazků a pohyblivé pracovní doby téměř neexistují.

A.Wagnerová Rozlišuje ve vývoji socialistického modelu tři období, které se od sebe liší různými přístupy. Tato období se však překrývají a nejsou jasně ohraničené:

První období: období dogmatického uplatňování socialistického emancipačního modelu během padesátých let, s kladením důrazu na kolektivní výchovu dětí.

Druhé období: období šedesátých let vyznačující se proměňováním dogmatického charakteru modelu, rostoucím zdůrazňováním rodinné výchovy a průběžnou společenskou debatou o postavení ženy v socialistické společnosti.

Třetí období: období normalizační stagnace po roce 1969, kdy se na dosaženém statu quo prakticky nic nemění a i teoretická reflexe stagnuje.³¹

³⁰ Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009, Gender studies 2009*, s. 15

³¹ Temtéž s.15

Proměna socialistického emancipačního modelu je charakterizována opouštěním od dogmatických zásad a vizí socialismu a pozvolným přizpůsobováním žitému životu. Tato fáze trvá od konce padesátých let a trvá až do Pražského jara. Realita každodenního života se prosazuje vůči ideologii a otvírá se diskuze založená na pravdivé základně spolu s řadou nelichotivých faktech o stavu společnosti. Ženská otázka se stává tématem v mnoha časopisech a je spjata i s obnovou sociologie jakožto vědního oboru. Počínají se provádět první empirické studie ohledně tohoto tématu.

„Ke konci tohoto období, v roce 1967, také vychází základní práce z rodinné sociologie slovenského sociologa Františka Bánhegyiho „Sociológia súčasnej rodiny“. Na pediatrickém kongresu v Bratislavě v roce 1961 se poprvé diskutuje problematika psychické deprivace, socializačních poruch v souvislosti s nemožností navázat pevný emocionální vztah k druhé osobě, jak se to projevuje u dětí v ústavní péči, případně celotýdenních zařízeních. Z otázky ženské se tak stává otázka dětská.“³²

Velkým přínosem byly výzkumy Marie Damborské, Jiřího Dunovského, Jiří Langmeiera a Zdeněka Matějčka³³. Díky těmto výzkumům a otevřením veřejné diskuse dochází k prodloužení mateřské dovolené ze 14 týdnů na 22 týdnů s možností prodloužení mateřské bez ztráty pracovního místa. Pozvolně dochází k uvědomování si hodnot mateřství, dobrého fungování rodiny atd. Ideál výchovy se tedy přesouvá opět do centra rodiny a kolektivní výchova je vnímána jako doplňková.

Ruku v ruce se s tímto tématem otevírá diskuze o profesní a rodinné roli ženy. Společnost vnímá, že ženy jsou přetěžovány a jsou na ně kladeny rozličné požadavky - plně zvládat své zaměstnání a zároveň být dobrou matkou a manželkou, která zajišťuje chod rodiny, nicméně se neobjevuje žádné řešení v podobě nového rozdělení práce v rodině mezi muže a ženu jako rovnocenné partnery. Ženy zůstávají z důvodu špatné organizace služeb ale často i z důvodu neochoty partnerů i nadále vykořisťovány.

Přestože ženy dosahují ve svém vzdělání stejné úrovně a pracovní kvalifikace jako muži, jejich zastoupení ve vedoucích funkcích je jich velice nízké procento, stejně tak, jako skutečnost, že průměrný plat žen dosahuje pouhých 66% průměrné mzdy mužů. Totéž platí o politické sféře, kdy v ústředním výboru KSČ je nepatrných 5% žen.

³² Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009, Gender studies 2009*, s. 17

³³ Langmeier, J., Matějček, Z.: *Psychická deprivace v dětství*, Praha 1968

Koncem 60. let se objevují úvahy o ekonomické (ne)efektivitě práce žen - matek. Objevují se hlasy, že náklady na dětská zařízení převyšují ekonomický efekt ženské práce. Spravedlivé dělení práce v rodině (tedy zvýšení požadavků na aktivitu muže v rámci rodinného soužití) je považováno jako kontraproduktivní, jelikož by se tím zákonitě snižovala jeho výkonnost v zaměstnání. Diskuze o nízké efektivitě ženské práce zákonitě vyvolala vlnu nevole v ženských řadách.

3. 3 Nástup normalizace - kulturní stagnace

S nástupem normalizace přichází i třetí - poslední období, jež je charakterizováno úplnou stagnací ve vývoji i reflexi ženské otázky, která se samozřejmě odvíjí od stagnace celospolečenské. Dochází k odklonu od reality směrem k ideálu, který je opět velmi dogmaticky podbarven. Ojedinelou výjimkou je sociologická studie Iva Možného, která se zaměřuje na rodiny dvoukariérových manželství.³⁴ Ve společnosti panuje všeobecná skepse, frustrace a obavy z budoucnosti, mimo jiné se mnoho lidí dostává do potíží v zaměstnání a hrozí jim výpověď. Paradoxně tím dochází k nárůstu populační křivky, což bylo dle některých teorií způsobené nespokojeností žen v zaměstnání a jejich obavami z hrozící výpovědí. Úlohu sehrála i skutečnost, že těhotné ženy nesměly být propuštěny a jejich místo jim muselo být drženo po celou dobu mateřské dovolené. Rodina začíná být vnímána jako útočiště a místo pro realizaci. *„Právě v této době stagnace se na západě začíná prudce rozvíjet nové feministické a ženské hnutí. Jeho radikalita je přímo úměrná stavu ženské rovnoprávnosti v západních zemích a samozřejmost dosažené rovnoprávnosti žen v socialistických zemích tu často slouží jako orientační bod. Jestliže ovšem na konci šedesátých let měly české a slovenské ženy před ženami na Západě přibližně dvacetiletý předstih - jak v úrovni kvalifikace vzdělání a integrace ve světě práce, tak i v sebevědomém podílení se na životě společnosti -, pak během období normalizace a tak zvaného reálného socialismu tento předstih ztratily a úroveň mezi Západem a Východem se v této otázce v podstatě vyrovnala.“*³⁵

³⁴ Možný, I.: *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*, Brno 1983

³⁵ Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009, Gender studies 2009*, s. 18

3. 4 Co dal a vzal socialismus české ženě

Po pádu železné opony se snaha socialistického systému o realizaci ženské emancipace stala minulostí. Avšak musíme připustit, že socialismus zanechal naší společnosti poměrně vysokou míru rovnoprávnosti žen ve společnosti, k jejíž hlavním rysům patří vysoká kvalifikace a vzdělání žen, integrace žen do pracovního procesu a ekonomická nezávislost na mužích. V některých oblastech nedošlo k výrazným změnám, přestože se celá společnost dostala do víru nového uspořádání. To platí zejména o zaměstnanosti žen. Ženy zůstaly i nadále součástí pracovního trhu a zaměstnání plně integrovaly do svého životního plánu. K návratu žen do domácnosti a jejich tradičnímu roli nedošlo. Neopomínejme ani skutečnost, že ženské tělo nebylo veřejným majetkem a sexuálním objektem v takové míře, jaké je tomu v dnešní společnosti.

Bezesporu komunistický režim poskytl ženám možnost získat vzdělání a kvalifikaci, kterou ženy plně využily. Přestože v mocenských strukturách mnoho žen nepůsobilo, bylo možné jich mnoho nalézt např. v odborech a vždy, když docházelo k politickému uvolňování.

Často je i přehlížená skutečnost, že žena nebyla v období komunistického režimu degradována na pouhý sexuální objekt a její tělo nebylo veřejným majetkem. Vnímání ženy jakožto pouhého sexuálního objektu (častý obraz ženy v dnešní společnosti) ji v podstatě degraduje na poddanou muži, což má zákonitě vliv na její diskriminaci.

Důležitým zvratem, ke kterému došlo během padesátých let bylo spojení rodinné-matěské a pracovní role. Přestože k němu dochází s obrovským výdejem sil a snížení komfortu, posílilo se tím postavení ženy a oslabilo dominantní postavení muže jakožto živitele. Přesto si muži po celou dobu udrželi v průměru vyšší platové hodnocení o několik desítek procent, čímž byl jejich plat pro rodinu stále stěžejním.³⁶

V neposlední řadě je důležité si uvědomit pozoruhodnou ambivalenci v socialistické společnosti, kdy na jedné straně stojí mocenský aparát v čele s autoritativními, patriarchálními strukturami oproti velkému oslabení tradičních vzorců a schémat mužského chování a jednání, jež byl způsoben znárodněním a kolektivizací. Dominance mužů v naší společnosti byla totiž vždy vázána na soukromé vlastnictví a hospodářskou moc soustředěnou do mužských rukou. Znárodnění bychom tedy mohly chápat jako „porážku“ mužského pohlaví.

Obnovením kapitalistického vlastnictví po roce 1989 dává této myšlence za pravdu,

³⁶ Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009, Gender studies 2009*, s. 19

jelikož zřetelně posiluje pozice mužů ve společnosti a dochází k marginalizaci ženy. Dochází k rozvázání tradiční solidarity mezi mužem a ženou, kteří měli v období komunistické éry společného nepřítele v podobě diktátorského režimu. I ve vzdálenější české historii byl feminismus spojen s obrodou národa a byl tradičně podporován muži (T. G. Masaryk, Vojtěch Náprstek). Nástupem kapitalismu po roce 1989 se však situace mění a muži, kteří za dob socialismu z části ztratili svou dominanci, obsazují nejpřednější místa v tradičních mužských sférách jako je podnikání a komerce a získávají vedoucí postavení v politice a hospodářství. Ženy, které díky starému režimu získaly lepší společenské postavení a nezávislost naopak poněkud „zaspaly“ a své možnosti plně nevyužily. Proč se tak stalo by bylo dobrým tématem pro další diskuzi.

Jako manifestaci mužské dominance vnímám znovuoobnovení sexuálního trhu a obrovský boom v oblasti sexuálních služeb, zveřejnění ženského těla jako sexuálního objektu a jeho využívání v médiích a reklamě atd. ³⁷ „*Socialistické období nám v každém případě zanechalo vysoký standart uskutečněné rovnoprávnosti, vykoupený ovšem značným fyzickým i psychickým přetížením žen. K největšímu výkonu českých žen patří, že dokázaly využít všech možností, které jim socialistický systém emancipace zaváděné shora otevřel a ve značné míře jej přitom přetvořit „k obrazu svému“.* Za socialismu byly české ženy emancipované, aniž si toho byly vědomy, protože o své rovnoprávné postavení ve společnosti, na rozdíl od svých družek na západě, nemusely bojovat.

Skutečnost, že ženy si naplno neuvědomily potřebu o svá práva vědomě usilovat, považuji za velkou nevýhodu a za překážku ve vývoji pozdější demokratické společnosti.

³⁷ Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky* in *Gender a demokracie 1989-2009, Gender studies 2009*, s. 19

4. RODINA A MĚNÍCÍ SE GENDER ROLE PO ROCE 1989

Během devadesátých let dochází v demografickém a rodinném chování v České republice k výrazným změnám. Československá republika se vymaňuje z komunistického režimu a vlivu východního bloku a tím se „navrací“ do Evropy. Respektive o české rodině můžeme začít mluvit jako o rodině západoevropského typu. V tomto typu rodiny se sňatky uzavírají kolem 26 let, tedy později než v předešlém socialistickém modelu. Novomanželé bydlí odděleně od své původní rodiny a tvoří tak ekonomicky soběstačnou jednotku. Typické pro tuto společnost je také více mladých svobodných jednotlivců v populaci.

Před druhou světovou válkou byla česká rodina vnímána jako rodina západoevropského typu, avšak během komunistického režimu se model přeměnil ve značně extenzivní model, který se vyznačoval oproti zemím západní Evropy vysokou mírou sňatečnosti, porodnosti, potratovosti, rozvodovosti a úmrtnosti. V této společnosti byly sňatky i porody často realizovány už na počátku reprodukčního období žen. Tento model znamenal posun zpět k tradičnímu typu rodiny. Postupem času rodina nabyla na významu, a to jak pro totalitní režim, tak i pro samotné lidi, kteří v tomto režimu žili, jelikož pro ně byla rodina poslední soukromou sférou, kde mohli uplatnit svou autenticitu.

Krátce po pádu železné opony a změně politického režimu se extenzivní populační režim v podstatě rozpadl a změna se projevila ve všech jeho parametrech, nejvýznamněji se však změna projevila v poklesu sňatečnosti a především v poklesu porodnosti.³⁸

Názory v hodnocení příčin, proč došlo k tak výrazným změnám rodinného chování českých rodin se poměrně liší a teze se rozcházejí. Někteří autoři uvádějí jako jednu z hlavních příčin „kulturní faktory“ někteří „strukturální faktory“. Avšak všichni autoři se shodují v tom, že výrazně narostly možnosti a příležitosti. Je to samozřejmě proto, že mladým lidem se otevřely obzory a zvýšil se počet životních příležitostí - studium (jak doma, tak v zahraničí), cestování, možnost svobodné volby povolání s dostatečným finančním ohodnocením. Pokud se mladý člověk rozhodne využívat tyto příležitosti, je samozřejmé, že na rodinu zbývá méně prostoru, a proto je rozhodnutí o uzavření sňatku a početí dítěte posouváno do pozdějšího věku.

³⁸ Mareš, P., Potočný, T.: *Modernizace a česká rodina*, Barrister Principal, Brno 2003, str. 42-43

Na druhé straně je růst „příležitostí dítěte“ spojen se zvýšením přímých nákladů na výchovu dětí a tím snížení rodinného standardu. Dále je péče o dítě spojena s nezaměstnaností žen s malými dětmi, obtížnými začátky mladých rodin a to hlavně v otázce získávání bydlení. V naší současné společnosti je bohužel absence intervencí - např. pohyblivá pracovní doba, dostupnost cenově přijatelného bydlení uspokojivé ohodnocení rodiče na rodičovské dovolené apod. , které by obtíže spojené s rodinným životem účinně vyvažovaly.

Znatelný pokles sňatečnosti a plodnosti/porodnosti a zároveň velký nárůst nesezdaných soužití v ČR v 90.letech vyvolal velký zájem odborné veřejnosti, zejména z řad sociologů, demografů, ale i filozofů, teologů atd. Již na začátku devadesátých let někteří demografové upozorňují, že v závislosti na zhroucení komunistického režimu lze očekávat společenskou transformaci a patrné změny v rodinném chování, sňatkové politice a také v reprodukčním chování. Na základě prvních viditelných trendů v českém populačním vývoji bylo vysloveno několik prognóz týkajících se budoucího demografického vývoje.³⁹ Autoři se domnívali, že tradiční hodnota manželství a rodičovství si udrží své dominantní postavení v české společnosti, avšak předpokládali, že se sňatky posunou do vyšší věkové kategorie a část společnosti se ve větší míře rozhodne pro alternativní životní styl-např. partnerský život bez manželského svazku, život bez partnera (tzv.singles), nebo plánovanou bezdětnost.

Pokud se poohlédneme do minulosti, zjistíme, že konečná bezdětnost žen na území České republiky se u generací narozených na přelomu 19. a 20. století pohybovala kolem 20%., což v tehdejší společnosti nebylo ničím neobvyklým. V sousedním Rakousku se konečná bezdětnost pohybovala dokonce mírně nad 30%. Vysoká míra bezdětnosti je spojována s mnoha různými faktory, zejména s narůstajícím povědomím o antikoncepčních metodách, s velkým vlivem 1.světové války a s hospodářskou krizí 30.let.

K prudkému snížení bezdětnosti dochází po 2.světové válce v tzv. poválečném babyboomu a tzv. zlatým věkem manželství⁴⁰.

Zatímco se konečná bezdětnost začala v zemích Evropy opět zvyšovat, pro české ženy narozené od 40. do 60.let 20. století, jejich konečná bezdětnost nepřesáhla 7%. Stejně tak jako v jiných zemích, které náležely ke státům bývalého východoevropského socialistického

³⁹ Fialová, L., Horská, P., Kučera, M.: *Současné a perspektivní proměny rodiny, manželství a rodičovství*, Praha 1995

⁴⁰ Hašková, H.: *Fenomén bezdětnosti*, Praha 2009, s.14

bloku.⁴¹ Tato situace souvisela s nízkým věkem prvorodiček a současně také se skutečností, že sňatek často uzavírali již těhotné ženy s otcem dítěte. Mohli bychom tedy říci, že rodinné chování před druhou světovou válkou sledovalo spíše trend západních států oproti situaci po druhé světové válce, kdy se vyvíjelo obdobně jako v zemích východního bloku.

Přestože se země bývalého východoevropského bloku ještě během 80.let vyznačovaly vysokou úhrnnou plodností (přibližně dvě děti na jednu ženu), v průběhu 90. let došlo k jejímu strmému propadu. Paradoxně tedy dochází k situaci, kdy se během několika málo let země s nejvyššími hodnotami plodnosti dostávají na nejnižší místa žebříčku úhrnných plodností světa.

V dnešní době se předpokládá, že ve výhledu deseti let bude většina světového obyvatelstva žít v režimu plodnosti na úrovni prosté reprodukce (tj. v průměru 2,1-2,0 dětí na 1 ženu) nebo nižší. Avšak ve vyspělých státech je situace odlišná, jelikož svým reprodukčním chováním již nezajišťují náhradu svého obyvatelstva.

⁴¹ Hašková, H.: *Fenomén bezdětnosti*, Slon, Praha 2009, s.14

4. 1 Sociální postavení muže a ženy v manželství a rodině

V současné moderní společnosti vstupuje muž a žena do manželství zcela svobodně a na základě vlastního rozhodnutí s vědomím možných rizik, které z tohoto rozhodnutí mohou vzniknout. Práva a povinnosti, které se tímto s rozhodnutím vstoupit do manželství pojí, nejsou závislé pouze na naší osobě a individualitě, ale jsou v podstatné míře provázány s již existujícím společenským rámcem genderových vztahů - tedy vztahů mezi mužem a ženou. Na obraz partnerství muže a ženy má velký vliv společnost se svými hodnotami a normami. Za normální považujeme většinou to, co za normální pojímá i většinová společnost - znamená to tedy, že společnost vytváří normy chování a tím má dopad na naše jednání. *„Naše nejsoukromější vztahy a vazby „nezávislé“ na vnějším prostředí. Náš „ intimní mikrokosmos“ je ale vždy součástí širšího sociálního a společenského celku, který se často bez ohledu na naši vůli a naše přání a tužby „nějak“ promítá do našeho soukromého života.“*⁴²

Carole Patman upozorňuje na skutečnost, že přestože se manželské páry nechovají ve svých sociálních rolích „manžela“ a „manželky“ stejně, musí v konečném důsledku respektovat sociální a právní dopady této „manželské smlouvy“. Stejně tak jako každá smlouva vymezuje nejen práva, ale i povinnosti obou smluvních stran. Přestože muž i žena uzavírají tuto smlouvu jakožto dva svobodní a svéprávní jedinci, nejsou (jak dokládají mnohé analýzy a výzkumy) zcela rovnocennými a rovnoprávními subjekty. *“...tato smlouva totiž ve své podstatě zakládá systematický přístup muže k tělu ženy a garantuje mu právo na „manželský sex“ . Proto je označováno za „smlouvu mezi pohlavími“. (sexual contract). Podstatou (i specifikem) této smlouvy je, že nezakládá rovnost smluvních stran, neboť podle Pateman od základní sexuální nerovnosti se pak odvíjejí další nerovnosti v postavení a právech manžela a manželky.“*⁴³

Až do první poloviny 20.století bylo muži touto smlouvou garantováno právo na tělo ženy, avšak zároveň mu byla uložena povinnost finančně zajistit svou ženu i potomky. Muž byl tedy ustanoven jako živitel rodiny, a zároveň jako nejvyšší autorita v rodině. Tzv. „Institut hlavy rodiny“, který rakouský právní řád přejal z Napoleonova zákoníku, byl zakotven v našem právním řádu od roku 1811 až do roku 1948, kdy byl zrušen a nahrazen

⁴² Maříková, M.: *Sociální partnerství muže a ženy v dnešním manželství a rodině- realita nebo fikce?*, Rod ženský, Praha 2003, str. 102

⁴³ Tamtéž, s. 104-105

„Zákonem o rodině“. Tento právní institut dával muži pravomoc vymáhat svá práva a právo dožadovat se plnění příkazů, které vyřkl. Žena pak měla jasně určené místo ve společnosti a byla jí uložena povinnost pečovat o děti i manžela a postarat se o dobrý chod domácnosti na základě jejích „přirozených“ (od přírody daných) schopností. *“Genderová smlouva mnohým z nás nejspíš stále zahaluje skutečnost, že to, co běžně nazýváme „pohlavní odlišnost“ či „pohlavní rozdíl“ a chápeme obvykle jako ryze přirozené (jako biologicky či geneticky dané), jsou ve skutečnosti odlišnosti kulturní a sociální, neboť jsou dané, zformované kulturou a společností, v níž žijeme.”*⁴⁴ V naší moderní společnosti mají tyto „přirozené pohlavní rozdíly“ velký význam, jelikož se stávají hlavními činiteli, které hierarchizují sociální realitu. Příslušnost k určitému pohlaví se tedy stává důležitým faktorem, na základě kterého společnost privileguje jedny (v kontextu České republiky muže) a diskriminuje druhé (ženy). Manželská smlouva tedy mnohé vypovídá o tom, co znamená být v naší společnosti mužem a co ženou.

⁴⁴ Vodáková, A.: *Rod ženský*, Praha 2003, s. 105

4. 2 Partnerství muže a ženy v současné rodině - péče o domácnost a dělba domácích prací

“Základní schéma rozdělení rolí v domácnosti a rodině, podle něhož by muž měl být živitelem rodiny a žena by se „na oplátku“ měla starat o děti a domácnost, je v názorové rovině přijatelné pro většinu naší populace, přestože v realitě se v čisté podobě tento model téměř nevyskytuje, vyjma časově zpravidla krátkého období, kdy žena nepracuje, je na mateřské a rodičovské dovolené.“⁴⁵ Pro většinu rodin stále platí, že žena vykonává, či alespoň organizuje výkon naprosté většiny domácích prací. Ženy věnují domácím pracím více času a tyto práce jsou pro ně důležitější než pro muže, avšak čeští muži si jsou této nerovnosti vědomi. S tím souvisí i skutečnost, že české ženy domácím pracím věnují více času než muži. Při jejich vykonávání nezáleží, jakého vzdělání ženy dosáhly, ani na jejich věku, či profesním postavení v zaměstnání. To tedy znamená, že při vykonávání domácích prací nedochází k rozdílům mezi ženami a nejsou jich ušetřeny ani ženy s vyšším sociálním statutem.

V případě, kdy je žena zaměstnána na plný úvazek, je podíl vykonávaných domácích prací u mužů o něco málo vyšší než v případě mužů, jejichž žena pracuje na úvazek poloviční, či částečný - v tomto případě je více domácích prací závislých z pravidla na ženách. “Častěji na domácích pracích participují muži z města, než z venkova, mladší muži oproti starším a muži vzdělanější ve srovnání s muži s nižším vzděláním.“⁴⁶ V naprosté většině případů však přetrvává hlavní odpovědnost za chod domácnosti na ženě. V naší republice je stále zakořeněné tradiční pojetí péče o rodinu, které napomáhá faktu, že ženy věnují více času rodině a muži své práci mimo domov. Muži si ani tolik nepřipouštějí odpovědnost za chod domácnosti jako ženy a tato odpovědnost se od nich ani příliš neočekává.

Proč přebírají ženy stále větší část odpovědnosti za chod domácnosti? Myslím si, že velkou roli zde hraje výchova a vedení dívek k větší zodpovědnosti již od útlého věku. Některé ženy pak považují za svou povinnost zajistit veškeré domácí práce a vše dělají samy, aby si byly jisté jejich kvalitou.

Pokud jde o organizaci a dělbu domácích prací, dle šetření v mé bakalářské práci⁴⁷, které se účastnilo 56 žen a 48 mužů, figuruje muž častěji spíše jako pomocník, než jako

⁴⁵ Vodáková, A.: *Rod ženský*, sociologické nakladatelství, Praha 2003, str. 103

⁴⁶ Tamtéž, str. 106

⁴⁷ Horáková, K.: bakalářská práce: *Proměna mužských a ženských rolí v české moderní společnosti*, 2009 Univerzita Karlova, s.49.

rovnocenný partner (srov. Chaloupková, Bierzová..)⁴⁸ Žena má zpravidla větší přehled o pracích, které jsou v dané chvíli více potřebné vykonat a sama se staví do role hlavního organizátora domácnosti.

Co se týká domácích prací, v českých zemích existuje mnoho zažitých stereotypů⁴⁹. Je samozřejmé, že v případě, kdy žena pracuje na plný úvazek a přitom by měla zvládat celkový chod domácnosti, není v jejích možnostech vykonávat obě činnosti zcela perfektně a věnovat jim tolik času, kolik si žádají, proto je v současné době možné pozorovat trend, kdy si domácnosti najímají domácí hospodyně na úklid domácnosti, hlídání dětí, či vaření atd.

Alena Vodáková poukazuje na zajímavou skutečnost, která se týká předsudků společnosti. V případě, kdy se žena plně věnuje svému zaměstnání, bývá častěji hodnocena záporně, ve smyslu že usiluje o svou kariéru na úkor rodiny a rodinu tedy zanedbává. Pokud ale pracuje na plný úvazek muž, je společností hodnocen kladně, jakožto živitel rodiny. Muž, který věnuje více času a energie své práci, dostává za to také vyšší ohodnocení než žena a je také plně potvrzen ve své roli. Dále se po něm nevyžaduje další práce v domácnosti. Avšak po ženě, která vykonává stejnou práci, je ještě požadováno zajištění chodu domácnosti. Pokud tuto druhou roli, jakožto matky a pečovatelky o rodinu nezvládá, je společností hodnocena negativně.

V případě, kdy se muž začne více zapojovat do domácích prací, přibývá mu práce, ale přestává být na ženě závislý, a tím i přichází o závislou pozici, kdy jsou jeho životní potřeby uspokojovány druhou osobou bez vlastního přičinění. Pokud je aktivní v péči o dítě, je schopen ho obstarat a tráví s ním většinu svého volného času, může touto skutečností mnoho získat, a to především společenské uznání, a hlavně blízký vztah k dítěti.

Je prokázáno, že pokud se muž podílí na nějaké domácí činnosti, status této činnosti se tím automaticky zvyšuje. I když by se měl status muže, který vykonává domácí práce teoreticky snižovat (stejně tak jako u ženy). Dokonce je možné, že se dominance muže ještě zvýší, jelikož bude nahlížen jako schopný, všestranný a nezávislý. Navíc jeho výkon může být hodnocen kvalitněji než výkon ženy.

V zemích západní Evropy jsou mnohem více rozšířené částečné úvazky pro ženy. Proč tedy české ženy pracují v takové míře na plný úvazek? Nejčastějším argumentem je nutnost druhého příjmu do rodinného rozpočtu. Pravdou je i fakt, že práce na plný úvazek činí ženu

⁴⁸ Chaloupková, J.. „*Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech.*“ Sociologický časopis, 2005 roč. 41, č. 1: 57 – 77.,

⁴⁹ Bierzová, J.: *Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi*, 2006, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072206>

více (finančně) nezávislou a emancipovanou. S tím pak určitě souvisí i tradičně velmi vysoká míra rozvodovosti v naší republice. Je samozřejmé, že také záleží na tom, co vše zahrnujeme do pojmu „domácí práce“. Zda do této kategorie patří například i oprava a údržba domácnosti (např. domácích spotřebičů a jiných rozbitých věcí), starost o zahradu apod.... Toto vymezení je jistě spravedlivější, než kdybychom počítali jen s čistě „ženskými“ pracemi (vaření, žehlení, praní..). Avšak je potřeba poukázat na skutečnost, že typicky „ženské práce“ se musí vykonávat mnohem častěji a pravidelněji a jsou tedy i více monotónní, než práce „mužské“.

4. 3 Svobodná matka jako dobrovolná životní a reprodukční strategie

V naší současné společnosti je kladen důraz na rovná práva pohlaví, individuální volbu a možnosti seberealizace, což je s tradičními modely manželství a rodinného života těžce slučitelné. Vstup do manželství je většinou spojen se změnou životního stylu, s mnoha kompromisy a změnou dosavadních hodnot. Domnívám se, že právě z těchto důvodů je manželské soužití často vnímáno jako „zbytečné omezování svobody“. Postoje a názory na manželství se odrážejí v naší společnosti zejména ve skutečnosti, že mladí lidé uzavírají sňatky v pozdějším věku, dochází k větší redukci počtu potomků, popř. je manželství jako forma soužití zcela odmítáno.⁵⁰

Jedním z hlavních trendů posledních let je nárůst nesezdaných soužití mladé generace. Ukazatelem tohoto trendu je pokles sňatečnosti, porodnosti a nárůst počtu mimomanželsky narozených dětí a nárůst rodin s jedním rodičem. Rodiny s jedním rodičem nejčastěji vznikají rozchodem, rozvodem, ovdověním či adopcí dítěte osamělou ženou atd. Od poloviny minulého století byla rodina s jedním rodičem nejčastěji důsledkem rozvodu rodičů, a ruku v ruce počet těchto rodin rostl s počtem rozvodů. V posledních letech však můžeme pozorovat nový trend, kterým jsou ženy - matky jež mají své potomky za svobodna a otce svých dětí chápou pouze jako „dárce spermatu“. Sociální stigma svobodných matek, které bylo ještě v minulém století velmi patrné se v posledních letech zcela vytrácí a dochází i ke změnám ve věku těchto svobodných matek, jelikož v dřívějších dobách mezi nimi bylo mnohem více mladých žen i dívek pod hranicí osmnácti let věku. „V současné době začínají převažovat zralější ženy, v období střední dospělosti, často kolem 35 let. Jsou většinou zajištěné, úspěšné ve svém povolání, a ačkoliv jsou bez stálého partnera, rozhodly se pro mateřství. Obecně lze osamělé matky rozdělit do tří skupin. Osamělé matky, kterým manžel, partner zemřel, tedy vdovy s dětmi. Osamělé matky, které mají děti z rozpadlého vztahu. Třetí skupinou jsou matky, které záměrně zůstávají svobodné a mají dítě/děti s mužem, s nímž neplánují trvalý vztah, popř. ženy, které dítě adoptovaly, přijaly do pěstounské péče - zvolily mateřství bez partnera.“⁵¹

⁵⁰ Rabušic L: *České hodnoty 1990-1999*, Brno 2001

⁵¹ Kozlová, L.Tomanová, N: *Dobrovolné mateřství bez partnera*, časopis *Gender, rovné příležitosti*, výzkum online, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006011603>

Faktem je, že dříve negativní postoje společnosti k této skupině žen velmi znatelně slábnou a to kromě výše jmenovaných důvodů možná skutečnost, že skupina svobodných matek je stále početnější a ve společnosti více viditelnější než kdykoli předtím.

V posledních pěti *Sčítání lidu* byl zaznamenán trvalý pokles rodinných domácností, kdy se za „rodinnou domácnost“ považuje heterosexuální pár (sezdaný i nesezdaný) s dětmi i bez dětí. Ke srovnání uvádím fakt, že tyto „rodinné domácnosti“ tvořily v polovině minulého století téměř tři čtvrtiny všech českých domácností. Počet neúplných rodin (jeden rodič s alespoň jedním dítětem) se téměř dvojnásobně zvětšil z 8% na 14%.⁵²

Nejčastějším typem neúplné rodiny je model *matka - dítě/děti*. Tato skupina v posledních deseti letech zaznamenala také prudký nárůst a v dnešní době žije v ČR téměř 15% neúplných rodin, kdy v jejich čele v 85% případů stojí žena - nejčastěji rozvedená, či svobodná matka.⁵³

Za rozhodnutím ženy pro mateřství bez partnera může stát mnoho důvodů. Roli můžou hrát vysoké nároky na partnera a pocit nedostatečnosti mužů - otců, touha po nezávislosti, nejisté vyhlídky, nechť investovat do náročného budování stabilního vztahu atd. Jako častý argument svobodných matek je názor, že dítě chrání před traumatem z možného rozvodu či rozchodu a že jsou schopny dítěti dostatečně zajistit mužské i ženské vzory k potřebě jejich identifikace.⁵⁴ Zajímavé zjištění se ukázalo ve výzkumu M. Tomáška z FSS MU, kdy dotazovaní kteří sami sebe označovali jako *singles*, velice často udržovali nějakou formu pravidelného a dlouhodobějšího vztahu ať už na bázi čistě sexuální, či přátelské. Dle autora bychom do této skupiny mohly zařadit i ženy praktikující mateřství bez partnera.⁵⁵

V české literatuře zatím neexistuje odborná literatura, která by se širěji věnovala tomuto narůstajícímu fenoménu. vycházím především z práce Kozlové a Tomanové zaměřující se na ženy - matky, které dobrovolně a cíleně zvolily mateřství bez partnera jako svou dobrovolnou životní a reprodukční strategii. Při výzkumu bylo osloveno 200 žen ke krátkým rozhovorům, z nichž dokončených a použitelných bylo stoosmnáct. Vzhledem k počtu respondentek nelze výsledky generalizovat pro celou společnost České republiky, avšak výstupy z rozhovorů považuji pro vhled do této problematiky za zajímavé a přínosné.

⁵² Možný, I.: *Rodina a společnost*, Praha 2008 s. 259

⁵³ Tamtéž, s. 259

⁵⁴ Sobotková, I.: *Psychologie rodiny*. Praha 2001, 176 s.

⁵⁵ Tomášek, M. in Kozlová, L. Tomanová, N: *Dobrovolné mateřství bez partnera*, časopis *Gender, rovné příležitosti*, výzkum online, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocianku=2006011603>

Průměrný věk respondentek byl 35,4 let a průměrný počet dětí byl 1,14 dětí. Ženy, které se výzkumu účastnily zastávaly povolání, jež nespádala do tradičně ženských. Často se jednalo o velice časově náročná povolání, která jsou společností vnímána jako prestižní a jsou náležitě finančně ohodnoceny. Byly to profese převážně ve vedoucích funkcích, které jsou zpravidla obsazovány muži, a proto dotyčné musely vynaložit větší úsilí a investice, aby takové zaměstnání získaly. Z rozhovorů vyplynulo, že dotyčné ženy preferující mateřství bez partnera jsou velmi tvrdě pracující, úspěšné a finančně nezávislé.⁵⁶

V odpovědích na otázku, zda může být výchova jedním rodičem stejně kvalitní jako výchova dítěte oběma rodiči, uvedlo kladný názor (spíše ano, určitě ano) celých 94% respondentek. Tak vysoké procento kladných odpovědí se dalo očekávat, nicméně je silně v rozporu s odbornou literaturou věnující se vývojové psychologii a socializaci dětí.

Například Vymětal ve své publikaci *Úzkost a strach u dětí* uvádí, že pro zdravý vývoj dítěte a eliminaci strachu a úzkostných stavů dětí je důležité harmonické a pozitivní rodinné prostředí a kvalitní, láskyplný vztah obou rodičů.⁵⁷ Warshak autor zabývající se porozvodovou péčí poukazuje na psychické problémy a poškození u dětí, jež jsou vychovávány převážně matkami. Nejčastější problémy těchto dětí pramení v nejistotách ohledně jejich sexuálních rolí, omezené schopnosti vytvářet kvalitní a intimní vztahy, propadání úzkostným a depresivním stavům, dále v nedostatečném sebeovládání, nízké sebeúctě a sebehodnocení.⁵⁸ Tyto poruchy jsou shodně nalézány jak u dívek, tak i u chlapců.

Z pohledu C. G. Junga bychom mohly hovořit o komplexech, v nichž se odrážejí naše problematické vztahy a vazby z dětství a následně i v dospělosti, které jsou příčinou mnoha afektů a stereotypních vzorců chování. Ve vývojové psychologii autorů Langmaier, Krejčířová je uvedena Hetheringtonova studie, ve které autor prokazuje, že dívky a ženy vyrůstající bez otcovského vzoru se vdávají v útlejším věku a jsou často nespokojeny se svými manželi a intimním životem. Častěji trpí úzkostmi a obavami, že budou partnerem opuštěny, zraněny či podvedeny.⁵⁹ Podobnými nepříjemnými pocity a obavami (pocity osamělosti, strachu z opuštění a podvedení ze strany partnera a z osobního selhání) trpí i muži vyrůstající bez otce.

⁵⁶ Kozlová, L. Tomanová, N: *Dobrovolné mateřství bez partnera*, časopis *Gender, rovné příležitosti*, výzkum online, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006011603>

⁵⁷ Vymětal, J. 2004. *Úzkost a strach u dětí*. Praha 2004, s. 184

⁵⁸ Warshak, R. A.: *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha 1996, s. 240

⁵⁹ Hetherington in Langmaier, J., Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*. Praha: 1998, s. 344

Tito autoři ve své knize mimo jiné poukazují na úzkou souvislost mezi intelektem dítěte a fungujícím a pevným vztahem dítě - otec. Uvádějí, že již v pátém měsíci věku dítěte má aktivní otec vliv na mentální rozvoj dítěte.

„V naší společnosti stále existují rozdíly činěné mezi pohlavími. Diferenciace jsou patrné již v základním školství - i ve slabikáři lze nalézt její jednoznačné prvky. Také matky preferující mateřství bez partnera spatřují tyto rozdíly v přístupu k pohlavím, a to jak ve společnosti, tak v pracovní sféře. Právě ženy pracující a fungující v mužských profesích jsou s těmito rozdíly denně konfrontovány. Navíc lze souhlasit s názorem Křížkové, že jsou tyto ženy nuceny přejímat některé typicky mužské prvky a z tohoto důvodu mají také možnost nahlížet na problematiku z obou stran. Paradoxně však Křížková uvádí, že ženy ve vedoucích funkcích jsou méně shovívavé k ženám, které jsou jejich podřízenými, a to i v situacích souvisejících s mateřstvím.“⁶⁰

Jako motivy, které ženy vedly k volbě být svobodnou matkou bez partnera byly nejčastěji uváděny špatné zkušenosti s muži, neochota se přizpůsobovat a touha nebyť na nikom závislá, volba budovat kariéru a dále fakt, že se ženám nepodařilo nalézt vhodného partnera, se kterým by chtěly budovat společný vztah a rodinu.

Každou z žen, která si jako svou životní strategii zvolila mateřství bez partnera, vedlo jistě mnoho závažných důvodů, avšak osobně se domnívám, že vzor otce a vzájemného vztahu mezi rodiči je v životě dítěte velmi důležitý a jeho absence může vést k negativnímu vývoji dítěte. Myslím se, že vzhledem k tomuto narůstajícímu trendu v demografickém chování obyvatelů České republiky by se měla vybudovat síť kvalitních služeb, které budou na možné psychické problémy dětí umět reagovat a účinně zasáhnout při její nápravě. Otázka však zní, zda bude taková „náprava“ vůbec možná.

⁶⁰ Kozlová, L.Tomanová, N: *Dobrovolné mateřství bez partnera*, časopis *Gender, rovné příležitosti*, výzkum online, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006011603>

4. 3 Materství, péče o rodinu a možnost uplatnění se na trhu práce z pohledu žen.

Český trh práce v kontextu genderové otázky přináší mnoho rizik a nejistot. Sféra soukromá i pracovní a jejich vzájemná provázanost prochází v současné době výraznými změnami. V moderní společnosti je trh práce založen na principu „ideálního pracovníka.“⁶¹ Takový pracovník se chápe jako nezatížený jinými než pracovními povinnostmi, který disponuje značnou časovou flexibilitou, je mobilní a schopný plně obstát všem nárokům, které jsou na něj zaměstnavatelem kladeny.

Zatímco v období, které Beck⁶² nazývá obdobím „první modernity“, platilo, že standardní výkon placené práce odrážel nároky na životelství v podobě jistoty a stability práce v rámci národního státu, proměna ve fungování lokálních trhů práce, zejména spojenými s globalizací se pojí se vznikem značných životních nejistot a rizik v této oblasti. Na trhu práce se pak logicky stávají nejvíce ohroženou skupinou ty, které mají horší pracovní podmínky a nižší mzdy, nestabilní a nejisté zaměstnání bez možnosti zvyšování si kvalifikace, bez perspektivy postupu a tam, kde jsou zaměstnanci méně legislativně chráněni.⁶³

Na tzv. sekundárním trhu práce se vyskytují především skupiny, které svou identitu vyvozují ze svého postavení mimo svět placené práce. Mohly bychom sem tedy zařadit mládež, příslušníky etnických skupin, migranty, zdravotně znevýhodněné skupiny a ženy-zejména pak matky malých dětí.⁶⁴ Přestože dočasná neúčast na trhu práce neznamena nutně trvalé vyloučení, přesto zvyšuje možnost budoucí nezaměstnanosti u těch, kteří nedisponují dostatečným lidským kapitálem (přitom se zde nejedná o vzdělání).

Nejisté postavení na trhu práce a nízký výdělek se může promítat do nespokojenosti v partnerském a rodinném soužití. Dále může tato nespokojenost vést na jedné straně k omezení možnosti naplnit své partnerské a rodičovské aspirace a závazky či na druhé straně

⁶¹ Williams, J.. *Unbending Gender: Market Work and Family in the Twenty-first Century*. New York 1999, Oxford University Press s.192

⁶² Beck in Maříková H.: *Materství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2009022201>

⁶³ Sirovátka, T.: *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. 2006 Brno: FSS MU.

⁶⁴ Sirovátka, T.: *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. 2002 Brno: MU. S.44

blokovat možnost společenského a pracovního uplatnění.⁶⁵ Pochopitelně ve sféře rodinného života nové nejistoty a rizika na trhu práce mohou v důsledku utužovat genderové stereotypy a nerovnosti. Avšak je možný i opačný model, kdy dochází k novému genderovému uspořádání rolí v rodině, tzn. posílení živitelské funkce ženy a větší angažovanosti muže v domácnosti a ve výchově potomků.

Není tedy možné jednoznačně vyhodnotit dopady nových rizik na soukromou sféru žen a mužů, jelikož dopady těchto změn musíme vyhodnocovat jednotlivě v sociálním kontextu jejich situace.

Po Sametové revoluci a během devadesátých let došlo v České republice k výrazným změnám v organizaci práce, kdy se oproti minulosti na trhu práce objevují jeho nové formy, které mají vysoké nároky na flexibilitu zaměstnanců a zaměřují se spíše na potřeby zaměstnavatelů než na potřeby pracujících.⁶⁶ Z dosavadních výzkumů vyplývá, že naprostá většina zaměstnavatelů nebere v úvahu potřebu zaměstnanců kombinovat práci se soukromým životem.⁶⁷

Je pravdou, že jsou stále častěji zaváděna opatření k vyrovnávání možností participovat v obou sférách života, nicméně se domnívám, že tato opatření jsou spíše formálního rázu a ženy jsou stále tou skupinou, jejíž výsadou je být doma s dítětem v jeho útlém věku. Dle výzkumu „*Rodiče 2005*“ je to i nejčastěji uváděná preference rodičů se závislými dětmi do 18. let věku. Model, který je pro rodiče malých dětí do tří let nejpřijatelnější (80% respondentů) je model, kdy otec pracuje na plný úvazek a matka je s dítětem v domácnosti. Nad sedm let věku dítěte je plný pracovní úvazek preferován u 42% respondentů.⁶⁸

Pokud se zaměříme na ekonomické hledisko, může se tento postoj zdát jako nelogický, a to zejména z toho důvodu, že kratší pobyt na rodičovské dovolené snižuje riziko nezaměstnanosti a nehrozí tak velký propad životní úrovně rodiny. Dále se snižuje i riziko znehodnocení kvalifikace. Z těchto důvodů se tedy preference rodičů mohou zdát méně logické, zejména proto, že z mnoha výzkumů uplatnění na trhu práce vyplývá, že ženy -

⁶⁵ Maříková H.: *Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2009022201>

⁶⁶ Křížková, A. 2007. „*Nepříliš harmonická realita. Rodičovské kombinace práce a péče v mezích genderové struktury současné české společnosti.*“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, s. 61

⁶⁷ Nešpor, Z. R., Večerník, J.: *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Sociologické studie/Sociological Studies 06:1. 2006 Praha: SoÚ AV ČR.

⁶⁸ Maříková H.: *Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2009022201>

matky po rodičovské dovolené skutečně patří mezi nejrizikovější skupiny, kterým se nedaří nalézt práci odpovídající jejich kvalifikaci.

„Výsledky dosavadních výzkumů prokazují, že tyto matky se zpět k původnímu zaměstnavateli vracejí jen zhruba v polovině případů (viz Rodiče 2005) a analýzy nezaměstnanosti dokládají, že mezi nezaměstnanými převažují ženy zejména ve věku 25 až 40 let, tj. v té fázi životního cyklu, kdy pečují o závislé děti.“⁶⁹

Jak je možné, že přestože mají ženy v důsledku péče o dítě na rodičovské dovolené reálně ztížený návrat na trh práce, nadále preferují tento model a nekombinují jej s jinými možnými alternativami? Nabízí se vysvětlení, že tento model (matka do tří let věku dítěte na rodičovské dovolené a otec na plný úvazek v zaměstnání) je považován za „ověřený“, „klasický“ a tedy i „bezpečný“ a „optimální“ kontra dřívějšímu zařazení matky do pracovního procesu. Důležitou roli hrají také obavy spojené se zvládnutím „dvojí směny“ žen (psychické i fyzické vypětí, časový stres, smutek z odloučení..). Ženy také předpokládají zvýšené problémy ze strany zaměstnavatele v případě nepřítomnosti v zaměstnání z důvodu nemoci dítěte atd.

Odpověď na otázku jak rodiče, zejména pak matky malých dětí, vnímají svou životní situaci, co pro ně znamená být doma s dítětem a jak hodnotí svůj návrat na trh práce je velice složitá. Z kvalitativního výzkumu Hany Maříkové vyplývá: *„Matky si definují období, kdy jsou doma s dítětem jako období, kdy s ním doma být chtějí (protože je to vnitřně uspokojivé), kdy by doma být měly (protože se to od nich očekává, je to jejich (!) prvořadým úkolem a povinností a nikoho jiného), kdy doma být mohou (protože jim to umožňuje nastavení opatření sociální politiky), ale také, kdy doma být musí (protože není jiné řešení). Tyto definice nejsou rigidní, různě se v pojetích konkrétních matek kombinují, prostupují a splývají – být doma, protože bych měla a protože musím, k sobě mívá často dost blízko.“⁷⁰*

Ženy, které chtějí po rodičovské nastoupit do práce, či jí hledají, mají většinou určitá očekávání vážící se k možnostem kombinace soukromého života a práce, které se bohužel často s realitou rozcházejí. Např. žena, která chce nastoupit do práce, ale kvůli přeplněným mateřským školkám jí není umožněno umístit dítě do předškolního zařízení, nakonec často nemůže volit jinou variantu, než zůstat s dítětem doma. V případě, že ženy mají v plánu nastoupit do své bývalé práce, avšak na částečný úvazek, není jim často tato volba umožněna a jsou zpravidla postaveni před nutnost volby mezi plným úvazkem v dosavadním

⁶⁹ Maříková H.: *Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2009022201>

⁷⁰ tamtéž

zaměstnání, či odchodu a hledání práce jinde (a velice často pod úroveň jejich kvalifikace). Návrat matek do práce tedy představuje nejrůznější příběhy žen a zvolených strategií, z nichž jsou některé úspěšné a jiné méně.

Se strategií v období rodičovské dovolené „*být doma co nejdéle*“ je často úzce spojena jedna ze dvou strategií - a to „*být doma ale i pracovat v takové míře, aby to žena zvládala*“ a druhá strategie „*jsem tady pro děti, realizovat se budu až povyroستou*“ - v obou těchto strategiích je centrální pozornost zaměřena na dítě.

„Uplatňovaný typ nároků ze strany matek odkazuje k pojmání nekompatibility placené práce (vykonávané na plný pracovní úvazek s pevně stanovenou pracovní dobou, která je designovaná podle potřeb zaměstnavatele, nikoli podle potřeb pracující osoby mající mimopracovní rodinné závazky) s každodenními pečovatelskými povinnostmi.“

V kontrastu k výše uvedeným strategiím je strategie, kterou bychom mohli nazvat jako „*Raději dříve na jisté místo, které mi vyhovuje, než později, kdy nevím, co bude*“. Odmítnutí pracovního místa matky často vnímají jako velice riskantní, a proto raději volí dřívější nástup do zaměstnání.

5. RODIČOVSKÁ DOVOLENÁ V KONTEXTU GENDEROVÉ DISKRIMINACE NA PRACOVNÍM TRHU ČR

Ženám i mužům je ústavou a zákoníkem práce zajištěna rovnost, přesto si je naše společnost jistě vědoma faktu, že rovnost muže a ženy na pracovním trhu, jejich platové ohodnocení aj., není zcela rovnoprávné. Stejně pracovní příležitosti garantované zákonem neznamenají garantování rovných podmínek v reálném životě. Tato formální rovnost bohužel nevyovídá o neformálních sociálních vztazích v pracovním procesu. Stejně tak jako právo volit neznamená, že budou ženy zcela samozřejmě pokládány za politicky kompetentní a budou žádoucí na kandidátkách politických stran. V mnoha aspektech i pracovní systém vytváří genderové rozdíly, nerovnosti či diskriminaci, které svědčí o tom, že rovnost mužů a žen je v praxi ve velké míře případů pouze abstraktní.

Tradiční roli žen a jejich pracovní zaměření nezměnila ani tolik průmyslová revoluce, jako spíše válečné konflikty dvacátého století. Do 1.světové války bylo zaměstnáno jen malé procento ženské populace. Nejčastěji se jednalo o domácí hospodyně, služky a posluhovačky a o mladé, ještě neprovdané ženy, které pracovaly v továrnách a kancelářích a jejichž mzda byla často zasílána jejich rodičům.

Během I. světové války zaměstnanost žen prudce stoupla a ještě ve větším měřítku se situace opakovala během II. světové války a tradiční schéma bylo trvale narušeno.

V současné době se zaměstnanost žen v Evropě pohybuje většinou mezi 35-60% ve věku 15-60 let. *“V České republice je ekonomicky aktivních 51,3% žen starších 15 let oproti 69,6% mužů. Ve věkové kategorii 30-44 let je zaměstnáno 84,3% žen (mezi 15-29 rokem je to 47,4%, což je dáno jak studiem, tak převážně dětmi). Pro srovnání: u mužů činí zaměstnanost v této věkové skupině 96,7%, resp. 64,4%. Tímto se Česká republika příliš neliší od zemí západní Evropy.”*⁷¹

Jedním z hlavních problémů současné doby, se kterým se české ženy potýkají je platová diskriminace. Pronikání žen do vedoucích pozic je otázkou posledních let, přesto prestižní a výnosně placené zaměstnání jsou v naprosté většině v rukou mužů.

Na trhu práce má česká žena bohužel prokazatelně horší postavení než muž. Můžeme zde pozorovat “klasické“ rozdělení na ženské a mužské práce. V tzv. pomáhajících profesích,

⁷¹ Internetový politologický časopis E- Polís: *Postavení ženy ve společnosti se zaměřením na Českou republiku*, dostupné na: <http://www.e-polis.cz/sociologie/33-postaveni-zeny-ve-spolecnosti-se-zamerenim-na-ceskou-republiku.html>

jako jsou pečovatelky, učitelky, zdravotní sestry, pracovnice ve službách apod. nalezneme drtivé zastoupení žen. Je zajímavé, že přesto i v těchto oborech, kde mají ženy většinové zastoupení, se ve vedoucích postech objevují zejména muži.

Finanční ohodnocení mužů a žen za stejnou práci a v téže funkcích je v České republice velice nerovné. Uveďme si zde průměrné platové ohodnocení mužů a žen za rok 2008 podle šetření statistického úřadu. Průměrný pracovník ve vedoucí pozici mužského pohlaví pobíral za rok 2008 průměrně 61 862 korun hrubé mzdy měsíčně, žena téže pozice pobírala pouhých 39 481 korun. Provozní pracovníci ve službách a obchodě - muži: 18 977 Kč, ženy: 14 665 Kč. Nejmenší rozdíl ve mzdách pracovníků nalezneme mezi kvalifikovanými dělníky v zemědělství a lesnictví - muži: 18 864 Kč, ženy: 16 539 Kč. Díky těmto rozdílům je zřejmě přirozené, že mzda žen je častěji vnímána jako doplněk ke mzdě mužově, avšak skutečnost je taková, že příjem ženy (přestože je zpravidla nižší než mzda mužova) je důležitou součástí celkového příjmu rodiny. Mužům tedy ubývá z povinnosti finančně zabezpečit rodinu, neboť tato povinnost spočívá stále častěji i na ženách.

Je logické, že na diskriminaci žen se obecně poukazuje právě v souvislosti s rozdílnou průměrnou mzdou muže a ženy v téže pracovní pozici, avšak pokud bychom brali celkovou průměrnou mzdu úhrnně, zjistíme, že ženy mají v průměru téměř o čtvrtinu nižší plat než muži. Průměrná česká žena (společně se ženami v Německu, Rakousku, Estonsku a Nizozemí pobírá zhruba 77% průměrné měsíční mzdy muže).⁷² V rámci EU pak žena pobírá zhruba o 18% menší plat než muž. Tak vysoký rozdíl je dán několika vlivy. Na mužovu průměrnou mzdu mají větší vliv příjmy vrcholných manažerů, ředitelů firem a politiků (které jsou v našich poměrech v naprosté většině právě mužského pohlaví), mimo to se zde projevuje také skutečnost, že ženy častěji pracují v méně finančně ohodnocených pozicích a vykazují menší počet odpracovaných přesčasových hodin, které jsou nadstandardně hodnoceny.

Evropská unie na tuto znepokojivou situaci chce reagovat zavedením několika nových opatření pro období 2010-2015 a to zejména:

- hlášení rozdílů v platech žen a mužů a zajištění platové transparentnosti na úrovni společností a jedinců nebo kolektivním informováním a poradami s pracovníky;
- zdůraznění povinnosti zajistit pracovní zařazení a platové tabulky neutrální z hlediska pohlaví;

⁷² <http://finexpert.e15.cz/rozdil-y-v-platech-muzu-a-zen-jsou-u-nas-jedny-z-nejvetsich-v-eu>

- zefektivnění ustanovení o sankcích v případě porušení práva na rovné platové podmínky, které jim zajistí odrazující účinek a přiměřenost (například zvýšením sankcí při opakovaném porušování).⁷³

Platová nerovnost v ČR byla i hlavním tématem panelové diskuze *Ženy a leadership v globalizujícím se světě* při mezinárodním dni žen, kterou v roce 2010 pořádala Nadace Open Society Fund Praha ve spolupráci s Centrem ProEquality. Diskuzi zahájila Dr. Margaret Lindsay Kaplan, ředitelka organizace Forum 50 % a místopředsedkyně České ženské lobby Jana Smiggels Kavková, manažerka IBM Monika Ladmanová, bývalý vrchní ředitel sekce pro lidská práva Úřadu vlády ČR Czeslaw Walek a ředitel vnějších vztahů ve společnosti Škoda Auto Radek Špicar. Panelisté diskutovali o zapojení žen do komerční sféry. Shodli se, že situace v posledních deseti letech se stále zlepšuje a mnoha ženám se podařilo obsadit přední funkce a přední nejvyšší místa ve firmách působících na českém trhu. Nicméně si účastníci diskuze uvědomují, že ženy jsou i nadále znevýhodňovány zejména kvůli péči o dítě a procento žen ve vedoucích pozicích je velice nízké.

Radek Špicar však upozornil na skutečnost, že firmy si pozvolna začínají uvědomovat, že diverzita v komerčním prostředí je pro celý chod společnosti spíše přínosem, než že by byla zatěžujícím faktorem v chodu firmy. Této skutečnosti odpovídá i studie Mc Kinsey, která doložila, že organizace s vyšším počtem žen ve vedení jsou organizačně i finančně výkonnější, než firmy s nulovým zastoupením žen v managementu.⁷⁴

⁷³ http://ec.europa.eu/ceskarepublika/press/press_releases/10_236_cs.htm

⁷⁴ Proequality: Záznam z panelové diskuze na téma: *Nerovnost mezi muži a ženami trvá zejména v pracovní oblasti*, dostupné na: <http://www.proequality.cz/res/data/008/000928.doc>

5. 1 Přerušování účasti na trhu práce z důvodu péče o děti

České ženy přerušují svou účast na trhu práce zejména ze dvou hlavních příčin. V první z nich se jedná o mateřskou a následně rodičovskou dovolenou, kdy české ženy přerušují svou kariéru nejčastěji po dobu dvou až tří let. Druhou příčinou je formální neaktivita na trhu práce, kdy žena pečuje o nemocné a handicapované děti.⁷⁵

Mateřskou a zejména rodičovskou dovolenou sociální stát umožňuje rodičům jak vyvažovat obě své role a umožňuje jim na čas opustit trh práce a možnost věnovat se svým rodičovským povinnostem.

„Mateřská (v roce 2008 rozdělena na „mateřskou“ a „rodičovskou“ dovolenou) dovolená z důvodu péče o dítě má v České republice poměrně dlouhou tradici. Po nástupu socialismu byla mateřská dovolená stanovena na 12 týdnů avšak tato doba byla během 60. let prodloužena na šest měsíců a během sedmdesátých let na dva roky s možností prodloužení ještě o jeden rok (ovšem již bez rodičovského příspěvku a pouze v případě, že zaměstnavatel souhlasil.). Po dobu dovolené byly vypláceny plošné dávky, které představovaly pouze malé procento průměrné mzdy - kolem 20%.⁷⁶

Až v roce 2000 byla „mateřská dovolená“ změněna na „rodičovskou dovolenou“ a během posledních pěti let bylo rodičům umožněno si při pobírání rodičovského příspěvku vydělávat libovolné částky neomezeně. K posledním změnám došlo novelou zákona o státní sociální podpoře, která vstoupila v platnost dne 1.1.2011. Čerpání rodičovského příspěvku je možné zvolit ve třech rychlostních variantách:

dvouletá ve výši 11 400 Kč,

tříletá ve výši 7 800 Kč

čtyřletá, kdy se po dobu 9. měsíců věku dítěte pobírá 7 800 a poté 3800 Kč do 48 měsíců věku dítěte.

Jak jsem již uvedla v předešlých kapitolách, situace po roce 1989 byla obdobím velké transformace, jež byla provázána značnou nestabilitou trhu práce, vzrůstající nezaměstnaností,

⁷⁵ Čermáková, M.: *Postavení žen na trhu práce.*, Sociologický časopis, 1997, 33/ 3 s: 389–404

⁷⁶ Valentová H.: *Přerušování účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků*, Gender, rovné příležitosti, výzkum, dostupné na: www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2010020602

rizikem chudoby a restrikcemi v rodinné politice státu, které způsobily přenos hlavní zodpovědnosti týkající se péče o dítě za státu na rodinu - zejména pak matky.⁷⁷

„... Konkrétně se dramaticky snížil počet míst v předškolních zařízeních pro děti do tří let a prodloužila se rodičovská dovolená, což vedlo k posílení tradičního rozdělení rolí mezi partnery a mělo negativní důsledky pro účast žen na trhu práce. Vzhledem k omezené možnosti využít dostupné formální péče o děti do tří let, ale také kvůli nepříliš dobré reputaci týkající se kvality jeslí z období socialismu ženy po roce 1989 rodičovskou dovolenou v hojně míře využívaly, a to jednak jako strategii vyvážení rodinného a profesního života, ale v mnoha případech také jako dočasný únik z nezaměstnanosti.“⁷⁸

České ženy se podle dat OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) řadí k zemím s největšími rozdíly v míře zaměstnanosti mezi bezdětnými ženami a ženami s dětmi ve věku do šesti let. Celých 50% žen, které mají děti do šesti let věku je na trhu práce neaktivních. Avšak je potřeba upozornit, že tyto data mohou být do jisté míry zavádějící, jelikož jsou jakožto „neaktivní“ ženy počítány všechny osoby, které přerušují účast na trhu práce na dobu delší než tři měsíce - tedy většina žen na rodičovské dovolené a ženy, které se starají o nemocné, handicapované atd. (popř. ty ženy, které mají samotné zdravotní omezení).

Dle výzkumu H. Valentové z roku 2010 české matky nejčastěji přerušovaly svoji účast na trhu práce kvůli péči o dítě a to na dobu dva až čtyři roky 33% dotázaných žen, na dobu čtyř až desíti let 28% žen. Pouze 2% dotázaných uvedla, že svou pracovní kariéru z důvodu péče o dítě nikdy nepřerušila.⁷⁹

Pokud se zaměříme na ostatní evropské země, zjistíme, že chování českých matek se nejvíce podobá chování matek v Rakousku, Finsku, Německu či Švédsku.

Domnívám se, že vysoké procento žen, které přerušují svou účast na trhu práce je způsobeno i skutečností, že v současné době je velkým problémem umístění dítěte do předškolního zařízení a to zejména ve velkých městech a příměstských částí. V Barcelonské smlouvě si roku 2002 členské státy EU stanovily závazek, že do roku 2010 zajistí dostupnou

⁷⁷ Saxonberg, S., Sirovátka, T. *Failing family policy in post-communist Central Europe*. 2006. Journal of Comparative Policy Analysis, 8/2: s.185–202.

⁷⁸ Valentová H.: *Přerušení účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků*, Gender, rovné příležitosti, výzkum, dostupné na: www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2010020602

⁷⁹ Tamtéž

veřejnou péči pro nejméně 33% dětí mladších tří let a 90% pro děti od tří do šesti let.⁸⁰ Avšak v rozhovoru s Lindou Skotáčkovou (ředitelkou Gender studies) je v současné době v jeslích umístěno kolem 1% dětí. Celkový počet jeslí v ČR se pohybuje kolem 30 zařízení v celé republice.⁸¹ V současné době je však i velkým problémem umístit děti do státních školek. Navíc ženy, které chtějí umístit dítě pouze na několik dní v měsíci, popř. které mají ještě druhé mladší dítě mají velmi malou šanci, že jejich dítě bude do předškolního zařízení přijato. *„...lze předpokládat, že se nůžky mezi nabídkou a poptávkou po místech ve veřejných institucích péče o děti budou nadále rozvírat. Vzhledem k nedostatečné politické vůli podpořit a motivovat obce ve zřizování adekvátního počtu zařízení pro děti mladší šesti let je rovněž v nedohlednu systematické řešení nedostatečného počtu míst, a to zejména pro děti do tří let. V panelové diskusi se toto téma objevilo jako klíčové rovněž pro zaměstnavatele, kteří mají zájem na dřívějším návratu rodičů po narození dítěte do zaměstnání, nicméně v tomto rodičům brání zejména nemožnost umístit dítě do veřejného zařízení péče.“⁸²*

⁸⁰ Uhde Z.: *Rodičovská ne český způsob*, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2008 dostupné na: www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008020209

⁸¹ Matějka J. ČTK, v rozhovoru pro Novinky.cz., dostupné na : <http://detivjeslich.mypage.cz/menu/clanek-z-novinek-cz>

⁸² Uhde Z.: *Rodičovská ne český způsob*, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2008 dostupné na: www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008020209

5. 2 Návrat matek do zaměstnání v kontextu fungování institucí

Zkušenosti a životní příběhy matek, jsou dokladem toho, že obvyklou praxí firem v ČR bývá rozvázání pracovního poměru s těmi rodiči (zejm. ženami), které chtějí s dětmi zůstat doma i po dovršení tří let věku dítěte. Nastává tedy situace, kdy je s ženami rozvázán pracovní poměr, avšak formálně nejsou započítávány mezi nezaměstnané, avšak fakticky se tyto ženy nacházejí zcela mimo trh práce a opětovný návrat je zpravidla velmi problematický. Na realitě nic nemění ani zákaz diskriminace pracovníků vzhledem k pohlaví a rodinnému stavu, jelikož zaměstnavatelé tento zákaz často nerespektují.

Jestliže žena volí strategii „být doma co nejdéle“, což často znamená, že jí na dítěti velmi záleží a zájmy dítěte jsou v centru její pozornosti, přístup zaměstnavatelů k těmto ženám naznačuje, že jim na jejich dětech také velmi záleží, avšak bohužel ze zcela jiných důvodů. Potencionální možnost nepřítomnosti matky na pracovišti v důsledku péče o nemocné dítě se pro ně stává v první řadě argumentem pro její nepřijetí. Z mapování situace zaměstnávání žen po rodičovské dovolené odkryvá, že kultura mnohých zaměstnavatelů a firem u nás stále produkuje pracovní prostředí zaměřené na dosahování ziskových cílů bez ohledu na potřeby zaměstnanců a bez ohledu na sociální konsekvenci. Stále tedy platí, že se stále musí přizpůsobovat pracovní síla zaměstnavateli a ne naopak.

Problémy s návratem na trh práce jsou často spojovány s obtížemi umístit dítě do předškolního zařízení, zejména pak školek. Jejich nedostatek v určitých lokalitách, nedostupnost či kapacitní nedostatečnost mají za následek, že matky musí nástup do práce odložit, popř. práci ztratit, pokud nemají jinou možnost jak péči o dítě zajistit.

Jak důležitou roli hraje v životě žen rodina a jakou práci? V těchto otázkách mezi badatelkami a badateli nepanuje shoda. Jedna část je přesvědčena, že zrovnoprávnění žen a mužů spočívá právě v placené práci, která zaručuje ženám jejich možnosti být nezávislými na mužích (partnerech, manželech, otcích atd.) a zaručuje ženám jejich sociální status svobodných občanek v rámci demokratického státu. Druhá skupina však s tímto názorem nesouhlasí a tento názor vidí spíše jako kopírování „mužského světa“. Dle jejich názoru tato „nápodoba“ není cestou pravé emancipace žen, neboť jim vnucuje nevlastní způsob existence. *„...je zřejmé, že neexistují jednotné praktické ani strategické zájmy žen (neboť ženy nejsou sociálně homogenní skupinou), neexistuje ani jednotný přístup k otázce, co je „pro ženy dobré“ a „jakou cestou“ a „proč“ by měly jít, neboť odpovědi na ně mohou odrážet*

akcentaci různých hodnot a preferencí související s životní zkušeností a zastávanou sociální pozicí i ideologií.“⁸³

Závěrem této kapitoly bych se chtěla pozastavit nad tím, jak je v naší zemi pojmána rovnost a svoboda občanů. Jak je možné, že ženy-matky jsou finančně penalizovány za to, že mají děti? Proč muži, kteří mají malé děti jsou systematicky ochuzováni o možnost více se podílet na jejich výchově? Proč není umožněno rodičům podílet se na výchově dětí za srovnatelných podmínek bez ohledu na jejich pohlaví? Proč jsou děti vnímány ve vztahu k práci jako „břemeno“, či „překážka“ a to bohužel nejen zaměstnavateli, ale samotnými matkami? Myslím si, že v této oblasti, má česká společnost ještě mnohé výzvy, které volají po reorganizaci a změně systému. Myslím si, že v České republice je nutné podořit povědomí o sociální odpovědnosti firem a aplikování takovýcho přístupů v praxi.

⁸³ Maříková H.: *Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2009022202>

5. 3 Mateřská a rodičovská dovolená v EU

Podle práva Evropské unie je těhotenství a mateřství stavem, který vyžaduje zvláštní ochranu a v žádném případě nesmí sloužit jako záminka pro diskriminaci na pracovišti. Evropská unie ustanovuje mnoho opatření, která musí být platná pro všechny členské státy EU. Tyto záruky se vztahují například na:

- nutnost zajistit ochranu zdraví a bezpečnosti na pracovišti a dále zbavují ženy povinnosti noční práce pro těhotné ženy a v době následující po porodu.
- zajišťují minimální délku trvání mateřské dovolené v délce 14 týdnů (musí zahrnovat dva týdny před porodem a dva týdny po porodu)
- stanovují právo na pracovní volno, na prohlídky před porodem (bez ztráty na výdělku pokud se prohlídky mohou uskutečnit jen v průběhu pracovní doby)
- je stanoven také zákaz propouštění z důvodu těhotenství a v průběhu mateřské dovolené⁸⁴

Dále se Evropská unie zaměřuje i na oblasti rodičovské dovolené a práva na volno z naléhavých důvodů. V rámci EU je rodičovská dovolená stanovena na dobu minimálně tří měsíců při narození či adopci dítěte. Při uplatňování rodičovské dovolené je kladen velký apel na dodržování rovných práv v možnostech čerpání dovolené otcem či matkou a dále by nemělo docházet k diskriminaci na pracovištích. Po ukončení rodičovské dovolené by mělo být zaručeno právo návratu na stejnou pracovní pozici či srovnatelné pracovní místo. Výše jmenované záruky jsou platné pro všechny státy EU a mají za úkol zajišťovat alespoň minimální záruky svým občanům. Další opatření je v rukou jednotlivých států jejichž zákonodárství se v jednotlivých délkách a typech rodičovských dovolených značně liší.

Obecná míra participace žen na trhu práce, popř. počet žen zapojených do pracovního procesu v evropském měřítku kontinuálně vzrůstá a rozdíl mezi muži a ženami na pracovním

⁸⁴ Občanská společnost- Rovné příležitosti: Vztahy v rodině a EU, dostupné na: <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=rj--1-236345>

poli se dle výsledku šetření eurostatu zmenšují.⁸⁵ Přesto sociologické studie dokládají, že míra kariérního postupu žen a její celkové zapojení na trhu práce je významně ovlivněno rodinou, zázemím a mateřskými povinnostmi jednotlivých žen. Ženy, které mají děti vykazují menší míru zaměstnanosti než bezdětné ženy a muži, a pro většinu zemí EU také platí, že ženy častěji využívají rodičovské dovolené a dále častěji než muži pracují na částečný úvazek.⁸⁶ Ženám, které přerušují, či omezují svou práci z důvodu péče o dítě, hrozí, že budou v budoucnu čelit problémům spojeným se ztrátou pracovního místa, pomalejšího kariérního postupu a snižováním lidského kapitálu (souboru vědomostí, dovedností, znalostí a schopností, které zvyšují jeho hodnotu na trhu práce)

Státy EU se tyto genderové nevýhody snaží ošetřit například tím, že zavádějí antidiskriminační opatření, jejichž úkolem je minimalizovat negativní dopady na omezení pracovního úvazku žen. Dále se snaží o motivaci obou rodičů k využívání rodičovské dovolené atd. Přes snahy eliminovat negativní dopady na rodiče dětí (zejména pak ženy), zůstává otázkou, do jaké míry jsou tyto opatření účinná a jak se antidiskriminační opatření uplatňují v praxi.

⁸⁵ Eurostat 2006. *Europe in Figures*. Eurostat Year Book 2006–2007. Luxembourg: Eurostat. [online], dostupné na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001/EN/KS-CD-06-001-EN.PDF>.

⁸⁶ Math, A., Meilland, C. in Valentová, M.: *Přerušování účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků*, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2010020602>

6. ŽENA NA ČESKÉ POLITICKÉ SCÉNĚ

Formální zrovnoprávnění českých žen s muži bylo uvedeno v platnost paragrafem 106 první Československé ústavy z roku 1920, cit: „*Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají*“. Pokud se však ohlédneme na několik posledních desetiletí, která od tohoto data uplynula, zjistíme, že politické zastoupení žen v českém parlamentu se pohybuje kolem pouhých 13%. Patří-li k obvyklým vysvětlením nízkého zastoupení žen v naší politice argument, že o výběru na politické posty mají rozhodovat schopnosti a kvalitní vzdělání, jak je možné, že se do podílu politické reprezentace žen nijak nepromítl obrovský vzestup ženské vzdělanosti a profesní kvalifikace k němuž došlo především v polistopadovém období a které trvá již více než dvacet let? Je možné, že by tak nízké zastoupení žen v naší vysoké politice bylo výsledkem svobodné vůle žen? Po pádu socialismu, kdy se situace uvolnila a ženy i muži se mohli začít svobodně politicky angažovat, pozorujeme, do jaké míry je česká ženská populace skutečně vnitřně emancipovaná, do jaké míry je schopna si uvědomit své odlišné zájmy a zvolit si pro ně odpovídající reprezentanty, resp. reprezentantky. Bohužel jsme svědky toho, že po téměř dvaceti letech od pádu „železné opony“ je politika z naprosté většiny mužskou záležitostí.

Nízké zastoupení žen v politice je podle mého názoru dáno z velké míry překážkami v politických stranách, které nechtějí nominovat ženy na vyšší funkce. Díky novému „kroužkovacímu systému“ se do poslanecké sněmovny dostalo čtrnáct žen z původně nevolitelných pozic. Avšak přesto politické strany sestavily čistě mužskou vládu bez jediné ženy. Jak docílit zvýšení žen ve vedoucích politických funkcích? Domnívám se, že na české politické scéně (která je dle mého názoru stále velmi neochotná přijímat ženy jakožto rovnocenné partnerky na „své území“) by snad mohlo napomoci zavedení kvót. Je však otázkou, zda se k takovému přístupu v budoucnu skutečně přistoupí, či se o zavedení kvót bude nadále jen debatovat. Bohužel jsou i tací politici, kteří zavedení kvót chápají jako umělé a násilné. Na tomto místě bych za mnohé výroky českých politiků chtěla citovat našeho současného prezidenta V. Klause, který se k zavádění kvót vyjádřil následovně: „*Nemá cenu ženský prvek cpát do politiky uměle a za každou cenu*“⁸⁷ Zarážející je i výrok M. Zemana, který adresoval jihočeským ženám demonstrujícím před atomovou elektrárnou Temelín: „*Raději se vraťte k rodině a plotně.*“⁸⁸

⁸⁷ Vodáková, A.: *Rod ženský*, Praha 2003, s. 212

⁸⁸ Tamtéž, s. 213

Jistě bychom našly další výroky, které se vyjadřují nepříliš pozitivně k otázce ženského zastoupení ve veřejném dění. Proč se muži-politici vyjadřují o ženách tímto způsobem? Podle Pavly Horské se muži cítí ženami ohroženi, jelikož ženský pohled na věci politické je jiný, ne mužský, a to je pro politiky samozřejmě nežádoucí. „*Více žen v politice znamená pro muže výrazné ohrožení - možnost ztráty výlučného rozhodování o věcech a lidech(...)* zákonitě vyvstává otázka, , proč by se muži měly svých výsad v této sféře sociálního života dobrovolně vzdát.“⁸⁹

Pokud se budeme zabývat otázkou svobodné vůle a svobodného rozhodování, je dobré si uvědomit, že našemu projevu nemusí bránit pouze jasné příkazy a zákazy dané zákonem, ale že existuje mnoho dalších, nepsaných pravidel a bariér v podobě tradičních předsudků týkajících se domnělé politické kompetence mužů a nekompetentnosti žen. „...*Jde totiž o to, že všechny ženy, jako skupina, představují ve vztahu k politice politicky (nikoli biologicky) definovanou skupinu. Politicky definovanou skupinou se staly v době sepisování moderních evropských ústav, jejichž vzorem se stal Napoleonův kodex neboli „Code civil“ z roku 1804. Tímto občanským zákoníkem, jímž se inspiroval také rakouský Všeobecný občanský zákoník „Das allgemeine burgerliche Gesetzbuch“ z roku 1811, platný na našem území až do nové Československé ústavy z roku 1920, byly ženy z politiky vyloučeny „jako ženy“.*“⁹⁰

V důsledku historicky zděděné dělby práce mezi pohlavími jsou ženy definovány také sociálně. Jejich život je ve většině případů organizován jinak než život mužů. Ženám je přisuzována péče o závislé jedince (nejen o nezaopatřené děti, ale i o staré občany, nemocné či postižené) kteří tvoří velké procento naší společnosti.

Toto sociální specifikum žen je nejen základem jejich odlišné občanské zkušenosti, ale obsahuje další předurčení pro život žen především ve veřejné oblasti, kde mezi časté fenomény patří např. ztížené pracovní a kariérové uplatnění, nedostačující platové ohodnocení apod.

Ženská problematika u nás měla a stále ještě má velmi malou legitimitu. Přestože již vznikají společnosti zabývající se rovnými šancemi žen i mužů, jejich společenský vliv je stále málo účinný, což je i do velké míry spojeno s nízkou mírou solidarity mezi ženami. Tento fakt se samozřejmě projevuje i na úrovni politiky. Malé procento žen, které se dostaly do vysoké politiky, bohužel není schopno či ochotno formulovat požadavky žen, nepracují na

⁸⁹ Horská, P. in Vodáková, A.: *Rod ženský*, Praha 2003, s. 212- 213

⁹⁰ Kopecká, M.: *Společnost mužů a žen z aspektu gender, sborník studií*, Praha 1999, s. 37-38

vytváření potřebné ženské agendy. „ *pokud v dnešní době některá žena chce být úspěšná v politice, a tím pádem hájit i některé zájmy žen, nemůže dělat pouze ženskou politiku, protože s tím v dnešní politice nemá šanci na úspěch. Musí skloubit obojí dohromady, to je jediná možnost*“.⁹¹

Není tedy divu, že jak veřejnost, tak média pak vnímají ženy ve vrcholné politice jako “ženy - muže“, či “politiky v sukničkách“ a nadále je v české vrcholné politice stálý nedostatek žen. Situace po roce 1989 se téměř nemění a počet žen-političek se pohybuje maximálně do 17%. „*As of 26 November 2008....women have 17% representation. It is still far from reaching the critical margin 30% but still every little improvement towards higher participation of women in politics can be seen as positive.*“⁹²

Musíme však připustit, že situace žen na české politické scéně není nikterak lehká a skutečnost, že zatím nedokázaly prosadit „ženské“ zájmy a „ženská“ témata je možná i způsobena skutečností, že je jich opravdu málo, jelikož menšina má reálnou možnost uspět pouze v případě, zaujímá-li alespoň 30% ve skupině. „*Jelikož političek ve vrcholné politice bylo po roce 1989 maximálně do 17%, plyne z toho, že i kdyby projevovaly výraznou aktivitu v intencích ženských zájmů, jejich naděje na prosazení, resp. úspěch by stejně byla malá.*“⁹³

Nedostatek žen v politice pociťuje spíše veřejnost, než samotní politici. Z mnoha výsledků opakovaných výzkumů veřejného mínění na téma ženy a politika totiž vyplývá, že většina české veřejnosti by uvítala, kdyby na české politické scéně byly ženy zastoupeny ve větší míře než doposud, ba co více, zastoupení žen v politických funkcích vnímá česká veřejnost pro společnost jako užitečnou. „*Podle průzkumu občanského sdružení Fórum 50 % a Centra pro výzkum veřejného mínění je většina populace (87 %) přesvědčena o společenské užitečnosti zapojování žen do politiky a zároveň o tom, že stávající zastoupení žen ve veřejných funkcích není dostačující (72 %). Více než dvě pětiny respondentů (42 %) si myslí, že ženám je zabráněno, aby vstupovaly do politiky. Více než tři čtvrtiny (77 %) oslovených uvedli, že je třeba aktivně podporovat vstup žen do politiky.*“⁹⁴

Proč je podle české veřejnosti dobré větší zastoupení žen v politice? Jaké výhody pro společnost by mohly z větší účasti žen ve vrcholné politické scéně ČR plynout? Souhlasím

⁹¹ Buzková, P. in Kopecká, M.: *Společnost mužů a žen z aspektu gender, sborník studií*, Praha 1999, str. 37-38

⁹² Králíková, A.: *Women in the Czech Republic in 2008*, Friedrich Ebert Stiftung 6/2008, str.9

⁹³ Vodáková, A.: *Rod ženský*, Praha 2003, str. 211

⁹⁴ Zdroj: Fórum 50 %, Centrum pro výzkum veřejného mínění, dostupné též na: http://www.zenyamedia.cz/clanky/zeny-nejen-v-mediich/verejnost-souhlasi-s-tim_-ze-zeny-v-politice-chybi_-kvoty-ale-prilis-nepodporuje

s názorem A. Vodákové, že cit: *“Ženské nazírání problémů může působit jako protiváha mužskému nazírání, jako korektiv pouze mužské percepce světa a následného reálného řešení. I z tohoto důvodu, nejen z důvodu účinného hájení svých vlastních zájmů, je přítomnost žen v politice nutností.”*⁹⁵ Je sice pravdou, že problém politické reprezentace žen česká veřejnost již začala vnímat, ale stále obtížně hledá dostatečné důvody proč se touto problematikou zabývat důrazněji. Pokud zde mluvím o politické reprezentaci, může se zdát, že tento fakt nesouvisí ani s vážnými reálnými problémy jako je např. násilí na ženách, nebo domácí násilí vůbec. Dle mého názoru jsou však mnohé problémy, které jsme se naučili vnímat jako soukromé, problémy společenskými - pokud bychom však politiku chápali v pravém slova smyslu- tedy spojenou se životem obce.

⁹⁵ Vodáková, A.: Rod ženský, Praha 2003, str. 213

6. 1 Genderový audit a vyrovnávání rovných příležitostí mužů a žen v české politice.

Jak jsem již zmínila v předešlé kapitole, Česká republika zaručuje rovnost mužů a žen před zákonem a dále se ratifikací mezinárodních deklarací zavázala k rovnému přístupu a možnostem využívání všech práv sociálních, kulturních, hospodářských, občanských a politických. Bohužel jsme svědky toho, že přijetí mezinárodních úmluv je v naší zemi spíše věcí formální, než že by docházelo ke skutečnému úsilí o rovné příležitosti mužů a žen.

Zejména vrcholná politika je stále doménou mužů a ženy jsou zde zastoupeny v naprosté menšině a nedosahují nejvyšších funkcí. Myslím si, že tato situace není žádoucí a ve vládě, kde je naprostá většina mužů, nemůže být naplňován ideál spravedlivého zastoupení občanů a občanek a nemůže tak docházet k spravedlivému prosazování jejich zájmů.

Jak tuto situaci změnit, jak umožnit více ženám proniknout na českou politickou scénu? *"Aby v dohledné době došlo k efektivní změně směrem k demokratičtější distribuci moci ve společnosti, je třeba, aby se na úrovni vlády začala realizovat ucelená koncepce vyrovnávání příležitostí žen a mužů v politice, která by zajistila převedení formálních požadavků na rovnoprávnost do praxe. Jedním z nástrojů přispívajících k uplatňování rovných práv žen a mužů ve společnosti je genderový audit. Jedná se o poměrně nový a účinný nástroj prosazování rovnosti žen a mužů ve společnosti."*⁹⁶

Genderový audit spočívá v podrobné analýze fungování jednotlivých organizací popř. společenských celků z gender perspektivy a patří tak mezi jednu z možností jak dosáhnout etického auditování a napomáhá zjišťovat, zda je v dané organizaci respektována rovnoprávnost pohlaví.

Pod termínem „genderová rovnost“ se chápe požadavek, že muži i ženy mají právo požívat rovných podmínek ke své osobní plné realizaci ve všech žitých sférách a mít z nich užitek.

Je však i určitou reflexí na skutečnost, že životy mnoha mužů a žen jsou i v dnešní společnosti vystaveny nerovným podmínkám, které jsou převážně dány tradičními předsudky a konstrukty o maskulinitě a femininitě. Tato skutečnost má za následek i nadále trávající tradiční dělbu práce, kdy ženám je prisuzována odpovědnost za chod rodiny, oproti tomu jsou muži primárně považováni za hlavní živitele rodin a jsou podporováni v realizaci této role i pracovním trhem (často i na úkor rodinného života). Mohli bychom tedy říci, že genderový

⁹⁶ Hendlová, T.: *Proč česká vláda potřebuje genderový audit?*, dostupné na: www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008092803

audit usiluje o podporu rovnosti avšak s uznáním odlišností, kdy je třeba uznat, že ženy a muži mají odlišné startovací pozice a také odlišné zázemí k seberealizaci. To však neznamená, že by měli mít odlišná práva na rovné zacházení a nediskriminaci. Aby bylo v české společnosti možné dosáhnout rovných podmínek, je nutné nerovné postavení mužů a žen vyrovnat právě genderovým auditem.

Co se týká metodik genderových auditů, je jich poměrně velké množství. Některé se zaměřují spíše na audit rozpočtu, jiné se věnují auditu programu a politiky organizací. Další se zaměřují na celkovou otevřenost organizace a přístupu ke genderovým otázkám, struktury a kultury organizace.⁹⁷

Genderový audit vlády je však poměrně specifický, jelikož dopady vládních rozhodnutí mají příjmy vliv na život všech občanů a občanek dané země. *„Ze stejného důvodu je třeba sledovat státní rozpočet, protože přímo určuje, do kterých ekonomických odvětví určitá vláda investuje a vypovídá tak o tom, které společenské oblasti vláda podporuje a považuje za důležité. Vzhledem ke skutečnosti, že trh práce je genderově segregován a zastoupení mužů a žen není v mnoha odvětvích vyrovnané (ČSÚ 2005), má vládní rozpočet dalekosáhlé důsledky na ekonomické, sociální a symbolické postavení žen a mužů ve společnosti.“*

Jsem přesvědčena, že právě proto je tolik potřebné provádět genderový audit vládního rozpočtu a případně jej zahrnout i do komplexního sociálního auditu, který se zabývá otázkami ohledně genderové rovnosti a analyzuje posty a role jež ve struktuře organizace zaujímají jednotlivé osoby na základě příslušnosti k určitému pohlaví atd.

Obecně bychom tedy mohly říci, že přestože se jednotlivé genderové audity mohou lišit ve svých přístupech a zaměření, je jejich hlavním účelem vyhodnotit fungování určité organizace z genderové perspektivy. Výsledkem je pak řada doporučení, jež mají za cíl odstranit mechanismy, které by mohly diskriminovat ženy či muže, popř. i osoby, které se nehlásí ani k jedné z těchto kategorií a hlásí se k některým formám transgenderových identit.⁹⁸

Mezinárodní úmluva - *Všeobecná deklarace lidských práv*, přijata 1948 stvrzuje rovnoprávnost mužů a žen a následně byla detailně zformulována v *Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen* roku 1979. Mimo tyto stěžejní dokumenty je pro genderový audit zásadní *Platforma pro akci*, která byla přijata na čtvrté světové konferenci o ženách v Pekingu 1995. *Platforma* pojmenovala zásadní problémy diskriminace žen a určila hlavní

⁹⁷ Hendlová, T.: *Proč česká vláda potřebuje genderový audit?*, dostupné na: www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008092803

⁹⁸ Pavlík, P., Hejzlarová, E.: *Analýza genderové citlivosti krajského úřadu*. Praha 2007 : Nadace Open Society Fund. Dostupné na: www.proequality.cz/res/data/002/000249.pdf

cíle, ke kterým měly státy (vlády, neziskový i soukromý sektor) směřovat a učinit nápravu. Jako rok, do kdy měly být učiněny veškeré nápravné kroky byl určen rok 2000. Úkolem těchto změn mělo být hlavně zvýšení ekonomického statusu žen a jejich autonomie. (zásadní bod v boji proti chudobě).

Pro Českou republiku je tento dokument stěžejní, jelikož z něj vychází ústřední vládní dokument v oblasti genderové politiky. *Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen.*⁹⁹

⁹⁹ MPSV. 2007 „Aktualizovaná opatření Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže.“ Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2785/aktualni_priority.pdf

6. 2 Problematika úspěšnosti genderového auditu v České republice

Pro úspěšné provedení genderového auditu je důležité, aby auditovaná organizace byla auditu nakloněna a byla ochotna přijímat a naplňovat doporučení. Zásadní problém v české vládě tkví již v samotném faktu, že čeští politici si ve většině případů problém nerovného zastoupení žen a mužů ve vládě nepřipouštějí, popř. existenci problému bagatelizují. „...*Na české politické scéně se apelům na realizaci genderově korektní politiky nedostává velké podpory, naopak v tomto ohledu je na ní stále možné dopouštět se fatálních excesů.*“¹⁰⁰ Jako jeden z největších „přešlapů“ a příkladem naprostého nepochopení genderové problematiky byl projev Miroslava Topolánka z roku 2007 (té doby ve funkci premiéra), který byl přednesen u příležitosti zahájení *Roku rovných příležitostí*.¹⁰¹ Tento projev způsobil nejen velký negativní ohlas na poli domácím, ale spustil i lavinu mezinárodní kritiky. Bohužel, i přes tento exces a apel mnoha společností zabývajících se genderovou problematikou se na české politické scéně mnohé nezměnilo a je zřejmé, že naše vláda nedodržuje své vlastní závazky, které stvrdila mnoha dokumenty (zejména výše jmenovaný dok. *Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen*). Je tedy zřejmé, že se česká vláda dopouští genderové diskriminace a bylo by potřebné ji podrobit genderovému auditu, který by se zaměřil na podrobnou a komplexní analýzu vlády na všech úrovních politického působení- tedy programy, rozpočty, reformy, rovné příležitosti v institucích i v legislativě.

Jak jsem již uvedla v úvodu této kapitoly, jsem přesvědčena, že vláda, která nereprezentuje občany jako celek - tzn. rovné zastoupení obou pohlaví, nemůže dle mého názoru být kompetentní rozhodovat spravedlivě v rámci demokratického státu. Je potřeba, aby se rovnost mužů i žen před zákonem promítala i do politického dění a to jak v rovině programů stran, tak i v rovině jejich jednotlivých zástupců a reprezentantů-reprezentantek. „*Je evidentní, že vláda České republiky, která za dodržování rovných práv zodpovídá, sama zatím žádná vyrovnávací opatření neinicuje. Proto by bylo vhodné zařadit genderový audit mezi standardní mechanismy hodnocení vládní politiky a soustavně připomínat naší politické*

¹⁰⁰ Hendlová, T.: *Proč česká vláda potřebuje genderový audit?*, dostupné na: www.gendersonline.cz/view.php?cisloclanku=2008092803

¹⁰¹ Projev M. Topolánka k zahájení *Roku rovných příležitostí*, dostupné na: www.004.cz/projev-premiera-pri-zahajeni-evropskeho-roku-rovných-prilezitosti

reprezentaci její zodpovědnost. K reálné rovnoprávnosti žen a mužů v České republice povede ještě dlouhá cesta, ale dobře provedený genderový audit vlády může ukazovat její směr“.¹⁰²

Myslím si, že genderový audit by mohl být funkčním nástrojem, který by odhalil zásadní problémy a nedostatky vládní politiky a mohl by tak napomoci k nápravě nynější nežádoucí situace politického zastoupení mužů a žen ve vládě. Genderový audit a naplňování jeho doporučení by dle mého mínění mohl přispět k veřejné diskusi a k politické osvětě a dále by mohl veřejnosti ukázat, že je třeba, aby se na politickém dění podíleli jak muži, tak i ženy jelikož se „politika“ týká celé obce stejnou měrou a promítá se do všech sfér našeho žitého života.

¹⁰² Hendlová, T.: *Proč česká vláda potřebuje genderový audit?*, dostupné na: www.gendersonline.cz/view.php?cisloclanku=2008092803

PRAKTICKÁ ČÁST

7. POSTAVENÍ ŽEN V ČESKÉ SPOLEČNOSTI Z POHLEDU MATEK NA RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ

7.1 Výzkumný záměr a metodika vlastního šetření

Pro sběr dat do mého šetření jsem zvolila kvalitativní metodu výzkumu technikou hloubkových polostrukturovaných rozhovorů, jež můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek¹⁰³.

Zaměřila jsem se na sociální skupinu žen- matek na rodičovské dovolené s cílem získat informace a poznatky o aktuálním vnímání jejich situace. Výpovědi matek zachycují to, jak prožívají a interpretují svou nově nabytou životní zkušenost, a jak vnímají své postavení a roli v kontextu společenského fungování.

Celkem bylo analyzováno osm hloubkových rozhovorů s matkami žijícími v Praze. V rozhovorech jsem se zaměřila zejména na následující oblasti:

- čas trávený s dětmi, rozdělení rolí v rodině a kompetence rodiče
- výchova v kontextu vlivů a přenosů genderových stereotypů
- postavení ženy- matky na trhu práce a ve společnosti

Rozdělení práce o domácnost mezi partnery, chápání rodinných rolí a vlastní kompetence patří mezi stěžejní témata genderové problematiky. Abych mohla lépe zmapovat skutečnost, jak se muž a žena v jednotlivých domácnostech podílejí na domácích pracích a jakým způsobem se dělí o své rodinné role v rámci rodinného fungování, pokládala jsem otázku, zda mají partneři některé práce rozděleny na ty, které jsou jen „ženské“ a které jsou naopak pouze „mužské“, jaká je jejich pravidelnost, zda je dotyční plní zcela samostatně a nesou za ně plnou odpovědnost, apod. J. Bierzová ve svém výzkumu „rozdělení domácích prací s dětmi“ uvádí, že tradiční role žen v domácnostech se proměňuje jen velmi pozvolna.

¹⁰³ Švaříček, R., Šed'ová, K. a spol: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha 2007, s.216

„Jen málokteré páry opouštějí tradiční rozdělení mužských a ženských rolí v rodině.“¹⁰⁴ Jsem osobně přesvědčena, že v české společnosti stále panuje řada genderových stereotypů, proto byla má snaha zjistit, jak jednotlivé domácnosti fungují, zda skutečně ženy automaticky přijímají hlavní zodpovědnosti za výkon domácích prací, popř. jejich řízení a kontrolu, zda ženy skutečně vykonávají nepoměrně větší množství domácích prací, zda mají na starosti každodenní rutinní práce a případně, jak vnímají tento nepoměr v rozdělení prací.

Další zkoumanou oblastí je výchova v kontextu genderových stereotypů. A to jak v oblasti týkající se přenosů gender stereotypů z rodičů na potomky, tak i genderové stereotypy mezi rodiči- vnímání jejich kompetencí, vliv časové dotace a možností bytí s dětmi, vnímání soudobého otcovství a mateřství.

Třetí oblastí na kterou se v mém šetření zaměřuji je postavení ženy- matky ve společnosti a na trhu práce. Snažím se zmapovat, jak se ženy ve společnosti cítí, jak vnímají svou situaci na rodičovské dovolené, své možnosti budování vlastní kariéry (ať už při rodičovské dovolené, či v budoucnosti), jak vnímají své vyhlídky, příležitosti a možnosti, zda mají zkušenosti s diskriminací v souvislosti s jejich rodičovskou rolí a jak celkově hodnotí přístup k ženám- matkám v naší společnosti.

Hypotézy mého šetření:

1. Skutečnost, že ženy jsou s dětmi více času a z převážné většiny se věnují jejich výchově, budou ženy vnímat jako samozřejmý a přirozený společenský jev.
2. Ženy budou zodpovídat za většinu domácích prací, budou je řídit a kontrolovat, tuto roli budou vnímat jako automatickou a přirozenou.
3. Ženy se budou snažit nepřenášet na své děti tradiční genderové stereotypy, jelikož si budou uvědomovat proměnu společnosti a budou vyžadovat, aby jejich dcery a synové byly samostatnými a soběstačnými bytostmi.
4. Ženy-matky nebudou spokojeny s jejich postavením ve společnosti a s omezenými možnostmi participace na trhu práce.

¹⁰⁴ Bierzová, J.: *Rozdělení domácích prací v rodině s dětmi*, Gender/rovné příležitosti/ výzkum, Praha, ročník 7, č.1/2006, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072206>

7.2 Soubor respondentů

Celkem bylo provedeno osm rozhovorů s ženami- matkami na rodičovské dovolené. Všechny ženy žily v manželství či v dlouhodobém vztahu s jedním partnerem a otcem dětí. Všechny ženy žijí v hlavním městě Praha, kde se konal i sběr dat pro mé šetření. Jedna žena je studentkou VŠ a další dvě měly své první dítě při studiu na VŠ. Na plný úvazek před nástupem na rodičovskou, resp. mateřskou dovolenou pracovalo pět žen. Ženy byly ve věku od dvaceti sedmi do třiceti dvou let. Pět žen mělo dvě děti (z nichž jedna byla v jiném stavu se třetím dítětem) a tři ženy měly dítě jedno.

Dotazovaným ženám byla zaručena anonymita a tudíž jsou všechna jména nahrazena jinými pseudonymy a nejedná se tedy o skutečná jména. Veškeré ostatní údaje jsou sdělenými fakty získanými během rozhovorů.

Dotazování probíhalo formou rozhovoru s předem připravenou osnovou otázek, avšak během rozhovoru byly některé otázky formulovány volně k danému tématu, za účelem navození přátelské a uvolněné atmosféry, aby ženy vypovídaly pokud možno co nejuvolněji a beze strachu.

7.3 Zpracování odpovědí

Přestože se v současné době životní dráhy lidí značně proměňují, stále dochází k situaci, kdy ve svazku muže a ženy po narození dítěte nastává ve většině případů obrat směrem ke „klasickému“ modelu. Na muži je převážně živitelská úloha, kdy je nucen v mnoha případech se ještě více orientovat na svou práci, zatímco ženy jsou doma s dětmi a zajišťují běh domácnosti. Tento model se v naší společnosti ukazuje jako zažitý a obecně přijímaný¹⁰⁵. Tento fakt potvrzují i analyzované výpovědi matek, které se účastnily rozhovoru. Všechny matky byly(a) jsou) na rodičovské dovolené po celou dobu jejího trvání a tuto skutečnost chápaly jako naprostou samozřejmost. Zajímavý byl i fakt, že ženy častěji než pojem *rodičovská* dovolená automaticky hovořily o *mateřské* dovolené, přestože mateřská dovolená je pouze 28 týdnů a to jen v případě předchozího zaměstnání ženy (nevztahuje se na studentky). To dle mého mínění odkazuje na skutečnost, že pojem *mateřská dovolená* je velmi vžitý, ale současně je i pobyt s dítětem v domácnosti chápán skutečně jako převážná kompetence či úděl ženy- matky.

V této souvislosti se zde objevila i nepříjemná zkušenost matek- studentek a to ta, že jakožto studentky si nemohly vybrat délku čerpání rodičovského příspěvku a automaticky spadaly do nejméně žádané kategorie čtyřletého čerpání. Tento fakt matky vnímaly jako jistý druh diskriminace.

„Mě osobně třeba hrozně vadí to, že jsem si jako student nemohla vybrat jakou formu mateřský chci. Že jsem byla hozená do jednoho pytle s těma co chtějí být doma co nejdýl a flákat se, a proto si nemůžu vybrat ani ty tři roky. Já nechci dva, žejo, abych z toho vytřískala co nejvíc, ale že jsem si nemohla vybrat ani ty tři roky. A že to jako nikoho nezajímá, jako jak to je... Adéla, 28 let, dvě děti (3,5 a 1,5 let)

Na otázku *„Jak vnímáš skutečnost, že Tvůj muž/partner je zaměstnaný a většinu času tráví mimo domov a ty jsi naopak většinu dne s dětmi?“* ženy nejčastěji odpovídaly, že situaci vnímají jako nutnou, či přirozenou a že si na ni více či méně zvykly.

„No, jak jsem říkala, zvykla jsem si. Už je to tak, že když je manžel doma víc, než víkend, jsem z toho nesvá, než si zvyknu (smích)“ Eliška, 31 let, děti: 1 a 2,5 let

¹⁰⁵ Hašková, H: *Partnerství v rodině*, Praha, s. 39–64

„No, beru to jako fakt, i když mi občas přijde, že, no neříkám, že to tak má jen můj manžel. Přijde mi prostě, že chlapi to mají tak, že žena je doma s dětmi a tam prostě je a nikam jinam nechce a nemusí. Můj muž je hodně vytížený, vedle práce má i další aktivity, ze kterých jsme taky i živí, tak si nemůžu stěžovat...“ Berenika, 30 let, dítě 9 měsíců

„Manžel je živnostník a veškerou práci si musí dělat sám, žejo. Dělá jí doma a dělá jí i v terénu. Doma musí zpracovávat všechny papíry, připravovat veškeré nabídky a když není doma, tak je u těch zákazníků, který si naobjednal. Takže on se dětem věnuje- to jsme se vyloženě dohodly- na hodině denně a já jsem vyloženě na tý mateřský....“ Adéla, 28 let, dvě děti (3,5 a 1,5 let)

Já jsem to vlastně až teď u druhýho dítěte přijala. Pro mě to bylo s tím prvním mateřstvím hodně frustrující, protože jsem si nějak automaticky představovala, že ve chvíli, kdy si toho já vedle té své mateřský role tolik naložím, tak samozřejmě leccos nestihnu a samozřejmě to automaticky převezme ten muž a trvalo mi to nějakou dobu, než jsem pochopila, že muž si potřebuje vytvořit vztah k tomu svému otcovství jako racionálně, že potřebuje si sám pro sebe definovat a najít si místo v té rodině, zatímco pro tu ženu je to přirozený, protože to dítě porodí a je pro ní přirozený, že se o to dítě musí někdo postarat, jediný co pro ni není přirozený je „proč proboha to mám být jenom já?“ (smích). Tea, 29 let, děti: 10 měsíců a 3,5 let

Na otázku : *Jak dlouhou dobu plánuješ strávit na rodičovské dovolené a proč?* Ženy uváděly nejčastěji minimálně tři roky, popřípadě plánují plynule navázat s dalším dítětem a být doma kontinuálně delší dobu. Kratší pobyt na rodičovské nezamýšlela ani jedna z dotazovaných žen (pouze jedna zvolila možnost dvouletého čerpání rodičovského příspěvku avšak s úmyslem mít druhé dítě ihned v zápětí). Některé z žen uvažují o možnosti přivýdělku v době, kdy jejich děti budou již samostatnější (např. nebudou je již kojit, bude je moci déle hlídat babička či ou-pair apod.)

„Tak chtěla bych na rodičovský strávit minimálně ty tři roky, přijde mi to zdravý pro to dítě, že si myslím, že hlavně do těch tří let, myslím si, to dítě potřebuje být hlavně s tou rodinou nebo s rodičem a nepotřebuje až tak ty děti v kolektivu. Pak bych chtěla asi do práce, nebo když bude další miminko, tak asi budu doma ještě dýl. Ale do těch tří let mi to přijde jako základ.“ Alžběta, 28 let, jedno dítě: 2 roky

„Do čtyř let našeho druhého dítěte. Když mám tu možnost s dětmi být, chci ji využít. V podstatě jsem ráda, že můžu být s dětmi na mateřské, jak dlouho chci, že mě nenutí např. špatná finanční situace. I když netvrdím, že se netěším do práce.“ Eliška, 31 let, děti: 1 a 2,5 let

„No, my bychom chtěli ještě ty dvě děti..Takže já teď nevím jak je to dlouho..(smích). Teď je to tak, že tyhle dvě jsou o dva mezi sebou, teď dát tak čtyři roky pauzu a pak zase třeba dvě děti po dvou letech a nechci mezi tím nastupovat do práce, no.“ Adéla, 28 let, dvě děti (3,5 a 1,5 let)

„No, abych to shrnula, tak si myslím, že u nás to je celkově dobrý, respektive si cením toho, že fakt s těma dětma můžu doma být, že nejsem třeba někde ve Francii, kde ti hned po šestineděli řeknou: tak šupky do práce, dítě do jeslí, mlíko můžete odstříkat...Myslím si, že pro tu rodinu je perfektní to, že člověk s těma dětma ty tři roky může být. Myslím si, že třeba i to, když ty děti mají ve dvou letech klasickou vztekací krizi, tak mi přijde dost těžký dát takový dítě do školky i když se to teď ve vládě zvažovalo. Vlastně v tom období, kdy ty s nima máš nejvíc sporů, by se to v podstatě řešilo tak, že ho šoupneš do školky a řekneš si: tak se klidně vztekej, tam si to s tebou vyřeší někdo jinej.“ Lucie, 28 let, dvě děti (1.5 a 3 roky)

V otázkách dělby domácích prací, ženy potvrdily hypotézu, že jsou za naprostou většinu těchto činností zodpovědné právě ony, popř. jsou zodpovědné za jejich provedení- kontrolují je a řídí. Po svých partnerech zpravidla větší participaci na údržbě domácnosti nevyžadují, a to převážně z těch důvodů, že hodnotí jako přínosnější, když muž svůj omezený čas investuje do aktivit s dětmi

„Hmm...Tak v podstatě, co dělám jenom já: žehlím, i když je pravda, že taky něco občas vyžehlil, takový jako ručníky, to co je rovnýho a nedá se moc zkazit (smích)... kapesníky, utěrky... hmm. Vařím asi já, vytírám podlahu, protože to je ten případ, kdy jemu přijde, že na tý zemi ještě nic není... Ale třeba s tím žehlením mi nosí prkno, abych se s ním netahala.“ Marta, 28 let, Děti: 3 roky, 1,5 let, nyní těhotenství se třetím dítětem

„No, já rozhodně vždycky peru, věším prádlo a sbírám prádlo. To se prostě ustanovilo od samýho začátku. No, na to Viktor nemá moc...no..nevím co (smích) možná že chuť. V převážný

většinou taky uklízím a to bych si i klidně odpustila, ale zatím to pořád tak nějak je. Jakože vytírám, luxuju...“ Tereza, 32 let, jedno dítě (1 rok)

„Tak co se týká vaření, uklízení, tak všechny práce vykonávám já i praní, nakupování. Manžel vykonává ty práce, teda teoreticky, které se týkají údržby bytu, měnění žárovek, natírání, letování. Nicméně v praxi ani nemá moc čas tyhle práce uskutečňovat. (smích) Má na starosti vynášení odpadků a to se mu někdy daří, někdy ne.“ Alžběta, 28 let, jedno dítě (2 roky)

„(smích)...No, my jsme se snažili zavést, takové jakože tatínek bude mít na starosti tříděný odpad a vynášení košů, ale není nic, co by dělal vyloženě můj muž, co se týká domácnosti. On všechno spraví, on dělá na baráku, takový ty technický věci. Protože jakože rekonstruuju, tak když už má čas, tak dělá tyhle věci a na zahradě třeba dřevo a takový věci..Ale co se týká domácnosti, tak to mám na starost prostě já a když tak ho poprosím, aby to udělal a buď to udělá, nebo ne..(smích)..“ Adéla, 28 let, dvě děti (3,5 a 1,5 let)

Druhý okruh otázek byl zaměřen na výchovu dětí v kontextu genderových stereotypů. Ženy často uváděly, že se snaží své děti vychovávat tak, aby příliš nezasahovaly do jejich osobnostních preferencí, co se týká výběru aktivit, kroužků, oblečení apod. Nesnaží se předem dítěti vymezovat okruh jeho působení na čistě „holčičí“ či „klučičí“. Avšak současně vnímaly velký vliv společnosti a „zajeté“ vzorce chování a předsudků ve svém okolí. Dvě z dotazovaných žen se domnívají, že by u dívek volily primárně odlišné aktivity či styly výchovy než u chlapců.

Otázka: Vnímáš nějaké genderové stereotypy ve společnosti, kterými jsi ve výchově svých dětí ovlivněna? Např. v oblékání dětí, výběru hraček ve výběru aktivit pro děti?

„No, musím říct, že hmm... Já nevím, jestli je to tím, že jsem studovala sociologii, takže mi přijde, že se snažím jakoby v tom ty rozdíly nedělat. Tak jako co nedělám- nedám prostě Jáchymovi růžový tričko s kytíčkou a sukýnku. Jako je pravda, že když to vidí u Katky, tak si to chce hrozně zkusit, no tak na doma, když ho nikdo nevidí, tak ať si to zkusí, jo, ale tak jako nedávám mu dívčí oblečení, ale jinak, co se týká třeba hraček, tak zatím mi přijde, že mají zatím oba dva ty stejný, že jsme to zatím ani nějak neupřednostňovali. Kačka měla první panenku bych řekla kdovíky. Tak bych řekla, že dřív měla něco takovýho, no nevím jestli zrovna autíčko, ale něco spíš jako akčnějšího, no..“ Marta, 28, děti (3 roky, 1,5 let) nyní těhotenství se třetím dítětem

„Strašně. Genderový stereotypy, co se týká výchovy tady rozhodně jsou, ale rozhodně to není jen o výchově. Když jsem byla s dvoletou Růt kupovat brýle, tak si vybrala modrý s autíčkama a paní prodavačka jí říkala: Počkej, s autíčkama? To je přeci pro kluky.“ Tak jsem se paní prodavačky ptala, jestli ona auto neřídí, a ona celá zmatená: To s tím přeci nijak nesouvisí. Když je to pokreslený autíčkama, tak je to přeci pro kluky, ne?“ Tak má Růt brýle s autíčkama, ale pravidelně je přisuzují nějakému klukovi...(pauza) Je strašně výraznej ten bilaterismus barevnej, že do věku zhruba jednoho roku si vybíráš mezi světle modrou a světle růžovou a v případě, že obě barvy nesnášíš, tak máš smůlu.“ Tea, 29 let, dvě děti (10 měsíců a 3,5 let)

Přijde mi, že máme třeba modrý kočárek na holku a všichni se podivují nad tím, proč máme modrý kočárek, když máme holku, takže určitě stereotyp ve vnímání těch barev. Hračky, to bych řekla, že ani nějak ovlivněný není, že přirozeně ten výběr hraček je takový, že tíhne k těm panenkám a láká jí to více než auta, i když vlastně dostala dřívě autíčko než panenku, ale z panenky byla mnohem nadšenější. Řekla bych, že v něčem to asi je daný nějakou tradicí, ale řekla bych, že z většiny to vyplývá z povahy toho dítěte a je to daný i tím pohlavím. No a co se týká kroužků, tak si myslím, že je to fakt daný tou povahou, ale asi je to v něčem i obecně společností rozdělený.

A jak myslíš, že bys vychovávala své děti, kdybys měla dceru i syna- bylo by to stejné, či jiné?

No tak to jo, to bych je vychovávala asi jinak. To bych se víc snažila, aby kluk chodil víc na sport a tu holku bych spíš asi dala na nějaký malování, tanečky, ale asi bych jí tam nedávala za každou cenu. Alžběta, 28 let, jedno dítě (2 roky)

Hmm. Já si myslím, že to je prostě jiný, jestli má člověk kluka, nebo holku. Respektive člověk má nějaký svůj základ jak byl vychovanej a stejně asi časem spadne do nějakýho stereotypu, ale když vybírá hračky, když vybírá kroužky.. Asi je to jiný když má člověk prostě holčičku. My tím, že máme dva kluky, tak je to super, že to můžem fakt jet v tý linii těch autíček a těch věcí, který je zajímavý. I když teď nás opravdu čeká nějaká kuchyňka, protože prostě Tobík se na to všude vrhá když to někde vidí a..(pauza) takže určitě aby měl nějaký ten jakoby mix s tím, že je hodně aktivní, takže co se týká kroužků, tak měl plavání a sokol, což je pro nás relativně neorganizovaný cvičení a to, co mu vyhovuje a kam už v podstatě rok chodí, s tím že to nejsou žádný tanečky a takový to, co ho nezajímá, není to kreslení. Lucie, 28. dvě děti (1.5 a 3 roky)

„No, já to mám paradoxně až skoro obráceně, že se mi zdá, že Emu hodně oblíkám spíš neutrálně, nebo až do takovýho klukovska. Což je možná spojený s tím, že já jsem to taky tak vnímala, že jsem to tak měla, ale paradoxní je, že maminka má teď pocit, že nás vychovala málo žensky, takže je to máma, která sem tahá různé růžový věci a podobně. Nevím. Já teda zatím si vůbec nedovedu představit, jaký by to bylo mít syna, takže ani nejsem schopna to jakkoli porovnávat, ale v podstatě se mi zdá, že zatím je to takový hodně neutrální“ Tereza, 32 jedno dítě (1 rok)

Zajímavý postřeh mělo několik dotazovaných žen v souvislosti s vnímáním rodičovské- resp. otcovské role a její problematičnosti v současné společnosti, kdy respondentky vnímaly situaci muže, který nemůže být s dětmi více času, jako jejich ochuzení o zásadní životní rozměr a do jisté míry nekompetenčnost k výchově dětí.

„...Tak tahleta automatická kontrolka, že člověk vždycky myslí na to dítě, že myslí na to, že už mu může být zima, že už může mít hlad. Že se prostě do té role dostane automaticky ta ženská a že by se do ní dostal muž jen v případě, že by ta matka skutečně nebyla, jakože by byla třeba mrtvá, nebo by byla v zahraničí, nebo by prostě opravdu odpadla. Tím, jak už v porodnici začínáš to dítě kojít a jsi do toho vhozená, tak se počítá, že přijdeš domů a budeš to všechno umět. Člověk to samozřejmě neumí, samozřejmě se to všechno učí, což mu nikdo nevěří a zvlášť muži jim to nevěří, že to jako opravdu automaticky neumí a že z toho člověk může mít deprese, frustrace a že si může připadat neschopnej, protože navenek to dělá vlastně dobře, plus si myslím, že tam fungujou ty hormony..Očekávala jsem, že jakmile přijdu domů, tak si manžel okamžitě najde svoje místo a začne to okamžitě dělat tak jako já, protože jsme v té situaci oba a oba jsme rodiče a to dítě tu je, ale on tu kontrolku neměl. Já jsem mu to měla strašně za zlý, celý první mateřství jsme se prohádali strašným způsobem...“ Tea, 29 let, dvě děti (10 měsíců a 3,5 let)

„Prostě snažím se to brát jako výhodu, že můžu být s našimi dětmi já, že můžu vidět, co celý den dělají, jaký dělají pokroky...“ Eliška, 31, dvě děti (1 a 2,5 let)

„...mám fakt pocit, že to musím fakt vzít a napsat to na papír (pozn: výchovné postupy, na kterých se společně s manželem dohodli) a tomu Petrovi to jakoby dát, on si to přečte, pak to nalepím na ledničku, on si to tam případně přečte znova a nebo když už sem fakt vytočená, tak řeknu, aby si to přečetl na ledniče a aby se mě furt neptal na to, jestli tohle jo a nebo ne....A

furt mám pocit, že je na mě říkat ty věci, který se mění, který se dělají, nebo který by bylo dobrý dělat, anebo hledat i východiska. Třeba s tím kousáním zatím fakt nemáme východisko. Já jsem se ptala psychologa co s tím, četla jsem si na internetu co s tím, ale zatím jakoby nepomáhá nic, no. Ale Petr není ten, kterej by přišel a řekl: Ty jo, já jsem si přečetl na internetu..To v žádným případě teda, no. Takže asi úplně rovnocenný, no..Prostě je to milující otec, ale asi jako si to maminko nějak zaříd' a já to pak budu akceptovat- to co jako vymyslíš. Ale jak nevymyslím výlet, tak.....To je vlastně celý o tom nastavení mozků- ta žena v podstatě automaticky myslí na to „jak to udělám s těma dětma, zatímco ten chlap je v tomhleto mnohem svobodnější a může si skutečně vybírat. Ale kdyby tady seděl Petr, tak by určitě namítl, že to tak není, že chlap ví, že když domů přinese míň než..., tak že bude problém a třeba taky nechce daleko dojíždět, aby se mohl brzy z práce vracet.“ Lucie, 28, dvě děti (1.5 a 3 roky)

Třetí okruh otázek byl zaměřen na vnímání postavení žen- matek ve společnosti z pohledu samotných žen na rodičovské dovolené. Vesměs všechny ženy hodnotily situaci jako neuspokojivou. Nejčastěji zmiňovanými fakty bylo obtížné hledání práce žen s malými dětmi, popř. diskriminace v přijímacích řízeních žen ať už po rodičovské dovolené, nebo i před tím, než děti měly (právě z obavy, že děti budou v brzké budoucnosti mít). Dále nevyhovující ekonomické podmínky rodin s dětmi a velmi omezené možnosti přivýdělku, neexistující instituce, kterým by ženy mohly své potomky svěřit na pár hodin či několik dní v týdnu k jejich hlídání a to za dostupných finančních podmínek. Nízký počet tzv. babyfriendly zařízení (restaurací, kin, výstav, kaváren..) Avšak současně byl zaznamenán vzrůstající trend v otvírání takovýchto zařízení.

Celkový přístup společnosti- tedy občanů byl matkami hodnocen jako spíše negativní k dětem a jejich projevům jako takovým, avšak ženy uváděly i konkrétní pozitivní zkušenosti s určitými jedinci.

Otázka: Jak vnímáš postavení ženy v dnešní společnosti? Má podle tebe stejné možnosti co se týká uplatnění na trhu práce, realizace, vzdělání, vyhovující výše platu vzhledem k určité pozici..Mají podle tebe ženy stejné podmínky jako muži?

„Noo... Tak to je určitě jinak, to jako všichni víme a nikdo o tom nemluví (smích). To je jinak, žejo. Mě se třeba i stalo na pohovoru, kde se mě zeptali, i když se na to teda ptát nemaj, ale jak že to teda mám TO (pozn. kdy Lucie plánuje mít rodinu), a prostě určitě to není stejný. Když tu ženu jakoby přijímaj, tak když je prostě mladá, natož vdaná, tak to je prostě tragický, žejo.“ Lucie, 28, dvě děti (1.5 a 3 roky)

„Třeba na platech je dobře vidět, že ženy, i když mají stejnou pozici jako muži, tak třeba v osobním ohodnocení většinou nedosahují tak vysokého platu jako ti muži a ta diskriminace tam určitě je. A na některých postech ani tu ženu nevezmou. Např. když je výběrový řízení a přijdou tam tři chlapy a jedna ženská, tak i když je na stejné úrovni, tak ji prostě nevezmou, protože je to ženská a hrozí, že bude rodit a že odejde, tak raději vezmou někoho trvalejšího.“
Alžběta, 28 let, dítě (2 roky)

„No...(pauza) Myslím si, že v dnešní společnosti má žena víceméně stejné možnosti, pakliže nemá děti. Nejvíce je podle mě znevýhodněná žena, která má děti malé, ta je v pracovním procesu nejméně žádaná.“ Eliška 32 let, dvě děti (1,5 a 3 roky)

V rozhovorech ženy zmiňovaly i obecné negativní nastavení společnosti k dětské populaci. Ženy hovořily o uzavřenosti lidí a o problematickém navazování kontaktu když potřebují pomoci např. s kočárkem, avšak právě v této otázce se odpovědi nejčastěji rozcházel. Myslím si, že v otázkách ohledně navazování kontaktu s okolím velmi záleží na osobnosti ženy. Některým nedělá problém si o pomoc říci, avšak jiným je už samotný fakt, že musí někoho cizího žádat o pomoc, nepříjemný.

„Do tramvaje si musím všem říkat, mladý lidi mi připadají, jako jak je ta dnešní doba taková...(pauza) Jak jsou všichni takový uzavřený, a že člověk musí i prostě zařukat tomu dotyčným na rameno, musí se ho dotknout, aby ho mohl oslovit „prosím vás, nepomohl byste mi s kočárem?“ Teď on kouká do té knížky, nebo nejvíce jsou to ty mp3. Tak mi připadají takový strašně uzavřený...“ Adéla, 28 let, dvě děti (3,5 a 1,5let)

„Většina bezdětných lidí si myslí, že rodina s malými dětmi je tu privilegovaná a je v nějakým postavení zbožštění téměř. Do určitý míry je pravda, že marketingově je rodina s malejma dětma využívána úplně neuvěřitelným způsobem, právě v reklamní oblasti je to jedna z věcí, která nejvíce táhne a je to taky synonymum zdravýho života od třiceti do čtyřiceti let- takovej člověk prostě musí mít rodinu a když se mu tenhle model nelíbí, nebo mu nevyhovuje, tak je na něj často pohlíženo ještě hůř než na ty mámy na mateřský, protože to je potom nějaká krkavčí žena, která nechce děti. Takže do určitý míry je tenhle model zbožšťovanej, ale je to jen teoreticky, je to jen ten obraz tý rodiny, kterej je zbožšťovanej. Ten reálnej rodinnej život, je naopak dost diskriminovanej a dost izolovanej a vytlačovanej na okraj. Když si člověk vezme jen množství kaváren, ve kterých se nesmí kouřit, nebo který mají dětský koutky. Kdy se myslí

na to, že sem může přijít člověk, kterej má malý dítě, který mu úplně nevyhovuje, aby se stalo pasivním kuřákem ve třech letech. A to přitom mluvíme o soukromí sféře, kde by to mělo být úplně přirozený, že se snaží najít zákazníky. Ale je vidět, že zákazníci s malýma dětma jsou zákazníci druhý kategorie, mimo jiné proto, že přinesou míň peněz, protože jsou na tý mateřský.“ Tea, 29 let, dvě děti (10 měsíců a 3,5 let)

„Rozhodně je to takový to, že pro lidi, kteří děti nemají, je to dítě obtížnej element. Vnímám to trošku jako něco, co vypovídá o umělým rozpořádání, nebo spíš struktuře naší společnosti, kdy se vytěšňuje smrt a porod. Ty děti jsou brány v podstatě za něco, co je přechodný a trochu rušivý jev. V poslední době se to určitě zlepšuje v tom, kolik stát investuje do dětských aktivit viz vznikající nový hřiště a spousta dalších aktivit, který se začínají teď dělat pro děti a taky je spousta nových míst, kam můžou rodiče s dětma jít, třeba restaurace s dětským koutkem atd. Ale furt se mi zdá, že na matku s dítětem se lidi dívají pořád pozitivněji, než na někoho jinýho, kdo by potřeboval pomoc. Případá mi poměrně standardní, že když nastoupím do tramvaje, tak mě pustí sednou a musím říct, že i dost často mi lidi sami pomáhají s kočárem, nebo když se jich zeptám, tak jsou velmi ochotní. Relativně málo často se setkám s nějakou přímou neochotou. Takže přeci jen to dítě vyvolává v těch jednotlivcích společnosti takový přátelštější naladění, to jo, ale stalo se mi mnohokrát, že Ema byla v nějaký, podle mě vyloženě roztomilý situaci, a v lidech to nevyvolávalo naprosto žádnou odezvu, kterou by to podle mě vyvolávat zákonitě mělo. Tak tohle ve mně vyvolává trochu ten pocit, že ta společnost je taková otrávená.“ Tereza, 32 let, dítě (1 rok)

Co se týká ekonomické situace rodin s malými dětmi, z odpovědí respondentek vyplynulo zajímavé zjištění, že ženy, které před nástupem na rodičovskou dovolenou studovaly a byly tedy odkázané na manželův příjem, byly s ekonomickou situací rodiny smířenější a spokojenější, než ženy, které si před tím vydělávaly a byly ekonomicky soběstačné. Odpovědi na otázku, zda se změnil ekonomický rodinný standard během pobytu ženy na rodičovské dovolené (a popř. jak se s touto změnou vypořádávají) byly skutečně dvojího ražení dle předchozích zkušenosti žen.

„A je je, tak to je otázka na tělo, hmm, tak to nesu asi nejhůř ze všeho. To je citlivá struna. Je to divný. Já se sama žívím už od osmnácti, kdy jsem odešla z domova a hlavně před mateřskou jsem byla na vysoké pozici, tak to pak byl docela šok. Problém je ale ve mně. Já mám nějaký blok, že se prostě nemůžu nechat živit manželem. Je to ale na hlavu, já jsem prostě doma,

vychovávám naše dítě a mám jakoby doma dost práce a je normální, že mě po nějakou dobu bude živit manžel, ale Nejsem schopná si to uvědomit a nějak to přijmout, nejde mi to, ale smířila jsem se s tím, že se s tím budu trápit dokud budu na rodičovský...“ Berenika, 30 let, jedno dítě (devět měsíců)

„No, asi se celkově nezměnil- samozřejmě máme výdaje vyšší, hlavně na jídlo a drogerii a oblečení na dítě, ale nijak to náš rozpočet nezatížilo. Zas člověk ušetří na těch pivech a společenských akcích (smích).“ Alžběta, 28let, jedno dítě (dva roky)

„No, ono se to jakoby změní všem, žejo. Jsou nějaký dva platy, pakliže to tak normálně je, no, možná fakt tu výhodu máte vy vysokoškoláci, že ten plat vlastně fyzicky nemáte a máte furt jen ten jeden a jste na něj furt odkázaný (smích)- jakože byli na to dva a teď jsou tři, takže jakoby pořád dobrý, no... Ale my jsme každý měl jakože svůj vlastní, hezkej příjem a mě přišlo jakože normální, že nejsme nijak studovaný, ale prostě jsme normální lidi, normálně zaměstnaný, ale nemyslela jsem si, že bychom ten standard měli nějak luxusní- no ale my jsme se tehdy měli jak prasátka v žitě. A teďka je to fakt těžký. Jako s jedním (pozn. dítětem) se to ještě jakoby dalo, ale se dvěma nejsme schopný...V podstatě otevřeně, nejsme schopný vyjít, ani jeden měsíc, se nám nedaří, od té doby, co mi skončila mateřská a začal ten rodičák, tak ani jeden měsíc jsme jakoby nevyšli. A nevím, jestli nás za dva měsíce čeká prostě jakože tyjo totální bankrot..“ Lucie, 28 let, Dvě děti (1.5 a 3 roky)

„No, všechny rodiny s malejma dětma jsou chudý, ne? (smích) Samozřejmě, že se změní ekonomickej standard, protože ta mateřská je jako příspěvek. Já si myslím, že je to konceptuálně špatně celý, jo. (pauza) Příspěvek od státu, je relativně vysokej a je jeden z nejvyšších v Evropě, rozhodně v té délce, ve které nám to stát poskytuje je dlouhatánskej. Přesto, když člověk přejde z práce domů, tak je ten skok velkej. Samozřejmě záleží, jakou práci dělal před tím, ale přesto je ta mateřská v základní formě sedmi tisíc úplná almužna. A v té vyšší formě, je to, dobře, blízky nějaký nemocenský, ale zas to má člověk jenom na dva roky... My nedostáváme plat, za to, že vychováváme děti, přestože je to jedna z nejdůležitějších aktivit a zaměstnání, který my ty zemi můžeme dát.... Je to společensky strašně moc důležitý a přesto za to člověk nebere plat. Takže já si myslím, že je to jako konceptuálně špatně ..Je jako důležitý, že stát něco přispívá, aby ty rodiče vůbec doma být mohli, ale není to možný vnímat jako plat, protože v ten moment je to prostě strašně nízký. A

možná, že tohle je jedna z achylových pat celého ekonomického systému založeného na penězích“ Tea, 29 let, dvě děti (10 měsíců a 3,5 let)

Většina z dotazovaných žen si přivydělávala brigádami či jinou formou příležitostné práce. Své vyhlídky na nástup do zaměstnání po rodičovské dovolené vnímá s obavami. Většina žen by chtěla po ukončení rodičovské dovolené získat částečný pracovní úvazek, právě z důvodu zvýšených možností být s dítětem/děti, trávit s nimi více času a věnovat se různým společným aktivitám.

„Nechci jít na celej pracovní úvazek. Strašně ráda bych šla na půl, tři čtvrtě úvazku a nějak to jakoby vymyslela i třeba v kombinaci s nějakou brigádou- že já už teďka vlastně nosím poštu, což mi jako přináší jistej finanční obnos, tak třeba i v nějaký krizi skombinovat třeba čtyři takovýhle..Jako když mi to v práci jakože nebude umožněno a nepodaří se mi sehnat takovou práci, kterou bych si přála na ten částečnej úvazek, tak jsem ochotna i to takhle kombinovat“
Lucie, 28 let, Dvě děti (1.5 a 3 roky)

„...asi bych ráda, kdybych nemusela hned od začátku na plný úvazek. Kvůli dětem, no. Protože mi přijde blbý, když Kačka půjde teda do nějaký první třídy, asi ne? Že mi jako přijde blbý, nebo blbý...Hmm. Když to dítě sotva ráno vyhodíš a to Jáchym bude ještě menší, žejo...Ráno je vyhodíš a večer si je za tmy vezmeš zpátky a prakticky je nevidíš. No, tak asi by mi to bylo líto i mě jako mámě, že ty děti nevidím a že je takhle odstřihnu a tomu nejmladšímu by tedy byly akorát ty tři roky..To mi tedy přijde drsný.“ Marta, 28 let, dvě děti (3 a 1,5 let, nyní těhotenství se třetím dítětem)

V otázce, co se nástupem na rodičovskou či mateřskou dovolenou pro ženy změnilo, ženy nejčastěji uváděly sociální izolaci, či změnu okruhu lidí, se kterým se vídali před a po početí dítěte.

„Tak změnilo se dost věcí. Například se změnilo to, že jsem byla připoutaná k domovu, nemohla jsem tolik chodit do společnosti, do hospod- přičemž v dnešní době je celkem důležitý scházet se v hospodách a podobných podnicích (smích). Nevyspala jsem se, přibylo mnohem více práce, nejenom to dítě, ale i starání se o domácnost..Neměla jsem už čas na svoje věci, například na svoje zájmy, na hraní na housle, na učení...“ Alžběta, 27 let, jedno dítě (2 roky)

No, co mi připadá ze společenského hlediska zajímavý a do značný míry to vypovídá o tý situaci na mateřský, že člověk se vlastně pobytem doma na mateřský strašně posouvá do

ženský části společnosti, že vlastně se do značný míry člověk začne setkávat jenom s ženskejma a těma dětma, což je velká změna, velkej posun... Tereza, 32 let, jedno dítě (jeden rok)

„Když jsem nastoupila s Tobiášem, tak první půl rok jsem se jakoby strašně nudila. Prostě z klasický práce, kde to jede, tady má člověk výsledek- odškrtnuto, tak se jakoby nic nedělo a spíš často se vyskytly problémy, který jsem nedokázala řešit, třeba brečel a teď jako co...Bylo to v tomhle jakoby zvláštní. A možná díky tomu máme taky kluky takhle po sobě, protože jsem si říkala, tak co já budu tři roky s jedním dítětem doma dělat? Když se ještě s těma malejma jakoby nedá moc co dělat, žejo.“ Lucie, 28 let, dvě děti (1.5 a 3 roky)

7.4 Shrnutí poznatků

Na základě odpovědí žen- matek byla potvrzena hypotéza, že ženy vnímají skutečnost, že jsou s dětmi více času a z převážné většiny se věnují jejich výchově, jako samozřejmou a přirozenou. Respondentky svou mateřskou roli vnímají jako přínosnou a obohacující, nicméně některé z žen vnímají nedostatečnou podporu ze strany muže a nevnímají muže jakožto rovnocenného partnera ve výchově potomků a v zabezpečování chodu domácnosti. Tuto skutečnost ženy přisuzují zejména obecnému znevýhodnění mužů- otců, kteří jsou nuceni většinu času trávit mimo domov, aby mohli rodinu finančně zabezpečit a dále ženy vnímají i velký vliv výchovy dřívějších generací, kdy muži nebyli vedeni k plné soběstačnosti (neuměli si uvařit, vyprat prádlo apod.) Celkově ženy vnímají jako zcela přirozené a sociálně očekávané, že s dětmi na rodičovské dovolené jsou ony- jakožto ženy. O úvahách nad tím, že by s dětmi byl na rodičovské dovolené partner, hovořily dvě ženy. Avšak nakonec se pro rodiny ukázalo jako přijatelnější a výhodnější neopouštět tradiční společenský model, kdy sama žena zůstává na rodičovské dovolené po celou dobu jejího trvání.

V otázkách dělby domácí práce, se potvrdila hypotéza, že ženy ke své roli pečovatelky automaticky přibírají i roli hospodyně a zodpovídají za většinu domácích prací, popř. je řídí a kontrolují jejich provedení. Mezi práce, které ženy nejčastěji zmiňovaly jakožto ženské, patřilo zejména vaření, žehlení, vytírání, luxování, praní. Přesto ženy uváděly, že muži veškeré činnosti alespoň do jisté uspokojivé míry ovládají, nicméně je s takovou pravidelností jako ženy nevykonávají.

Mezi práce, které ženy jmenovaly jako mužské spadalo zejména vynášení odpadu, vyklízení nádobí z myčky, nošení těžších břemen, vyměňování žárovek. Zde se tedy potvrzuje, že ženy mají zpravidla na starosti každodenní a rutinní práce oproti mužům, kteří nemusí svým povinnostem v domácnosti věnovat tolik úsilí a času. Ženy hodnotí situaci jako samozřejmou, přirozenou či logickou. Hlavním argumentem je fyzická přítomnost ženy v domácnosti a možnost domácí práce vykonávat spolu s dětmi, oproti případu kdy muž tuto příležitost nemá, jelikož se v prostoru domácnosti nepohybuje a je v ní pouze omezený časový úsek.

Ohledně přenosu genderových stereotypů na potomky se v rozhovorech ukázalo, že ženy vnímají velký vliv společnosti, médií a trhu na utváření názoru na to, co je obecně chápáno a přijímáno jako „mužské“ a „ženské“ již od samého narození dítěte. Nejvýrazněji ženy pociťují stereotyp ve vnímání barev, kdy se ukázalo, že ženy nemají problém dívky

oblékat do „klučičích“ barev, avšak v opačném případě odmítají oblékat chlapce do „holčičích“ barev. Tento fakt podle mne souvisí s tradičním vnímáním typických mužských a ženských vlastností (které se promítají i do rozlišování barev), kdy takové vlastnosti, které obecně společnost vnímá jako ženské (citlivost, plačtivost, empatičnost, křehkost, roztomilost...) jsou současně vnímány jakožto projevy *slabšího* pohlaví a proto, projevují-li se tyto vlastnosti u mužů (kteří by měly vykazovat spíše očekávané mužské vlastnosti jako je síla, tvrdost, galantnost..) jsou chápány jako společensky nepřipustné. Roli dle mého mínění hraje i celková orientace naší společnosti, která si cení právě těchto *mužských priorit*, obecně vnímaných jako úspěch, dravost, rychlost, rozhodnost, moc atd.

Jsem přesvědčena, že v případě, kdy ženy či malé dívky vykazují *mužské vlastnosti*, jsou společností daleko otevřeněji přijímány a jejich povahové rysy jsou i nadále podporovány oproti mužům a malým chlapcům, kteří se projevují *ženskými* povahovými rysy a vlastnostmi. Domnívám se, že v této souvislosti dochází k znevýhodňování mužů, na základě určitého tradičního vzorce vnímání mužského a ženského - silného a slabého.

Společenské postavení žen- matek hodnotí respondentky jako neuspokojiví. Kdy na jedné straně společnost využívá obrazy žen a rodin k marketingovým tahům a ziskům oproti zitému životu, kdy je žena s dětmi vnímána jako rušivý element, popř. náročný zákazník druhé kategorie (nemá peníze, má nároky na prostředí ve kterém se pohybuje, hrozí nevhodné projevy dítěte apod.).

Pokud zabrousíme na pole trhu a tržní ekonomiky, je situace obzvláště neuspokojivá, jelikož většina žen má přímé zkušenosti s obtížným začleněním se do trhu práce, popř. má opodstatněné obavy (na základě zkušeností ze svého okolí) z nemožnosti nelézt práci po ukončení rodičovské dovolené, popř. s diskriminací ve výběrových řízeních v souvislosti s jejich rodičovskou rolí.

Mé šetření potvrzuje, že v české společnosti jsou do značné míry stále zakořeněny genderové stereotypy, které se promítají do všech aspektů osobního i profesního života jedinců. Jelikož jsem šetření prováděla ve skupině mladých žen do věku 32 let, ukazuje se, že jisté genderové stereotypy jsou přebírány i touto mladou generací a k jejich proměně dochází jen velmi pozvolna. Celé situaci nepřilehčuje ani celková sociální politika našeho státu, která je k sociálním skupinám jako jsou rodiny s malými dětmi, ženy jako takové, ale i postižení občané, senioři atd. značně nepřívětivá.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zmapovat proces emancipace českých žen, proměny jejich genderových rolí, jejich práva a možnosti realizace v porovnání s mužskou částí společnosti. Zaměřila jsem se na vývoj postavení českých žen ve veřejné i soukromé sféře života. V první části práce jsem se věnovala především historickým událostem a přiblížila jsem stěžejní osobnosti, které sehrály důležitou roli v otázkách zrovnoprávnění českých žen a mužů. V další části práce jsem se zaměřila na období socialismu, kdy státní moc usilovala o programové „osvobozování žen“, se snahou zachytit faktické dopady na skutečný žitý život žen a vznést otázku, do jaké míry tato nařízená „emancipace“ skutečně ženy zrovnoprávnila a naopak, do jaké míry ženy zbavila vlastní zodpovědnosti a snahy aktivně usilovat o svá práva.

Dále jsem se věnovala současné situaci v České republice a snažila jsem se zmapovat jednotlivé názorové proudy, které ovlivňují postoje k genderovým tématům v naší společnosti a pokusila jsem se zjistit, do jaké míry je v české společnosti zakořeněné tradiční vnímání mužských a ženských rolí. V praktické části jsem zpracovala osm rozhovorů s ženami-matkami na rodičovské dovolené, kdy bylo mým cílem zachytit skutečný život dnešních žen právě v období, kdy nejsilněji vnímají své ženství a mohou tak dobře reflektovat postoje a názory společnosti, se kterými jsou každodenně konfrontovány. Na základě mé práce jsem došla k závěru, že ačkoli se genderová problematika stává stále populárnější, je situace v naší-tedy české společnosti poměrně neuspokojivá a to v mnoha oblastech veřejného i osobního života. Nejméně čitelné změny pociťuji právě v nejzákladnější společenské jednotce, a to rodině, kdy ženy a muži nejčastěji spadají do tradičních vzorců fungování a jen velmi pozvolna se z těchto zažitých stereotypů vymaňují.

POUŽITÁ LITERATURA

- Buzková, P. in Kopecká, M.: *Společnost mužů a žen z aspektu gender, sborník studií*, Praha 1999, s. 37-38
- Čermáková, M.: *Postavení žen na trhu práce.*, Sociologický časopis, 1997, 33/ 3 s.389–404
- Fialová, L., Horská, P., Kučera, M.: *Současné a perspektivní proměny rodiny, manželství a rodičovství*, Praha 1995
- Gail, S., Kligman.: *Politics of duplicity*, Berkeley 2000, s.47
- Hašková, H.: *Fenomén bezdětnosti*, Slon, Praha 2009, s.14
- Hetherington in Langmeier, J., Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*. Praha: 1998, s. 344
- Horáková, K.: Bc. práce: *Proměna mužských a ženských rolí v české moderní společnosti*, Univerzita Karlova, Praha 2009, s.13-14
- Horská, P. in Vodáková, A.: *Rod ženský*, Praha 2003, s. 212- 213
- Chaloupková, J.. *Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech*, Sociologický časopis, 2005 roč. 41, č. 1: s.57 – 77.
- Kalnická, Z. 2009. *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Opava: Slezská univerzita v Opavě, s. 17
- Karsten, H.: *Ženy- muži*, Praha 2006, s. 49
- Kopecká, M.: *Společnost mužů a žen z aspektu gender, sborník studií*, Praha 1999, s. 37-38
- Kramer, H., Sprenger, J.: *Kladivo na čarodějnice* in Kalnická, Z. 2009. *Úvod do gender studies: Otázky rodové identity*, Slezská univerzita v Opavě, s. 39
- Králíková, A.: *Women in the Czech Republic in 2008*, Friedrich Ebert Stiftung 6/2008, s.9
- Křížíková, A., Pavlica K.: *Management genderových vztahů*, Praha 2004, s. 18-19
- Křížková, A. 2007. *Nepříliš harmonická realita. Rodičovské kombinace práce a péče v mezích genderové struktury současné české společnosti*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, s. 61
- Langmeier, J., Matějček, Z.: *Psychická deprivace v dětství*, Praha 1968
- Mareš, P., Potočný, T.: *Modernizace a česká rodina*, Barrister Principal, Brno 2003, s. 42-43
- Maříková, M.: *Sociální partnerství muže a ženy v dnešním manželství a rodině- realita nebo fikce?*, Rod ženský, Praha 2003, s. 104-105

- Možný, I.: *Rodina a společnost*, Praha 1999, s.154, 259
- Možný, I.: *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*, Brno 1983
- Nešpor, Z. R., Večerník, J.: *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie. Sociologické studie/Sociological Studies*. Praha 2006: 06:1, SoÚ AV ČR.
- Oakleyová, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, Praha 2000, s. 10
- Oates- Indruchová, L.: *Discourses of gender in pre- and post 1989 czech culture*, Pardubice 2001
- Rabušic L.: *České hodnoty 1990-1999*, Brno 2001
- Saxonberg, S., Sirovátka, T.: *Failing family policy in post-communist Central Europe*. Journal of Comparative Policy Analysis, 2006. 8/2: s.185–202.
- Sirovátka, T.: *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. 2002 Brno: MU. s.44
- Sirovátka, T.: *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno 2006: FSS MU.
- Sobotková, I.: *Psychologie rodiny*. Praha 2001, s.176
- Šiklová, J.: *Feminism and the roots of apathy in the Czech republic*. Social Research, 1997, 64/ 2, s.267
- Švaříček, R., Šedřová, K. a spol.: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha 2007, s. 216
- Vodáková, A.: *Rod ženský*, Praha 2003, s.105, 211-213
- Vymětal, J.: *Úzkost a strach u dětí*. Praha 2004, s.184
- Wagnerová, A.: *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti- aneb nejen jesle a traktoristky in Gender a demokracie 1989-2009*, Gender studies Praha 2009, s.12
- Warshak, R. A.: *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha 1996, s.240
- Williams, J.: *Market Work and Family in the Twenty-first Century*. New York 1999, Oxford University Press s.192

Internetové zdroje:

Beck in Maříková H.: *Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2009022201>

Bierzová, J.: *Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi*, 2006, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2006072206>

Cimala, P: seminární práce: *Čarodějnické procesy na Rokycansku*, MU Brno, historický ústav- filozofická fakulta 2006, dostupné na: http://vlastovka.org/?page_id=1380

Čermák, J.: *Postavení ženy ve společnosti se zaměřením na Českou republiku*, E-polis.cz, 2003. Dostupné na <http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/33-postaveni-zeny-ve-spolecnosti-se-zamerenim-na-ceskou-republiku.html>

Eurostat 2006. *Europe in Figures*. Eurostat Year Book 2006–2007. dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001/EN/KS-CD-06-001-EN.PDF.

Fodor, E. in Vodochodský, I: *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*, 2008 dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2008012707>

Fórum 50 %, Centrum pro výzkum veřejného mínění, dostupné též na: http://www.zenyamedia.cz/clanky/zeny-nejen-v-mediich/verejnost-souhlasí-s-tím_-ze-zeny-v-politice-chybi_-kvoty-ale-prilis-nepodporuje

Gola, P: *Rozdíly v platech EU jsou u nás jedny z nejvyšších v EU*, 2010, dostupné na: <http://finexpert.e15.cz/rozdily-v-platech-muzu-a-zen-jsou-u-nas-jedny-z-nejvetsich-v-eu>

Háková, L.: *Úvahy a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, Sociologický časopis 1970, s. 436-448

Hendlová, T.: *Proč česká vláda potřebuje genderový audit?*, dostupné na: www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2008092803

Kozlová, L. Tomanová, N: *Dobrovolné mateřství bez partnera*, časopis Gender, rovné příležitosti, výzkum online, dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2006011603>

Masnerová, J.: *Vzpomínka na paní architektku*, dostupné na: <http://sites.google.com/site/damskyklubcvut/zeny-cvut/milada-petrikova-pavlikova>

Maříková H.: *Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2009022201>

Matějka J. ČTK, v rozhovoru pro Novinky.cz., dostupné na : <http://detivjeslich.mypage.cz/menu/clanek-z-novinek-cz>

Math, A., Meilland, C. in Valentová, M.: *Přerušení účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků*, dostupné na:
<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2010020602>

Median projekt a GfK Praha, *výzkum čtenosti celostátních placených denníků během roku 2010*, dostupné na: <http://www.ct24.cz/media/89138-nejvyssi-ctenost-si-udrzuje-blesk-poslechovost-pak-impuls/>

MPSV. *Aktualizovaná opatření Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže*. 2007, Dostupné na:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2785/aktualni_priority.pdf

Občanská společnost- Rovné příležitosti: *Vztahy v rodině a EU*, dostupné na:
<http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=rj--1-236345>

Pavlík, P., Hejzlarová, E.: *Analýza genderové citlivosti krajského úřadu*. Praha 2007 : Nadace Open Society Fund. Dostupné na: www.proequality.cz/res/data/002/000249.pdf

Proequality: Záznam z panelové diskuze na téma: *Nerovnost mezi muži a ženami trvá zejména v pracovní oblasti*, dostupné na: <http://www.proequality.cz/res/data/008/000928.doc>

Sochor, V., přepis pořadu rádia Radiožurnál: *Liší se postavení ženy a muže v médiích?* Radiožurnál 2007, dostupné na: http://www.zenyamedia.estranky.cz/clanky/zeny-nejen-v-mediich/radiozurnal_-lisi-se-postaveni-zeny-a-muze-v-mediich_

Tisková zpráva Evropské komise dostupná na:
http://ec.europa.eu/ceskarepublika/press/press_releases/10_236_cs.htm

Tomášek, M. in Kozlová, L.Tomanová, N: *Dobrovolné mateřství bez partnera*, časopis Gender, rovné příležitosti, výzkum online, dostupné na:
<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006011603>

Topolánek, M.: projev k zahájení Roku rovných příležitostí, dostupné na:
www.004.cz/projev-premiera-pri-zahajeni-evropskeho-roku-rovných-prilezitosti

Uhde Z.: *Rodičovská na český způsob*, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2008 dostupné na:
www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008020209

Valentová H.: *Přerušení účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků*, Gender, rovné příležitosti, výzkum, dostupné na:
www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2010020602

Vodochodský, I: *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*, 2008, dostupné na:
<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012707>

Zápotocký, A.: výrok dostupný např. na: <http://www.ta-gita.cz/aktualne/zeny-za-socialismu-prosly-tremi-fazemi/>

SUMMARY

The goal of my thesis was to bring out and to present the process of emancipation of Czech women, the changes of their gender-roles, their rights and possibilities of realising themselves in comparison with the male-part of society.

I focussed on the development of the status of Czech women in the private and in the public sphere of life. The first part is dedicated primarily to historical events introducing major personalities, who have played an important role concerning the equal rights of Czech women and men. The subsequent part of the thesis is focussed on the era of socialism, during which the state tried to introduce a kind of „liberation of women“ by law. In this part I’m trying to focus on real consequences of daily life of women and on the question in how far this guided „emancipation“ really provided equal rights for women and on the other hand in how far it simply banished their own responsibility and the effort to fight actively for their rights. Furtheron I focussed on the current situation in the Czech Republic and I tried to gather the main opinions, which are influencing the approach towards gender-themes in our society and I tried to find out in how far the traditional way of perceiving the male and the female roles in the czech society are still valid and how deeply they are rooted.

In the practical part I worked out eight interviews with women – mothers who are currently on maternity leave. In those interviews my aim was to bring out a view of the current daily life of those women – mothers during the period in which they are perceiving their womanhood the strongest ever. I have chosen this group of women, because they are supposed to be able to reflect the attitudes and opinions of society which they are daily confronted with better than any other group of women.

Finally my thesis brought me to the conclusion that, although the gender – topic is getting more and more popular, the situation in our – the Czech society – is relatively unsatisfying in many aspects of public and personal life. In the most basic social unit which is the family I can see the least and the slowest changes concerning the gender – topic. Here it’s obvious that women and men are following most often the traditional habits and patterns of social life and they emancipate only very slowly from the common stereotypes.